DISSERTATIO
PHILOLOGICA

DISSERTATIO
PHILOLOGICA
QUA
NONNULLA MONIMENTA SACRÆ VETUSTATIS
EX MUSEO VICTORIO
DEPROMTA
ÆRI INCISA TABULA
VULGANTUR, EXPENDUNTUR, ILLUSTRANTUR

ROMÆ MDCCLI.
EX TYPOGRAPHEIO PALLADIS
AD THEATRUM POMPEII

SUPERIORUM FACULTATE.

Etsi . . . . . omnis cognitio multis est obstructa difficultatibus, eaque est & in ipsis rebus obscuritas, & in judiciis nostris infirmitas, ut non sine causa antiquissimi & doctissimi invenire se posse quod cuperent, diffisi sint, tamen nec illi defecerunt: neque nos studium exquirendi defatigati relinquemus: neque nostræ disputationes quicquam aliud agunt, nisi ut in utramque partem, dicendo & audiendo eliciant, & tamquam exprimant aliquid, quod aut verum sit, aut ad id quam proxime accedat.

Cicero in Lucullo.

SIL-

SILVIO . VALENTI

S. R. E. CARDINALI . CAMERARIO

SS. D. N. BENEDICTI . PP. XIV.

A . SECRETIS

VIRORUM . LITERATORUM . PATRONO

SCIENTIAE . REI . ANTIQUARIAE

BONARUMQUE . ARTIUM

RESTITUTORI . VINDICI . PROPAGATORI

DISSERTATIONEM . PHILOLOGICAM

QUA . NONNULLA . MONIMENTA

SACRAE . VETUSTATIS

EX . MUSEO . VICTORIO . DEPROMTA

ILLUSTRANTUR

NICOLAUS . ET . MARCUS . PALEARINI

ROMANI . TYPOGRAPHI

D. D. D.

PRAEFATIO
AUCTORIS

Usus invaluit, ut priusquam proferantur in lucem aliqua monimenta, horum vulgator, præmissa epistola, lectorem adloquatur, eumdemque compendio admoneat, tum exponendo rerum scribendarum ordinem, tum etiam omnis scriptionis occasionem explanando. Laudabilem illam consuetudinem, aliquando nos quoque presso vestigio sequuti sumus, sed in hac edenda lucubratione, parerga potius, aliaque ornamenta operi adjecta describere constituimus, ut ea pariter aliqua luce perfundantur; reliqua enim ab ipso operis contextu omnia patere facile possunt, quin supervacaneo labore ac studio in iis modo immoremur. Igitur, ut quantocius promissa solvamus, quoniam initiales literæ Dissertationis & hujus Præfationis, vetustis gemmis *ex Museo Victorio* delineatis cælatisque insignitæ sunt, ab illis exordiamur. Omni quippe ævo fuerunt, ac modo ubique gentium sunt tirones, qui latitantia in eisdem gemmis mysteria laudant, nec intelligunt (1), sibique reserari optant plurimum,

(1) Inquit Cicero *in Lucullo* p. 33. *Pictor videt quæ nos non videmus &c.*; & S. Augustin. Homilia sive Serm. XLIV De Verbis Domini. *Quemadmodum qui videt literas in Codice optime scriptas, & non novit legere, laudat quidem antiquarii manum, admirans apicum pulcritudinem, sed quid sibi velint, quid indicent illi apices nescit; & est oculis laudator, mente non cognitor. Alius autem, & laudat artificium, & capit intellectum: ille utique, qui non solum videre, quod commune est omnibus, potest, sed etiam legere, quod qui non didicit, non potest. Ita &c.*

eorumque bonam indolem fraudare non decet. Ceteris vero, qui hæc omnia optime norunt, hæc ipsa offerenda a nobis sunt, ut monimenta tamquam non antea ab aliis vulgata respiciant, & nostras qualescumque observationes, tamquam ipsis tironibus necessarias, benigne ferant.

Litera I. quæ Dissertationis caput est, ornatur vetustæ gemmæ non ineleganti sphragismate, sancti JONAE Prophetæ signum præferente. Exprimitur autem JONAS expansis elatisque manibus erumpens, & fere medius prominens ab ore Ceti, eumdem rictu magno eructantis incolumem. Hoc signum, satis notum est, & mortem, & resurrectionem Domini nostri JESU CHRISTI præsignasse: Etenim tr[illegible] diebus in ventre Ceti detentus fuit JONAS, quemadmodum tribus diebus mansit CHRISTUS in sepulcro (1). Omnes in eo conveniunt Patres, postquam ipse CHRISTUS in Evangelio arcanum expressit, declaravitque. Nam Scribis & Pharisæis petentibus ut insigne aliquod miraculum ab eodem fieret, respondit (2). *Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum* JONAE *Prophetæ*. Antiqui igitur Christiani sacras testamenti veteris historias, pictura sculpturaque effingentes, nonnisi CHRISTUM in mente habebant, qui prototypus, sive exemplar fuit illarum imaginum. Proinde, ni mea me fallit opinio, quam adposite in recentiori aureo hujus anuli circulo utrimque expressum est CHRISTI Monogramma: heinc rectum ☧; indeque decussatum

(1) Evangel. S. *Matthæi* Cap. XII. Versic. 40. (2) *Ibidem* Versic. 39.

tum ℞, adjecto lemmate ab ejusdem sancti Matthæi Euangelio desumto (1). PLUS . QUAM . JONAS. HIC. Illud autem in hac nostra gemma, quæ tota subobscura est, & tamen nonnihil translucida, notatu dignum censemus, quod circa cælaturam circulus cæruleus superexstat, aquæ marinæ colorem exprimens, quo usus est artifex opportune, quasi Cetum in mari natantem effinxerit. Gemma *Onyx* est, quæ ab antiquariis vulgo dicitur *Niccolo*.

Ceterum in eo rei gestæ exemplo, quadruplex prodigium a DEO patratum agnoscunt sacri Expositores. Quod scilicet cum aliis cibis, quibus vesci Cetus consueverat, contritus & absumtus JONAS non fuerit. Quod totus absorptus temperatum aërem in ventre Ceti respirare potuerit. Quod nidore, ac fætore exanimatus non sit. Quod mente æque ac viribus sanus inde emissus evaserit. Sanctus Hieronymus (2), Prophetam æquiparat tribus pueris in fornace ignis ardentis occlusis; comparat etiam infantibus in utero matris tamdiu degentibus illæsis, DEI omnipotentia regente ac protegente illos. Sancti JONAE Prophetæ memoria in Martyrologio Romano recolitur XI. kalendas Octobris, eademque die ipsius meminit Græcorum Menologium.

Litera V. quæ prima est hujus Præfationis, ornatur antiqua gemma, sed inferioris ætatis cum imagine VERONICAE, nimirum VERAE ICONIS Domini nostri JESU CHRISTI velo impressæ. Velum ipsum utraque manu expansum tenet sancta illa mulier, ab

a 2 ali-

(1) Evangel. S. *Matthæi* Cap. XII. Versic. 41. (2) In expositione JONAE Prophetæ.

aliquibus BERENICES (1), sive e re ipsa quam gestat, VERONICA græco-latino vocabulo appellata, nam illius nomen ignoratur. Hanc eamdem gemmam alias vulgavimus, neque insalutatam præterivimus aureum nummum veterem illustrantes (2). Ne igitur actum agamus, neve reprehendi in eo possimus, quod in aliorum lucubrationibus facile nobis displiceret, Lectorem eo amandamus. *Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur*, inquit sapienter Cicero (3), *cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis*.

Emblemata, quæ in ornatu frontis primæ paginæ hujus nostræ Dissertationis cælata sunt, tria exhibent veterum Christianorum antiqua monimenta, tribus orbiculis distincta. Medium locum occupat Carneola, Beatam MARIAM Virginem, quæ puerum JESUM in sinu gestat, scalptura depressa repræsentans. Ævum, quo pietas potius quam artes valerent, gemma redolet; ejusque area lineolis interductis similat reticulare opus, sive mavis, musivum antiquum.

Imago Beatæ Virginis MARIAE cum JESU puero, quamvis non adeo frequenter occurrat in vetustis monimentis, ac potissime in iis, quæ Nestorianam hære-

(1) Nonnulla adfert Baronius in Annalibus Ecclesiasticis ad annum Christi xxxiv. Num. cxxxiii. Utitur vero testimonio Mariani Scoti in Chronico ad annum Christi xxxix. Floruit autem Marianus Fuldensis Monachus Sæculo xi. Scripsitque libros tres Chronicorum. Fallitur tamen uterque, nempe Baronius & Scotus in recensendo Methodii Chronico, quem tribuunt ejusdem nominis Episcopo & Martyri. Chronici enim illius Operis alium Methodium auctorem fuisse inter eruditos non amplius dubitatur.

(2) *Il Fiorino d' oro antico illustrato &c.* Part. IV. *Osservaz.* al Num. XXX. §. 12. pag. 433. & pag. 434. Opus prodivit in lucem Typis Florentinis An. MDCCXXXVIII in 4°

(3) *De Oratore* Lib. 1. pag. 141.

hæresim antiquitate præcedunt, tamen in cubiculis sacrorum Cœmeteriorum, non semel conspicitur, ut monent Bonarrotius (1), & Boldettus (2). Hic autem in antiquo vitro auro depictam exhibet ejusdem beatissimæ Virginis MARIAE imaginem, ulnis gestantem fructum ventris sui benedictum, quibus Diaconus sacris vestibus indutus adstat flabellum tenens. Sed de hoc sacræ vetustatis cimelio idem Boldettus edisserit (3).

Utrimque vitrea duo auro bracteata signa expressa sunt, quorum primum ad dexteram collocatum, unum ex tribus pueris, sive ANANIAM, vel AZARIAM, seu MISAELEM in fornace positum exhibet, Rege Nabucodonosor mandante: Quorum ne vel capillum quidem, aut vestes flamma ignis violavit, nedum vitam, aut sanitatem. Depictus est stans, expansis manibus, quo modo orabant Christiani, phrygio pileolo, sive tiara in capite obtectus, braccisque suis indutus (4). Præterea flammas quaquaversum eluctantes delineavit artifex, indicium mulctæ, seu crudelis pænæ Regis efferum decretum sententiamque subsequutæ.

Plura de his Sanctis Martyribus habent Severanus (5), & Aringhius (6): Aliqua demum Boldettus (7), vitrum antiquum prodens multis insigne sacris

(1) *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vetro ornati di figure &c.* pag. 10.

(2) *Osservazioni sopra i Cimiterj &c.* Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 202. & pag. 203.

(3) Indicato loco.

(4) *Daniel.* Cap. II.

(5) Lib. IV. Cap. XIX. *Item* Cap. XXXV. & Cap. XXXVI.

(6) *Roma subterranea* Tom. II. Lib. VI. Cap. XXV.

(7) *Osservaz. sopra i Cimiterj de' Santi Martiri, ed antichi Cristiani di Roma &c.* Lib. I. Cap XXXIX. pag. 198.

Obiit autem vir clarus pridie nonas Decembres anno MDCCII. ætatis LXXXVI. diebus XV. Qui Christiano more justis persolutis. in Basilica Fontis

facris myfteriis, in quibus tres pueri; Babylonicæ fornacis igne examinati confpiciuntur.

Hoc autem monitos volumus Lectores noftros, ut quum Romæ fubterraneæ auctores in hac Præfatione, & Differtatione laudatos invenerint, plerumque in illis nomen quoque viri cl. Joannis Bottarii ab intimo Sacello Benedicti XIV. Pontificis Maximi comprehenfum effe intelligant, qui duobus voluminibus eafdem facras imagines ab ipfis editas iterum vulgavit, & fuis notis etrufco idiomate confcriptis nuper illuftravit.

Aliud vitrum ad finiftram aptatum, TOBIAM juniorem, filium fenioris TOBIAE meditandum proponit, quum ad Tigrim Afiæ fluvium mytticum cepit pifcem

Fontis Olei, five Callifti, ubi diu Canonicus exftiterat, humatus fuit; ibique hac memoria diftinguitur marmori incifa, pofitaque in muro dextrorfum in veftibulo Sacrarii.

D. O. M.
M. ANTONIO BVLDETHO ROM.
PROTONOT. APOST.
SACROS. HVIVS BASIL. FONT. OLEI
CANONICO
S. CONG. INDVLGENTIIS, AC RELIQVIIS
PRAEPOSITAE CONSVLTORI
COEMETERIIS SS. MM. VRBIS CVSTODIAE
EXTRAHENDISQ. EOR. CORPORIBVS
AD ANNOS L. DEPVTATO
IN VATIC. BIBLIOTHECA LINGV. HEBR.
SCRIPTORI
DOCTRINA, RELIGIONE, AC PIETATIS
OFFICIIS ORNATISSIMO
CVIVS EXVVIAE
IN POLYANDRO CANONIC.
RESVRRECTIONEM EXPECTANT
SANCTIMONIALES CHARITATIS
ORD. CISTERC. CIVIT. ANAGNIAE
HAEREDES EX ASSE
FVNDATORI SVO B. M.
G. A. M. P. P.
VIX. ANN. LXXXVI. D. XV.
OB. IN P. PRID. NON. DEC.
ANN. M. DCC. IL.

Eftat autem prope Sacellum S. Rochi, ad lævam portæ, qua in ipfum hujus Bafilicæ Sacrarium itur,

piſcem (1), quem adhiberet *ad medicamenta utiliter* (2), ex monito AZARIAE, ſive RAPHAELIS ANGELI, comitis eidem a Deo dati (3). Porro felle piſcis illius, patris oculos linivit (4), mandante Angelo (5), & vidit pater (6), benedixitque DEO, & gaviſus eſt (7). Vitrum huic noſtro pene ſimillimum edidit Bonarrotius (8). Picturas vero ex cubiculis cœmeteriorum delineatas, plures vulgarunt laudati ſcriptores Boſius & Severanus (9), & Aringhius (10). Boldettus etiam in illo vitro, in quo tres pueri ſpectantur igne probati, eamdem TOBIAE hiſtoriam expreſſam edidit (11).

Vacuum quod ſupererat paginæ poſt abſolutam Præfationem, fragmentum vitrei calicis implet, ſex æqualibus ſpatiis, totidem ſanctorum imagines continens; aliamque præterea in centro, comprehenſam orbiculo, omnes pectore tenus expreſſas. Sed quæ in medio viſitur non eſt integra, & ex reliquis imaginibus, una tota integra eſt, alia pene integra, alia vero fere dimidia; neque enim quicquam plus remanet venerandi, ſacrique hujus monimenti. Fragmentum dono mihi traditum fuit pluribus ab heinc annis

(1) *Tobiæ* Cap. VI.

(2) *Ibidem* Verſic. 5.

(3) Cap. V. Verſic. 17. & Verſ. 18. *Raphaël* autem exponitur *Medicina* DEI, nempe a *Rapha*, quod eſt *curavit*, *ſanavit*, & ab *El*, DEUS. Ideoque ſe dicit eſſe *Azariam*, hoc eſt *Auxilium* DEI; quin immo, filium *Magni Ananiæ* ſe nuncupat. *Ananias* enim *Donum* DEI explicatur. Vere hæc omnia præſtitit Angelus Raphaël *Tobiæ* ſeniori, juniorique. Ceterum notum eſt proprio nomine carere Angelos; illudque a miniſterio ſumere, quod, jubente DEO, aliquando exercent, quemadmodum advertit Sanctus Pontifex Gregorius Magnus Homilia XXXIV. in Evangel.

(4) *Tobiæ* Cap. XI. Verſic. 13.

(5) *Ibidem* Verſic. 8.

(6) *Ibidem* Verſic. 15.

(7) *Ibidem* Verſic. 16. Verſ. 17. & Verſ. 21. Vide quoque Cap. XIII.

(8) *Oſſervazioni ſopra alcuni frammenti di vetro ornati di figure &c.* Tav. II. Fig. 2. Vedi la pag. 16 e ſeg.

(9) *Roma Sotterranea &c.* Lib. IV. Cap. XVIII. pag. 596. e ſegg.

(10) *Roma Subterran. &c.* Tomo I. & Tom. II.

(11) Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 198. Boldetti Elogium edidit cl. P. Zacharias, *Storia Letteraria d' Italia* Tom. II. pag. 540.

annis ab eruditiſſimo atque amiciſſimo viro, aulæ Romanæ Præſule, cujus nomen in Diſſertatione quoque Glyptographica celebravimus (1), Leone Strozio; illorum enim, qui veram amicitiam profitentur, quod admodum rari ſint (2), etiam poſt obitum ſuave eſt nomen memorare (3).

Imago, quæ in medio hujus vitrei vaſis eſt, facile ſanctum PETRUM Apoſtolorum Principem refert; idque ex literis, quæ adhuc exiſtunt, videtur non immerito conjici poſſe. Siquidem literæ tantum RUS, quæ poſtrema ſunt nominis PETRUS, modo adparent. Aliæ imagines ſanctos HIPPOLYTUM, & TIMOTHEUM referunt, deperditis aliis iconibus, & area vitri reliqua ob vetuſtatem, vel etiam indoctæ, aut temerariæ manus injuriam.

Hæ imagines toga pallioque omnes veſtitæ ſunt, & habet unaquæque ſacrum volumen, quod manu geſtat ante pectus. Adeo multa de hiſce rebus dixerunt eruditi viri, ut pietati, & curioſitati hominum ſufficere

(1) Cap.xav.pag.78.Sed in Hiſtoria ss.v11.Dntmicutium, & alibi ſæpe meminimus.

(2) *Beatus qui invenit amicum verum*, inquit Eccleſiaſtes Cap. xxv. & Eccleſiaſtici Cap.vi. legimus. *Amico fideli nulla eſt comparatio. Quam magnum bonum ſit Amicitia adeoque rarum*, ait Cicero Lib. 1. *de Finibus &c. ficta veterum fabula declarant. In quibus tam multis, tamque variis ab ultima antiquitate repetitis, tria vix amicorum paria reperiuntur, ut ad Oreſtem pervenias, profectus a Theſeo.* Videſis pag. 8. quæ ad hanc rem faciunt in Opuſculo, cui titulum fecimus. *Numiſma Hieronymi Equitis Odam ex Muſeo Victorio prolatum*, editumque Romæ in 4. ex Officina Typographica Joannis Zempel anno cIↃ. IↃ. cc. xLII. Porro Amicitia eſt: *Rara avis in terris &c.*

(3) Vide Homeri *Iliad.* ſive *de Bello Trojano* xxIs. Achillis verba ad Achivos. In antiquo lapide apud Gruterum pag. DCXV. num. 2. eademque apud Gorium. *Inſcription. Antiquar. in Etruriæ Urbibus exſtantium* Tom. 1. pag. 191. legimus ΤΟΥϹ ΑΓΑΘΟΥϹ ΚΑΙ ΘΑΝΟΝΤΑϹ ΕΥΕΡΓΕΤΕΙΝ ΔΕΙ. Quod eſt: *Bonis etiam mortuis benefacere oportet.* Ibidem pag. 188. & ſeq. Epitaphium græce ſcriptum occurrit, ad quemdam nomine *Geminum* pertinens, qui etiam *Petrocorax* dicebatur. Huic quum *Amicos ſupra ſe ipſum honoraſſet*, *Fratres*, *memoriæ & gratiæ cauſſa*, monumentum poſuerunt, quod mirarentur poſteri; in eoque ſcripſerunt. CE ΠΑϹ ΠΑΡΑΓΩΝ ΟΝΟΜΑΖΗ ΑΓΑΘΕ ΠΕΤΡΟΚΟΡΑΞ, videlicet *Te omnis præteriens nominet bone* Petrocorax. Et in urna marmorea, quam ibidem refert ipſe Gorius Tom. 1. pag. 64. num. cLxxxI. id unice inſcalptum eſt. ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ Η ΜΝΗΜΗ ΑΕΙ ΘΑΛΗΣ, quod eſt. *Bonorum memoria ſemper florens.*

cere possint. Aliquid autem occurrit in hoc vitro, quod excitet admirationem: etenim Sanctorum nomina, non intra spatium uniuscujusque depictæ imaginis sunt descripta, sed, quod esse novum puto, circa lineas, quæ spatia distinguunt; ut non ita facile dixeris. Hic TIMOTHEUS est, ille HIPPOLYTUS. Certe dimidium nominis IPPOL (sine adspiratione enim hoc nomen descriptum est), supra lineam legimus, ubi una imago est; ITUS, infra, ubi alia sequitur imago, cujus ad sinistram legis TIMO, & post lineam alteram, eodem ordine ubi alia exstat imago, TEUS, & sic de singulis licet arguere, quæ amplius non existunt. Si secus legeris, literas videlicet, quæ utrimque sunt circa unam imaginem lineis comprehensam, nomen emergit TIMOITUS. Itaque prior lectio, quam proposuimus, omnino probanda videtur.

Natalis dies sancti TIMOTHEI, qui sancti Paulli Apostoli fuit discipulus, in Martyrologio Romano recensetur ad diem XI kal. Februarii; ejusque reliquiarum translationis memoria, ad diem VII. Eidus Maii.

HIPPOLYTUM, volens lubensque crediderim heic exhiberi non alium ex multis, qui occurrunt ejusdem nominis, nisi Martyrem, quem Prudentius libro de Coronis, Hymno celebravit (1), & qui ad Ostia Tyberina ligatis pedibus ad colla indomitorum equorum per tribulos, & carduetum crudeliter tractus, toto lacerato corpore eidibus Augusti, ut in eodem

Mar-

(1) ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΟΝ. Hymno XI. *Passio HIPPOLYTI Martyris ad Valerianum Episcopum.*

Martyrologio habemus, gloriosam pro JESU CHRISTI fide mortem oppetiit. Plane celeberrimum Romæ fuisse Natalem hujusce sancti Martyris diem, ejusque memoriam splendidissimam, eo loci monet Ven. DEI Servus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis Baronius ex eodem Prudentio (1). Multaque nuper adjecit, Vir cl. Dominicus Georgius, Rhodiginus (2), in adnotatis ad Martyrologium Adonis, cujus editionem curavit locupletiorem nitidioremque. Idem vero inquit: *Nihil celebrius in Ecclesia Catholica de veterrimo cultu* S. HIPPOLYTI *Martyris hac die* (3). Sed in Actis Martyrum sinceris vide, si lubet, clarissimi Ruinart admonitionem præviam in Martyrium sancti HIPPOLYTI; ejusdem enim viri opera ac studio, collecta, selecta, atque illustrata ea sunt. Profecto is putat (4). *Duplicem* HIPPOLYTUM *hac die*

(1) Lit. A.

(2) Decessit relicto sui desiderio XII. Kal. Augusti anno MDCCXLVII. ætatis LVIII. excurrente cum quinquagesimum septimum explevisset. Tumulatus autem ad sacram Ædem sanctæ MARIÆ in *Via*, nuncupatam Parœciam domicilii sui in Regione Trivii, ex qua hoc epitaphium descripsimus, sculptum in exiguo lapide, nullo ornamenti genere decorato: neque enim fascia aliqua, aut saltem linea ulla circumsepit ipsum epitaphium.

D. O. M.
DOMINICO GEORGIO
RODIGINO BENEDICTO XIII ET *sic*
AB INTIMIS SACELLANIS VIRO
ERUDITISSIMO OB SINGULAREM
MORUM INTEGRITATEM RERUMQUE
ECCLESIASTICARUM PERITIAM DUM
VIXIT BENEDICTO XIII
CLEMENTI XII
ET BENEDICTO XIV
PONTIFICIBUS MAXIMIS ACCEPTISSIMO
SEBASTIANUS GEORGIUS
FRATRI BENEMERENTI FECIT
OBIIT IN PACE ECCLESIAE XII. KAL
AUGUSTI AN. MDCCXLVII. AET. LVIII.

Positum illud est a cornu Evangelii ad Aram principem illius Ecclesiæ, prope gradum, quo adscenditur in Presbyterium.

(3) Ad diem XIII. Augusti pag. 403.

(4) Edit. Veron. in fol. MDCCXXXI. ex Typographia Tumermanniana pag. 144. §. 4.

die XIII *Augusti celebrari* : *unum a Prudentio memoratum* , *alterum vero beati* LAURENTII *socium* . Chamillardus , & Christophorus Cellarius , qui Prudentium illustrarunt commentariis , in varias iverunt opiniones , quæ a Sollerio , aliisque viris doctis non probantur . Verum hanc litem dirimendam aliquando confidimus , quum in lucem prodibit cl. amici nostri Constantini Rogerii , Præfecti insignis Bibliothecæ Renati Cardinalis Imperialis , Dissertatio de sancto HIPPOLYTO Portuensi ab ipso Georgio laudatam (1).

Ut autem celeberrimum eumdem sanctum Martyrem in hoc sacro vitreo monimento expressum fuisse arbitremur , facit potissime habitus , quo vestitus est , toga videlicet , ac pallium ; quinetiam volumen , quod , ut supra diximus , manu gestare videtur , quemadmodum TIMOTHEUS . Itaque militem illum non esse oportet adfirmare , cujus non est tractare sacros Codices . Fuit plane miles HIPPOLYTUS sancti Laurentii socius , quem ipse baptizavit , quique dicitur a Ruinartio (2) eadem die , qua Portuensis Episcopus , coronatus , diverso licet genere Martyrii . Abundabat enim Gentilitas inventis crudelitatis , quibus CHRISTI cultores cruciaret , atque occideret .

TIMOTHEUM in alio quoque vetusto vase vitreo depictum exhibemus ex *Museo nostro* in sequenti Dissertatione (3) . HIPPOLYTI vero imaginem ex alio vitreo vase veterum Christianorum vulgavit Aringhius [4] , cum imaginibus aliorum Sanctorum , in-

 scripto

(1) Vide pag. 404. (2) Pag. 144. §. 4.
(3) Pag. 39.
(4) *Roma Subterranea* Tom. II. Lib. IV. Cap. XXXVII. pag. 265.

ſcripto unicuique proprio nomine. PETRUS. PAULUS. LAURENTIUS. SVSTUS, ideſt SIXTUS (1). CIPRIANUS. EPOLITUS. nempe HIPPOLYTUS; Aliamque vitream lamellam deauratam protulit Boldettus (2), aliis Sanctorum iconibus ſociatam, ita deſcriptis circum eorum nominibus. AGNES. VINCENTIUS. POLTUS, hoc eſt HIPPOLYTUS.

Hæc ſunt munuſcula, humaniſſime lector, quæ ſi tibi offerem, non injucunda fore putavimus. Sunt hæc ornamenta, quæ Diſſertationi noſtræ accedunt, non otioſa & oculos unice allicientia, ſed animum potius mentemque Chriſtiani hominis paſcentia, videlicet hominis ad pietatem formati. Profecto rerum ſacrarum monimenta ſunt hæc, plerumque ad Divinas Scripturas pertinentia, quibus meditandis, etſi ea, quæ ex noſtris adverſariis proferimus, leviuſcula ſint, & fortaſſe minus idonea, fructum tamen uberrimum ipſemet capere poteris, ſanctorum Patrum, doctorumque virorum ſcripta pervolvens, qui toti fuerunt in libris Divinis exponendis, atque illuſtrandis. *Publicæ profiteor*, inquit ſanctus Auguſtinus [3], *tantam eſſe Chriſtianarum profunditatem literarum, ut in eis quotidie proficerem, ſi eas ſolas ab ineunte pueritia uſque ad decrepitam ſenectutem, maximo otio, ſummo ſtudio, meliore ingenio conarer addiſcere.*

VIVAS. VALEAS. (4). AMERIS. A. PRINCIPE

IEPO-

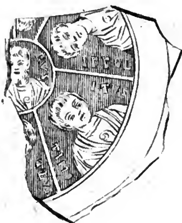
(1) Vide quæ in hac Diſſertatione noſtra exponuntur pag. 38. & ſeqq.

(2) *Oſſervazioni ſopra i Cimiterj de' SS. Martiri &c.* Libro I. Capite XXXIX. pagina 194. Tabula III. num. 5.

(3) Epiſtola III.

(4) IN. HILARITATE. VVLTVS. REGIS. VITA. *De Parabolis Salomonis* Cap. XVI. Verſic. 15.

FRagmentum insigne auro bracteatum vitrei calicis veterum Christianorum, pluribus ab heinc annis, e sacris suburbanis cœmeteriis erutum, de quo in Præfatione diximus pag. VII. & sequentibus. Prodit nunc primum EX MVSEO VICTORIO, delineatum, ærique incisum ad fidem antiqui monimenti.

Apes quodammodo debemus imitari, quæ vagantur, & flores carpunt: deinde quicquid attulere disponunt, ac per favos dividunt: & succum varium in unum saporem mixtura quadam, & proprietate spiritus sui mutant. Nos quoque quicquid diversa lectione quæsivimus, committemus stilo: ut in ordinem eodem digerente coalescat &c.

Macrobius *Saturnal. Lib. I.*

AD-

ADPROBATIONES

JUſſu Reverendiſſimi Patris ſacri Palatii Apoſtolici Magiſtri, attente perlegi *Diſſertationem Philologicam in nonnulla Muſei Victorii ſacra Monimenta*: cumque illam omnigena eruditione refertam, & fidei ac bonis moribus in nullo adverſantem invenerim, dignam omnino cenſeo, quæ typis conſignetur.

Romæ IV. idus Junii MDCCLI.

Dominicus Theoli Linguæ Hebraicæ
Profeſſor in Urbis Archigymn.

MAndante Reverendiſſimo Patre Joſepho Auguſtino Orſi, ſacri Palatii Apoſtolici Magiſtro, legi *Diſſertationem Philologicam, qua nonnulla monimenta ſacræ vetuſtatis &c. illuſtrantur*; nihilque in ea reperi aut Catholicæ Fidei, aut bonis moribus adverſum; imo non pauca deprehendi Chriſtianæ Religionis noſtræ pios ritus comprobantia, & rerum antiquarum ſtudioſis profutura. Plurima itaque Auctoris, veterum monumentorum ſcientia præſtantiſſimi, eruditione ſcatentem librum hunc, apprime dignum cenſeo, ut in publicam lucem prodeat.

Dabam VII. kal. Julii Anno Domini MDCCLI.

Philippus Laurentius Dioniſi Sacroſanctæ
Vatic. Baſil. Clericus Beneficiatus.

IM-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendiſs. Pat. Mag. Sac. Pal. Apoſtolici.

F.M.de Rubeis Patriarcha Conſtantinopolitanus Viceſg.

IMPRIMATUR,

Fr.Joſeph Auguſtinus Orſi Sac. Pal. Apoſt. Mag. Ord. Præd.

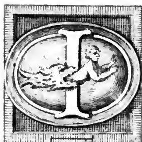
PASCASVS VIXIT II
PLVSMINV SANNVSXX
TECITTATV IIIIIDVS
OCTR OBIS SIIIANTE
NATALEDOMNIAS
TERIDEPO SITVS IN
PACE A ☧ ω

A GATE FILIA DVLCISSIMAQVE
VIXIT ANN PM VIIII ET D LXIII
FATVM FECIT PRID IDVS MART

DISSERTATIO
PHILOLOGICA

Onyx

ITA me vehementer excitavit atque impulit ad inquirenda vetera Chriſtianorum monimenta, pene ab ipſa adoleſcentia præconcepta, & quaſi ingenita quædam erga illa veneratio, ut, quoties ad manus meas perveniebat aliquod hujuſmodi rerum ſacrarum κειμήλιον, gaudio geſtirem, quaſi ditior ob illas acceſſiones evaſiſſem. Sed nec vana erant præludia; nemo enim ſubacti ingenii vir non magni faciet ea monimenta; quippe quæ longævæ ætatis merito ſpectanda ſunt; quin etiam utilitate quam præſeferunt, ab omnibus maxime obſervari operæ pretium fuerit, ſive lapides inſcripti, ſive gemmæ cælatæ ea ſint, ſive numiſmata, aliaque id genus ſacra lipſana. Neque vero, aut quæ frequenter in eiſdem occurrit plane rudis atque informis imaginum delineatio, aut inconcinna malaque ſcribendi ratio legibus orthographicis omnino oppoſita, a veteri meo inſtituto avocare me umquam valuit. Quin potius, *rudi certe ſtylo, & barbara emendatione notabiles*, ex hoc ipſo lapides illos quamdam veluti adquirere raritatem cum clariſſimo Fabretto ſæpe demirati ſumus (1); atque ea in hiſce monimentis ſimplicitate, plerumque ritus, mores, & inſti-

(1) *Inſcriptionum antiquarum, quæ in ædibus paternis adſervantur &c.* Cap. II. pag. 109.

instituta majorum nostrorum dilucide, aptissimeque revelari cognovimus, quibus edocti, ad imitanda eorum vestigia atque exempla, non modo ducimur, verum etiam trahimur, ac ferme compellimur.

Eximium ergo lapidem primorum eorumdem Christifidelium ex *Museo Victorio* viris eruditis exhibere decrevi nonnullis meis exercitationibus, DEO juvante, explanatum, quibus indigere videbatur. Quamquam vero ea sit lapidum cælandorum ratio, ut rerum præteritarum ordo posteris, præsentis autem ætatis acta iis qui existunt. luculenter, ac nitide exponantur; illudque omnium elegantissimum a doctis viris existimetur epitaphium, quod arctiori methodo paucisque plurima lucide commemorat: nihilominus apertissima quæque, ut ita dicam, lapsu temporis rubiginem talem induerunt, ut nonnulla in epitaphiis antiquis occurrant, quæ vix, aut ne vix quidem dignosci queant, tametsi cura diligentiaque non modica adhibeatur. Ærumnam hanc subierunt monimenta, inprimisque inscriptiones, quæ Christianam Religionem adtingunt. Etenim temporum injuriæ, plane inevitabili, hostes Christiani nominis accessere, qui turpiter, atque inhoneste ea omnia, quæ profutura essent, & animum nostrum juvare poterant rebus obscurioribus explicandis, dissiparunt, attriverunt, consumserunt.

Chartulas blasphemus olim
Nam satelles abstulit,

inquit Prudentius (1),

Ne tenacibus libellis
Erudita sæcula,
Ordinem, tempus, modumque
Passionis proditum,
Dulcibus linguis per aures
Posterorum spargerent.

Sane anno MDCCXX. Dum sacris cæmeteriis purgandis ex pio instituto Romanorum Pontificum Præfecti ad hæc constituti de more invigilarent, & Fossores ad opus incumberent, inter mul-

(1) ΠΕΡΙ ΣΤΕΦΑΝΩΝ. Hymn. *de sanctis Martyribus Calagurritanis*.

multos inscriptos lapides in lucem emissos e cæmeterio Commodillæ, sive sanctorum Felicis, & Adaucti (1), Via Ostiensi, unum plane singularem, memoria ASTERII Martyris insignitum contigit mihi animadvertere, qui ut *Museo Victorio* adjungeretur, non ita multo post adnisus sum, resque accidit ut erat in votis. Illum ergo adquisitum nostrique juris factum (quamquam juvenilis ætas vix fineret, commentaria nostra typis mandari, eaque legenda eruditis viris exhiberi), æri cælatum, illustratumque, jam tum edere in vulgus cogitavimus, sed ob alia *ejusdem Musei* monimenta tum sacra, tum profana a nobis interea temporis explicata ac edita, in hanc usque diem coacti sumus moram trahere. Ut igitur quod olim elucubravimus, tandem aliquando e forulis, in quibus latebat, prodeat in manus hominum, ab ipso vetusti lapidis epitaphio legendo exordiamur, reliqua postmodum, si DEVS bene verterit, nostrisque laboribus fortiter, benigneque adstiterit (2), non inutiliter descripturi. Sciendum autem hunc lapidem e vinea Mandosia, quæ prædicto suburbano cæmeterio imminet erutum fuisse (3) cum aliis pluribus, quorum alterum *in eodem Museo* servatum, cælatum pariter in ea tabula, quam huic Dissertationi præmittimus, licet spectare (4): & hunc ipsum opportuniori loco nostræ hujus Dissertationis expendemus. Primum vero epitaphium, quod pluribus

 argu-

(1) Acta passionis sanctorum Felicis & Adaucti erud.to Commentario illustravit vir doctus Franciscus Valesius, dum viveret amicus noster. Exstat ejusdem viri epitaphium marmore insculptum in Æde sacra beatæ MARIÆ Virginis, in *Posterula* nuncupata, in Vico qui dicitur *dell' Orso*, muro adfixum prope portam, quod tale est.

FRANCISCO VALESIO
CAROLI FILIO ROMANO
VIRO PROBITATE ERVDITIONE AC MODESTIA
SINGVLARI
PHILIPPVS VALESIVS FRATRI
AMANTISSIMO MOERENS POSVIT
VIXIT AN. LXXII. MENS. X. DIEB. III.
OBIIT DIE XVII. MAII. A. D. MDCCXLII.

Hic autem est titulus Commentarii. *Gli Atti de' gloriosi Martiri Felice, e Adauto volgarizzati, ed illustrati di alcune annotazioni da un Divoto de' medesimi Santi &c* In Roma. Appresso Gio. Maria Salvioni &c. MDCCXXXIII. in 4°.

(2) Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα &c. *A Jove exordiamur*, sive *A Jove principium &c.* Inquit Aratus in Phænomenis; ab illo enim felicem faustumque auspicabantur Ethnici exitum rerum omnium suarum. Nos autem, non nisi a DEO OPTIMO MAXIMO, vero rerum principio, TRINO & VNO, ab ejusque laudibus operum nostrorum primordia inchoamus, & omnem eorumdem ordinem, progressum, & finem illi commendamus.

(3) Boldetti. *Osservaz. sopra i Cimiterj de' santi Martiri, ed antichi Cristiani &c* Lib. II. Cap. XVIII. pag. 582.

(4) Consule eumdem Boldettum Lib. II. Cap. VI. pag. 418.

argumentis insigne est, legi hoc modo debet. PASCHASIVS VIXIT PLVS MINVS ANNIS VIGINTI DVOBVS FECIT FATVM QVARTO IDVS OCTOBRIS OCTAVO, *nempe die*, ANTE NATALE DOMNI ASTERI DEPOSITVS IN PACE CHRISTI, qui est ALPHA, & OMEGA, idest *Principium*, & *Finis*.

Quisnam fuerit Paschasius iste, cui titulus inscriptus est, difficile omnino est demonstrare. Nomen autem, si divinare liceat, a Festis Paschalibus, in quibus non incongrue ortum duxisse putamus, facile derivatum est; ejusque rei conjecturam facimus ex vetusto, ac insigni monimento, quod viri clarissimi Norisius S. R. E. Cardinalis (1), & Fabrettus (2), ediderunt, & cujus initium, primarum linearum ordo ac symmetria est hujusmodi.

NATV. SEVERI NOMINE PASCASIVS
DIES PASCALES PRID NOV APRIL N
DIE IOBIS &c.

Conjecturam nostram ex hoc monimento valde confirmari nemo non videt. Ita quidem, si daretur otium, per singula discurrendo, facile animadverti posse monstraremus, plerumque Epiphanii nomine ab Epiphaniæ festo die, & Sanctes a festivitate omnium Sanctorum nuncupari modo etiam plerosque solere, quod in hisce sollemnioribus anni temporibus ii ortum fuerint sortiti. Pervetus iste in Ecclesia Catholica mos est, ac valde laudandus, ut scilicet iis memoria Religionis, cui sacro vinculo addicti sunt, numquam excidat, & diem natalitium suum mysteriis sanctissimis consecratum reminiscantur: qua pia institutione, & vitia devitentur, & animus virtutibus excolatur. Neque alia de caussa beatorum Petri, Paullique Apostolorum nomina baptizatis frequenter imponebantur, ut inquit Eusebius (3) ex Epistola Dionysii Episcopi Alexandrini. Eodem quoque argumento sanctus Joannes Chrysostomus (4), sanctorum virorum nominibus liberos in sacro fonte Baptismatis insigniri commendat, videlicet, ut illorum patrocinio hi freti, & in fide stabiles permaneant,

(1) Dissertat. *ad Fast. Consul. Anonymi.* pag. 577. Pag. XXXXIII. primæ editionis.
(2) *Inscription. Antiq.* Cap. VIII. Num. LXX.
(3) *Historia Ecclesiastica* Lib. VII. Cap. XXV.
(4) Homil. XXI. *in Genesim*.

neant, & lubricas exitialesque vitiorum semitas tutius effugiant. Ideo in Concilio Nicæno sancitum (1). *Ne Fideles imponant filiis suis nomina Gentilium*. Nonnulli, ut notum est, Ruffino ac Theodoreto nimis fortasse adhærentes, canonem hunc Patribus Nicænis abjudicant; sed alii plerique Patres & Concilia paullo post habita, ipsum inter ceteras Nicænæ Synodi sanctiones absque ulla hæsitatione adnumerant.

Hac hypothesi non temere proposita, ac constituta, Paschasii nomen cum adspiratione describi oporteret, sed fidere etymologiis nominum, vocabulorumque rerum, res incerta est, & inconstans fundamentum, cui inniti, non satis tutum. Certum autem est idem Paschasii nomen, & cum adspiratione, & sine ea reperiri in aliis monimentis veterum Christianorum, Paganorumque apud editores antiquorum inscriptorum lapidum. Quamobrem etsi verissima fortasse sit conjecturæ expositio, & vetustatis præclaro testimonio fulciatur; nihilominus vere proprieque nulla ratio etymologica Paschasiani nominis adferri potest, quæ Christianis æque, ac Gentilibus sit communis. Itaque re serius considerata, æquo Lectori nostros conatus, quicumque sint, circa rem hanc ratos habere liberum esto. Nos de etymologia ejusdem nominis longiorem disputationem texere, Grammaticis omnino relinquimus, & confestim ad alia progredimur.

Vixit Paschasius, ut supra notatum est, annis plus minus viginti duobus, usurpata in lapide litera v. pro I. sive pro litera o: utroque enim modo legi potest; Annis nempe viginti duobus, atque etiam si mavis, annos viginti duos. Has autem literarum varietates non infrequenter admisit antiquitas; satisque est in hanc rem indicare Claudii Dausquii Tornacensis Orthographiam (2), reliquis omissis, qui de hisce rebus ex professo tractarunt. Ego vero sententiam meam proferam. Valde suspicor, lithographum inscripto titulo, se in delineanda litera v. ab idiomatis latini præscriptis legibus aberrasse animadvertentem,

(1) Canone xxx.

(2) Tractatu II. Sectione III. Consule quoque doctissimum Henricum Cardinalem Norisium, *Cenotaph. Pisan.* Dissertat IV. Cap. IV. & Spanhemium *de Præstantia Numismat.* Dissertat. XI.

tem, in formam literæ o. mutandum curaſſe ipſum elementum v. quod idcirco haſta interjecta diſſecuit, ut Tabula æri inciſa ad vetuſti marmoris exemplum fideliter oſtendit. Ceterum pari mendo vitiatos alios quoque lapides aliquando inſpeximus apud editores veterum monimentorum. VIXIT. ANNVS. L. legitur penes Gruterum (1) in Theſauro antiquarum inſcriptionum; ubi etiam habemus ANNVS DVO (2): alioſque duos vetuſtos lapides admodum ſimili cælaturæ vitio notabiles poſtmodum protulit cl. Lupius e Societate JESU Sacerdos in Diſſertatione de epitaphio Severæ Martyris (3).

Binas illas unitates annorum numero XX. ideo ſuperadditas fuiſſe conijcimus, ut loco quam poterat proximiori ſcalptor adponeret; locumque magis opportunum certe non invenit in illa ſatis ampla area, quæ ſupererat linea prima: neque enim linea ſecunda illas unitates capiebat, nec locus aptus eiſdem, tertiæ lineæ caput, ne legentibus epitaphium eo loci aliquam obſcuritatem parerent, aut turbationem. Sunt autem in vetuſtis lapidibus frequentiſſima literarum ſupplementa, etiam, quod mireris, media quandoque dictione, nimirum, ut calligentur hoc pacto ſphalmata quadratariorum, qui Græcam, & Latinam linguam callere videntur, dum epitaphia cælant, quum tamen nihil horum umquam didicerint.

De formula PLVS MINVS, titulis cinerariorum ollarumque, & ſarcophagorum ſæpiſſime inſcripta fuſius dicere non eſt neceſſe: quum præſertim etiam in poëſi, atque oratione ſoluta numeris frequenter occurrat. Eam quippe ornandi ſermonis cauſſa adhibent Plinius (4), Plautus (5), Terentius (6) &c. Lepidiſſime autem de more Martialis habet (7).

Speranti plures, nam ſtare aut creſcere debent
Munera, venerunt PLUSVE MINUSVE *duæ*.

Conqueritur ſcilicet de Poſthumiano, a quo libras argenti non minus quatuor exſpectabat, quale munus ante annos X. ab eodem

(1) Pag. MCXLVIII. num. 4.
(2) *Ibidem* num. II.
(3) §. XIII. pag. 110
(4) *Hiſtoria naturalis* Lib. XVI. Cap. VI.
(5) *Captivi duo* Act. V. Sect. III. Item *Menæchmi* Act. IV. Scen. II.
(6) *Phormion* Act. III. Scena III.
(7) *Epigrammaton* Lib. VIII. Epigr. LXXI.

eodem acceperat in Saturnalibus. Consueverunt veteres hanc eamdem formulam aliquando exprimere prioribus tantum literis singularibus P. M. brevitatis gratia: Trita sane res est apud eruditos, ex observatis a Probo, Manutio, Scaligero, Ursato, & aliis (1), qui sese in antiquis monimentis explanandis, exercuerunt.

Postquam anni, quibus vixit Paschasius in epitaphio recensiti sunt, de obitu ejusdem agitur. Sequitur ergo FECIT BATV, idest FECIT FATVM; sed hanc phrasim male interpretati sunt aliqui (2); errorisque caussam sumsere a litera F., quæ quum in antiquo marmore secta infra de more non sit, litera T. perperam credita est ab iisdem, ac propterea legere non dubitarunt, FECIT TATV, videlicet, FECIT TATA (3). Qua in expositione procul dubio lapsi sunt. Nam si in voce FATVM litera F. usurpetur pro litera T. pari argumento litera F. in verbo FECIT pro litera T. sumenda foret; neque enim secta ea est. Quænam vero tunc esset hujus verbi significatio? Germana itaque tituli expositio hæc est. FECIT FATVM, cui mirum in modum favet marmor aliud in eodem *Museo Victorio* servatum, in eademque Tabula summa fide cælatum (4), & in Lucinæ cæmeterio (quod ut alibi in hac Dissertatione diximus, sub vinea Mandosia, Via Ostiensi (5), latebat), anno MDCCXIV. repertum; cujus tandem verissima lectio est hujusmodi, si ad normam orthographicam expendas. AGATHA FILIA DVLCISSIMA QVAE VIXIT ANNIS PLVS MINVS NOVEM ET DIEBVS SEXAGINTA TRIBVS FATVM FECIT PRIDIE IDVS MARTIAS. Non licet igitur in lapide Paschasiano phrasim interpretari FECIT TATA. Quandoquidem par est in utroque marmore legendi ratio, in quibus post denunciatos vitæ annos illico dies obitus memoratur. Sic in epitaphio Paschasii FATVM FECIT *quarto*

(1) Qui de Notis Romanorum scripserunt, omnes hac de re conveniunt, ita ut opus non sit quidquam dictis addere, & Lectorem supervacaneis notationibus gravare. Videsis *Il Fiorino d' oro antico illustrato &c.* Parte IV. in Observationibus ad Num. XXXII. §. 3. pag. 445. & seq.

(2) Boldett *Osservaz. sopra i sacri Cimiterj &c.* Muratorius, *Novus Thesaurus veterum inscriptionum &c.*

(3) Boldettus loco citato lib. II. Cap. XVIII. pag. 582. Murator. Tom. IV. citati Operis, pag. MCMXX. num. 6. Uterque satis inemendatum evulgavit hunc lapidem, ut mirum sit, eo loci dixisse Muratorium, e schedis suis se vulgasse.

(4) Vide Tabulam æri incisam, & Dissertationi præpositam num. 2.

(5) Boldett. Opere paullo ante citato Lib. II. Cap. VI. pag. 412.

ro idus Octobris, & in ſaxo Agathæ FATVM FECIT *pridie idus Martias*. Porro rem acu tetigit cl. Eduardus Corſinius ex Clericis Regularibus Scholarum Piarum Diſſertatione II. in Opere de Notis Græcorum (1). Ceterum exempla literæ F. non ſectæ bifariam, ut in marmore Paſchaſiano vidimus, multa occurrunt (2) veſtigantibus antiquos titulos inſcriptos, ac potiſſime veterum Chriſtianorum.

Alium lapidem eodem dicendi modo conſpicuum vulgavit Marangonius in Appendice ad Acta S. Victorini Epiſcopi Amiterni & Martyris illuſtrata (3) ex cæmeterio Cyriacæ, Via Tiburtina.

D N. MAGNO MAXIMO AVG. II. CONSS
III IDVS MAIAS FATVM FECIT. LEO ET
DEPOSITVS PRIDIE IDVS MAIAS BENE
MERENTI IN PACE

Innoteſcit præterea ex hoc marmore dies obitus Leonis, quæ fuit XIII. menſis Maij, & depoſitionis ejuſdem, quæ fuit XIV. ipſius menſis. Sed de hac re nonnihil dicendum infra. Prima autem linea hujus epitaphii aliquantulum ſalebroſa, fidem ſequitur alterius vetuſti lapidis, qui penes Donium hanc præfert epigraphen (4).

DVLCISSIMAE . FILIAE . ADEODATE
QVE VIXIT ANNOS XVIII
ET MS. V
DEPOSITA XVI. KAL. FBR
CONS
MAGNO . MAXIMO AVGVSTO
PATER CELESTINVS FECIT
ET . CVM . MARITO . F. MENS . XI

In Hiſtoria autem Auguſta unus reperitur FLAVIVS MAGNUS MA-

(1) *Notæ Græcorum collectæ & illuſtratæ &c.* Florentiæ Anno MDCCIL. ex Typographia Imperiali in fol. Vid. pag. XXIV.

(2) Boldettus hunc edidit lapidem. *Oſſervazioni ſopra i ſacri Cimiterj &c.* Lib. II. Cap. IV. pag. 363.

ANTIOCHIDI . FILIE
CONSTANTIVS

Heic vero in lapide cælata eſt imago ſtantis mulieris elatis manibus, orantis in modum; in medio Bonus Paſtor, ovem humeris geſtans: illinc Arbor. Exemplum aliud ſi cupis, vide epitaphium QVARTINAE ab eodem Boldetto vulgatum Lib. II. Cap. VIII. pag. 419. ea enim dicitur DVODACIM TILIORVM MATER. Utrobique litera T. locum occupat literæ F. Sed non eſt operæ pretium in his diutius immorari.

(3) Pag. 104.

(4) *Inſcriptiones Antiquæ Donianæ* Claſſ. XX. num. 67. pag. 538.

MAXIMUS, quem prælio vicit Theodosius, & morte sublatum ferunt anno Christi CCCLXXXVIII.

At ne scrupulum alicui iniiciat in lapide Christianorum veterum offendisse illud FATVM FECIT, exemplum e cæmeterio Priscillæ ad Viam Salariam jamdiu protulit Fabrettus (1) eo epitaphio, in quo legitur FATIS. DECESSIT. INIQUIS. Aliud item metro solutum Arelatæ exstans, refert Sponius in Miscellaneis eruditæ antiquitatis (2). Idem quoque ad veteres Christianos attinet, tametsi habeat hanc formulam, IN FATA CONCESSIT. Sed in alio lapide penes Bosium (3), & Aringhium (4), *Lachesim, & Tænarias aquas* memoratas reperimus, *inconsiderate potius quam impie*, ut inquit laudatus Fabrettus (5).

In vetustissimo sepulcrali titulo SALVIDIENAE FAVSTILLAE, & in alio FELICVLI CRESCENTIS, legitur insigni sphalmate in Gruterianis inscriptionibus (6), FATVS MALVS. Hic autem vita cessit puer annorum sex; illa adolescentula annorum quindecim.

Occurrunt sequentes formulæ apud Cajum Cornelium Tacitum in Annalibus, FATO OBIIT (7), FATO FVNCTA EST (8); & in Vita Julii Agricolæ (9), FATVM EXCEPISTI, aliasque similes a cultissimis Gentilium Scriptoribus usurpatas facile quidem esset cumulare, sed cui bono? Et quis hominum opus non existimet prorsus supervacaneum? Quid vero Ethnici suis in tenebris viventes *Fati* vocabulo intelligerent, explanat Manutius in Commentariis ad Ciceronem (10), mortis caussas in duo genera dividens, *aut enim*, inquit ipse, *intus oriuntur, aut extra: intus, vel natura, vel fato; extra, vel vi, vel casu. Natura moriuntur, quibus in senectute animam e corpore, quasi sua manu natura molliter educit, quod accidit, quum vitalis calor paullatim extinguitur. Fato, qui morbo aliquo, ante illam diem, quò per ipsam naturam pervenire licuisset,*

 vitam

(1) *Inscription. antiquar.* Cap. II. pag. 112. num. 176.
(2) *Sectione* VIII. pag. 286.
(3) *Roma sotterranea &c.* Lib III. Cap. I. pag. 429.
(4) *Roma Subterranea &c.*
(5) *Inscript. antiq.* Cap. II. pag. 112.
(6) Pag. DCLXIII. num. 5. *Item* pag. DCLXI, num 6.
(7) *Annal.* XIV. Cap. LXII. num. 6.
[8] *Ibidem* Cap. XII. num. 7.
(9) Cap. XLV. num. 5.
(10) *Epistolarum*, quas Familiares appellant. Lib. IV. Epist. XII. pag. 174.

vitam amittunt. Ideoque in Catone majori idem Cicero scribit (1). *Vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.* Hæc enim vis, *Fati* nomine dicebatur. Inquit item Philippica I. in Marcum Antonium (2). *Præter naturam, præterque Fatum &c.* & Virgilius de Didone agens in sua Æneide (3).

Nam quia nec Fato, merita nec morte peribat &c.

Etsi de hisce locis multi multa dicant, nobis tamen Manutiana explanatio impense arridet. Ejusdem Manutii Commentaria ad Orationem pro Quinto Ligorio consulas velim (4), variisque aliis locis (5). Item Marcum Antonium Muretum (6). Præterea Jacobum Gutherium de jure Manium scribentem adire poteris (7), & percurrere Raphaëlis Fabretti eruditas notationes ad inscriptiones antiquas (8); ac potissime ejusdem Ciceronis librum *de Fato* (9).

Paschasius ergo raptus præpropera morte, annum scilicet agens vigesimum secundum, dicitur *Fatum fecisse*. Agatha pariter, quæ vixit circiter annos novem, *Fatum fecit*. Quicumque ille est, qui *Fatis decessit iniquis*, constat eum, circiter vigesimum ætatis annum, vitam exegisse. Geminus, qui *fidelis in Fata concessit*, vixit annis octo super triginta, mensibus duobus, diebus sex. Horum certe nullus, nedum prætertransierat, sed neque constitisse dici potest cum Dante Aligherio (10).

Nel mezzo del cammin di nostra vita.

Verbum *Facio* apud Latinos ad res varias significandas adhiberi solet. Itaque sæpe transfertur ad res omnino diversas. Exempla quamplura ex optimis quibusque vetustis Scriptoribus excerpta ordine alphabetico digessit Marius Nizzolius, in quibus tamen,

(1) Sive Lib. *de Senectute*, Operum Tomo IV. pag. 513.

[2] Pag. 719. fere in principio.

[3] Lib. IV. Vers. 696.

[4] Pag. 232.

[5] *Epistolar.* Lib. V. Epist. IX. pag. 196. &c.

[6] Invectiva III. in Catilinam.

[7] Lib. I. Cap. II. & Cap. III. & Lib. eodem Cap. XII. Toletanæ Ecclesiæ Archiepiscopus S. Julianus Lib. I. ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΩΝ, sive *de Origine humanæ mortis* Cap. II. *Tria*, scribit, *sunt genera mortis. Acerba infantum: Immatura juvenum: Naturalis senum.*

[8] Cap. II. pag. 86. & p. 87.

[9] Operum Tomo IV. pag. 364. & seqq.

[10] *Inferno* Canto I. vers. I. Illustratores Operum Dantis Aligherii, ad hoc carmen plura dixerunt, ætates hominum diversimode metientes. Adi Commentaria Christophori Landini & aliorum: Sed infra in hac ipsa Dissertatione de hac eadem re aliqua legentibus occurrent.

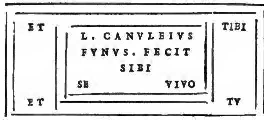
men, FATVM FACERE, non comprehenditur. In illis animadvertimus, FVNVS FACERE, pro eo quod eſt *occidere*, & *curare funus*, ex Plauti Aſinaria (1).

Arg. (*Mater ſupremum mihi tua dixit, domum ire juſſit.*

Phil. (*Acerbum* FVNVS *filiæ* FACIET, *ſi te carendum eſt.*

Eodem modo, FVNVS FACERE, ad ſignificandam curationem funeris, occurrit in antiquo, variiſque imaginibus cælato marmore Villæ ſuburbanæ Pamphiliorum, quod edidit Ficoronius in Tractatu *Della Bolla d'oro de' Fanciulli nobili Romani, e quella de' Libertini* (2).

Lapis qui ſequitur, & Volſiniis adhuc exiſtit prope ſtathmum, vel tabernam, ſive diverſorium campeſtre ad uſum vaſis aquarii pro animalibus expoſitus, ad Lucium Canulejum ſpectans, editus eſt a Grutero (3). Eumdem vulgavit Fabrettus (4), ac poſtremo in Hiſtoria Volſinienſi Andreas Adamius (5), & nos aliquando illac iter facientes, Florentiam verſus progreſſuri, exſcripſimus in hunc modum.

ET TIBI
L. CANVLEIVS
FVNVS. FECIT
SIBI
SE VIVO
ET TV

Breviter ad hoc marmor ſic commentatur Fabrettus (6). *Funus ſibi feciſſe, raro & nullo quod legerim antecedente exemplo Carolum Quintum Hiſpaniæ Regem glorioſiſſimum Regno relicto audivimus. Sed nihil tale apud Ethnicos memoratur.* Andreas Adamius, illud FVNVS FECIT SIBI SE VIVO, interpretatur de ſepulcro (7) quod SIBI VIVO Canulejus

(1) Act. III. Scena III. Verſ. 4. & 5.

(2) Pag. 19.

[3] Pag. DCCCC. num. 10.

(4) *Antiquar. Inſcription.* Cap. x. pag. 755. num. 615.

[5] *Storia di Volſeno &c. deſcritta in quattro libri dall' Abbate D. Andrea Adami &c.* in Roma 1737. In 4. Tomo II. Lib. IV. pag. 138.

(6) *Antiq. inſcript.* Cap. x. pag. 755.

(7) Lib. IV. pag. 140.

nulejus FECIT ; ſepulcrum enim ad funus pertinet , & ad exſequias , ſive ad juſta perſolvenda ; id vero magis conſonum videtur rationi & veritati .

Columella de terræ generibus agens (1) , *Nullum* , ait , *deterius habetur genus , quam , quod eſt ſiccum pariter , & denſum , & macrum , quia quum difficulter tractetur , tum ne tractatum quidem gratiam refert , nec relictum , pratis vel paſcuis abunde ſufficit . Itaque hic ager , ſive exercetur , ſeu ceſſat , colono eſt pænitendus , ac tamquam peſtilens refugiendus . Nam ille* MORTEM FACIT , *hic teterrimam comitem mortis famem &c.*

In hoc Columellæ textu , active accipiendum eſt verbum *Facio* , ut MORTEM FACIT , idem valeat , ac *mortis cauſſam adfert* . At ubi legimus in lapide Paſchaſiano , & in epitaphio Agathæ , FATVM FECIT , hæc formula utrobique ſe habet paſſive , ſumiturque pro *Obiit* .

Huc uſque dictis adiiciendum videtur , ipſum verbum FECIT, aliquando pro *obiit* uſurpatum fuiſſe in nonnullis inſcriptionibus veterum Chriſtianorum ; non enim improbandæ ſunt conjecturæ , quæ valido aliquo argumento nituntur . Exemplum mihi videre videor in epitaphio ſancti PROCI Martyris , quod , una cum ſacris ejuſdem reliquiis , & vaſe ſanguinis , in cæmeterio ſancti Thraſonis , Via Salaria repertum , ſanctiſſimus Dominus noſter BENEDICTUS XIV. Pontifex Maximus , ad Metropolitanam Bononienſem Eccleſiam ſuam , ſancto PETRO Apoſtolorum Principi nuncupatam, miſit menſe Aprili , anno MDCCXLV. ornatiſſima epiſtola illuſtratum , illud vero ita ſe habet (2) .

PATER FILIO PROCO QVI
VIXIT ANNIS VIIII. MENS. VIII.
IN PACE FECIT .

Licet enim in marmore , ubi nomen adeſt , quod verbum FECIT regat, optime legendum ſit . FILIO PROCO IN PACE QVI VIXIT ANNIS VIIII. MENSIBVS VIII. PATER FECIT ; nihilominus optime quoque , imo polite legitur , quemadmodum in eodem epitaphio

[1] *De re ruſtica* Lib. II. Cap. II.

[2] *Lettera della Santità di noſtro Signore* BENEDETTO PP. XIV. *Al Capitolo e Canonici della Chieſa Metropolitana di Bologna &c. In Bologna.* MDCCXLV. *Nella Stamperia del Longhi, Stampatore Arciveſcovile* , in fol. Vide pag. X.

phio expressum est. PATER FILIO PROCO QVI VIXIT ANNIS VIIII. MENSIBVS VIII. itaut, verbum FECIT redundare prorsus videatur. Ergo, si ita censeant eruditi viri, illud IN PACE FECIT, pro eo, ni fallimur, legittime sumi potest, quod est IN PACE OBIIT.

Ex eadem phrasi, FATVM FECIT, circa eadem tempora geminum epitaphium Paschasii, atque Agathæ exscalptum fuisse docemur; quin etiam ex admodum simili characterum forma, facile argui potest, non longe post obitum Paschasii vita defunctam fuisse Agatham, sive e contrario: uter enim eorum prior e vita migraverit, ignoramus. Plane adeo persimiles sunt apices ductusque literarum, ut, quasi ejusdem quadratarii rudi scalpro utrumque lapidem cælatum esse, quisquis viderit pene fateatur.

Notandum est pariter in epitaphio Agathæ, post annos VIIII. quibus ea vixit, dies LXIII. numerari, qui menses duos & amplius constituunt; attamen indicare menses neglexit epigrammatarius, sola post annos, ut dictum est, dierum enumeratione notata (1). Quod in aliis lapidibus rarissimum est. Mensium enim, & eorumdem in certas dies divisio est vetustissima (2).

Lite-

[1] Fabrettus editam a se vetustam inscriptionem Cap. v. pag. 452. num. 189. quæ, ut ipse observat, *post enumeratos decem menses, alios dies LI. quasi mensis alterius portionem adjungit*, pene ineptum reputans, de illa hæc habet. *Unde in mentem venit intercalarium illud Cephaleditanum* XLV. *dies longum, ut Verris, novi illius Astrologi anomalia occurreretur, de qua* IV. *Act.* Cicero, *ut reliqui menses in suam rationem reverterentur*.

Menses in certos dies discretos, etsi non apud omnes par fuerit numerus dierum, neque apud easdem Gentes idem semper fuerit, qui literas vel a limine salutarunt, sciunt. Dies autem LXIII. fere apud omnes mensium duorum spatium excedebant. Sed heic juvat vetusta quædam epitaphia indicare, in quibus mensium expressio omittitur, & peculiari modo dierum numerus designatur. Gruterus pag. DCLXXXV. num. 7. marmor hoc promit. D.M. SEX GESAN. SUX FEL. PAL. FASTI. VIX. AN. XI. D. L. Idem seq. pag. num. 7. D. M. HELIADI FILIAE PIIS. FECER. PAREN. VIXIT ANN. III. D. XXXVIIII. Item aliud pag. DCXCII. num. I. D. M. M. IVSTIN. MARCELLI INFANTIS DVLCISSIMI QVI VIXIT ANNVM VNVM DIES XXXXVIII. M. IVSTINVS SECVNDINVS ET PRIMA-NIA MARCELLINA PATRES AMISSIONE EIVS ORBATI P. C. ET SVB ASCIA D D C. Plura de hac eadem re veterum monimentorum exempla non adferimus, ne terminos adnotationum prætergrediamur.

(2) In more fuit apud varias Gentes annum in menses XII. partiri. Nam de Ægyptiis atque Alexandrinis satis constat Dissertatione *de Mensibus Ægyptiorum* edita Florentiæ a cl. viro Nicolao Averanio Anno CIↃ.IↃ.CC. XXXVII. *De* Hebræis satis est locus in Divinis Scripturis occurrens Lib. III *Regum* Cap. IV. Vers. 7. *Habebat autem Salomon duodecim Præfectos super omnem Israël, qui præbebant annonam Regi, & domui ejus: per singulos enim menses in anno, singuli necessaria ministrabant &c.* Sabini Italiæ Populi, & ipsi annum in XII. menses dividebant, quos tandem Romani quoque sequuti sunt, auctore Numa Pompilio, secundo eorumdem Romanorum Rege, qui menses duos superaddidit mensibus decem a Romulo constitutis, cursum solis exactius dimetiendo. De Anno Romuli diserte Ovidius

Litera M. verbo FATVM, fortaſſe per incuriam antiquarii omiſſa eſt, quemadmodum apud virum clariſſ. Antonium Franciſcum Gorium, Florentiæ *Præpoſitum* inſignis Baſilicæ ſancti Joannis Baptiſtæ (1), in Donianis inſcriptionibus ab eo editis legitur (2). DOMVS. C. VALERI. HERMAISCI. TEMPLVM. SERAPIS. SCHOLA FAVSTINIANA. FECIT. ideſt *Scholam Fauſtinianam*, alibique in eodem Opere in alio vetuſtiſſimo lapide (3). SOLARIV. HVIVS. MVNIMENT. pro eo quod eſt *Solarium*. Frequens eſt apud eumdem Gorium in Columbario ſive Monumento Libertorum & Servorum Liviæ Auguſtæ & Cæſarum. DAT. OLLA, omiſſa in fine litera M. (4). Quod item occurrit apud clariſſ. Præſulem Franciſcum Blanchinium in illuſtratione ejuſdem Monimenti (5), Via Appia prope Urbem detecti anno MDCCXXVI. Alios vetuſtos titulos inſcriptos, ubi ea macula apparet, cl. Lupius in epitaphio Severæ Martyris recenſet (6). Gruterus vero in Indice eorum quæ ad Grammaticam pertinent,

dius ait Lib. I. *Faſtor.* Verſ. 27.

Tempora digereret cum conditor Urbis, in anno
Conſtituit menſes quinque bis eſſe ſuo.

Et Lib. III. *Faſtor.* Verſ. 121. inquit.

Annus erat, decimum cum Luna repleverat Orbem.
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Plura de anno in menſes XII. diſtributo jam non eſt neceſſe depromere, ac de illis dicere omittimus, qui apud Plinium *Nat. Hiſt.* Lib. VII. Cap. XLVIII. *annum æſtate unum determinabant, & alterum Hyeme*; itemque de aliis, qui *quadripartitis temporibus*; *ſicut Arcades, quorum anni trimeſtres fuere*; & de iis, *qui Lunæ ſenio, ut Ægyptii*. De quibus omnibus agit accurate Averanius Diſſertatione mox memorata. Non inutile tamen erit, quamquam aliter aliqui judicabunt, recenſere nonnullas eo ſpectantes Inſcriptiones. Gruterus. pag DCLXXXVII. num. 7. hunc refert lapidem. IANVARIAE QVAE VIX. ANN. XIII. MENS. XI. D. VIII. FACIT Q. MAGIVS HILARIO PATER FILIAE DVLCISSIMAE ET SIBI POSTERISQVE SVIS. Fabrettus *Antiquar. Inſcription.* Cap. III. pag. 222. num. 588. ex Grutero pag. MLII. num. II. hunc alium vulgavit. B. M. IN PACE FLANNIOGO. SCVTARIVS SCOLA TARCIA. QVI. VIX. ANN. L. M. XV. MILITAVIT. ANN. VI. COGNATVS. DVLCISSIMVS. SORORIO AMANTISSIMO. Eumdem edidit quoque Gorius *Inſcript. Etrur.* Tom. III. pag. 337. Hæc quæ ſequuntur Epigrammata. Vide apud Murator. *Vet. Inſcript.* Tom. IV. pag. MCMXXXIII. num. 1. SERVILIVS PATRI BENEMERENTI PASTORI QVE VIXIT ANNIS LXII. M. XV. MORTVS VII. IDVS APRILES. *Ibidem* pag. MCMLVII. num. 5. VICTORIA QVAE VIXIT ANNIS XLVI. MANS. XXVI. DECESSIT NON. SEPT. IN PACE BENE VESACIVS EI FECIT. Sed jam ſatis.

(1) De ea dignitate, quam Florentiæ variis temporibus Optimates tenuerunt, itidemque viri doctrina ac pietate clari, conſuli inprimis poteſt Ferdinandus Leopoldus *del Migliore*, Opere typis vulgato, cujus titulus eſt. *Firenze illuſtrata &c.* vide pag. 102. & alibi. Ceterum Præpoſitus S. Joannis Baptiſtæ clero iſtius Baſilicæ præeſt, & privilegiis honoribuſque Protonotariorum Apoſtolicorum extra Urbem degentium gaudet, atque ornatur.

(2) Claſſe II. num. 10. pag. 65.

(3) Claſſe XII. num. 4. pag. 395.

(4) *Monumentum, ſive Columbarium Libertorum & Servorum Liviæ Auguſtæ, & Cæſarum &c.* Florentiæ. Apud Tartinium & Franchium. CIƆ. IƆ. CC. XXVII. in fol.

(5) *Camera ed inſcrizioni ſepulcrali de' Liberti, ed Ufficiali della Caſa di Auguſto &c.* In Roma. M.DCCXXVII. in fol.

(6) §. XIII. pag. III. & ſeq.

tinent (1), M. finale persæpe omissum in antiquis epigrammatibus advertit.

Ergo, ut eodem ordine, quo cœptum est procedat examen, & animadversiones ad antiquam inscriptionem nostram lucidius exponantur, Paschasius FATVM FECIT, sive obiit IIII. IDVS OCTOBRIS, die scilicet XII. mensis Octobris. In lapide ex oscitantia scalptoris irrepsit OCTROBIS, nempe litera R. posita inter T. & O. quemadmodum in Tabula æri incisa fideliter exprimi curavimus. Mendum huic simile in indicatione ejusdem mensis Octobris refert lapis a Marangonio vulgatus in Appendice ad Acta sancti Victorini (2). Verum plurima ejusmodi cacographiæ exempla omne ævum suppeditat. Apud Sponium in Miscellaneis eruditæ antiquitatis (3), in Tabula ænea Hadriano Imperatore scripta, ipsius Consulatu III. [si tamen scripturæ vitio tribuendum sit], occurrit. DAT. NON. OCTVBRIS. Adhibita litera V. loco literæ O. Quamvis autem in monimentis Ethnicorum nonnumquam aliquæ sphalmatum turpitudines & labes demonstrari possint, tamen in lapidibus, qui e cryptis veterum Christianorum eruuntur, multo plures notantur Latinæ linguæ maculæ, & errata. Quum enim Christiani Nominis persequutores eousque insanirent, ut Fideles defunctos, ne humari quidem paterentur (4). veræ Religionis cultores, quos maxime urgebat solicitudo fratres suos IN PACE CHRISTI mortuos tumulandi, non selectos lapides pervestigabant, sed quoscumque obvios arripiebant (5): non rhetorum elo-

(1) Post Thesaurum antiquarum inscriptionum, Indicis Parte V. Cap. XIX. lit. M.

(2) Pag. 105.

(3) Sectione VIII. pag. 278.

(4) Apud Prudentium ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ. In Hymno in laudem S. Vincentii Martyris, Tyrannus excandescens ait.

Sed restat illud ultimum,
Inferre pœnam mortuo,
Feris cadaver tradere,
Canibusque carpendum dare.
Jam nunc & ossa extinxero,
Ne sit sepulcrum funeris,
Quod plebs gregalis excolat
Titulumque figat martyris &c.
. . . .
. . . .
. . . .
Mergam cadaver fluctibus &c.

(5) Idcirco mirum non est, in sacris suburbanis cæmeteriis nonnullos reperiri lapides Gentilium, in usus Christifidelium adhibitos. Quæcumque enim tabulæ ad manus erant, sive fictiles, sive marmoreæ (tabula, si scripta esset, inversa), occludendis Christianorum tumulis adhibebantur. Si qui igitur epitaphia Gentilium in nostris cæmeteriis aliquando describunt, ii profecto scire debent, inversos tantum lapides, non vero epitaphia lapidibus hisce ex altera parte inscripta usibus Christianorum inserviisse, uti apposite monuerunt

eloquentiam quærebant, ſed quovis vel rudi ſermone contenti erant ad memoriam amicorum conſervandam, & ad leniendum potius animi mœrorem, quam ad pompam, & ad oſtentationem Ethnicorum imitandam. Ideo in illis titulis puritas intentionis, ac pietas magis elucet, quam elegantia orationis, & induſtria operoſa præſtantis artificis. O TEMPORA INFAVSTA, legimus in epitaphio ſancti ALEXANDRI Martyris, qui Imperatore Antonino paſſus eſt (1). O TEMPORA INFAVSTA QVIBVS INTER SACRA ET VOTA NE IN CAVERNIS QVIDEM SALVARI POSSIMVS. QVID MISERIVS VITA SED QVID MISERIVS IN MORTE CVM AB AMICIS ET PARENTIBVS SEPELIRI NEQVEANT &c.

Ut autem magis aſſerta remaneret dies, in qua Paſchaſius occubuit, notato in epitaphio IIII. IDVS OCTOBRIS, additur ϛII ANTE NATALE DOMNI ASTERI. ſcilicet *octavo ante Natale Domni Aſterii*. Sigma-tau Græco more in lapidibus antiquis ſæpius expreſſum expendit abunde Fabrettus (2), adverſus Reineſii, aliorumque opinionem, & pro Senario numero reſtituit, teſtimonio vetuſtiſſimi Codicis collectionis Conciliorum apud cl. Joannem Mabillonium (3), in quo hæc nota ϛ. quinarium numerum V. Ordine perpetuo ſubſequitur. Confirmat etiam aliis argumentis, ac potiſſime duobus antiquis epigrammatibus, Conſulatu ſeptimo Valentiniani Auguſti cum Avieno diſtinctis, quorum in altero Conſulatus ejuſdem Valentiniani Romanis hiſce notis VII. exprimitur, in altero, Græco-Latinis hiſce ſiglis ϛI. recenſetur. Eamdem notam ϛ. ſæculo III. jam uſurpatam, videlicet Conſulibus

nuerunt editores, & illuſtratores Romæ ſubterraneæ. Quippe noſtra etiam ætate loculi defunctorum aperti ſunt, quorum externa facies memoriam Chriſtiani viri exhibebat, partem autem averſam, quæ ſcilicet legi, niſi reſerato loculo nequibat, epitaphio viri Gentilis inſtructam videre contigit, cujus ſepulcro aptatus pridem lapis fuit, indeque in proximum fortaſſis cæmeterium poſtea translatus. Si qui vero ex iiſdem lapidibus ad Chriſtifideles nullo modo pertinent, facile everſis Gentilium ſepulcris, quæ in ſuperioribus viis, atque vineis erant, in ſuppoſita cæmeteria, quæ vel ſponte non raro fatiſcunt, ejuſmodi lapides ſunt prolapſi.

(1) Ediderunt epitaphium ſancti ALEXANDRI Martyris, ex cæmeterio Calliſti erutum, Boſius cum Severano Lib. III. Cap. XXIII. Aringhius Lib. III. Cap. XXII. Boldettus Lib. I. Cap. XLIV. pag. 232.

(2) *Antiquar. Inſcription.* Cap. VII. p. 540. Beda Lib. III. *de Indigitatione*, ſcribit, Græcos tres numeros expreſſiſſe propriis notis, quæ ex Alphabeto non ſunt. Prima eſt ϛ. nota numeri VI. Altera ϙ. quæ vocatur *Copha*. & valet inter notas numericas XC. Tertia eſt ϡ. *Enneacoſia*, quæ valet DCCCC.

(3) *De re Diplomatica* Lib. II. Cap. XXVIII. num. 12

libus Tufco & Anulino, Imperium Romanum moderante Diocletiano, diferte oftendit cl. Bonarrotius Senator Florentinus in Præfatione ad vitrea Fragmenta (1), & cl. Gorius Tomo I. antiquarum infcriptionum in Etruriæ Urbibus exftantium [2]. Loquitur item de hac nota ϛ. pro Senario numero adhibita Maffejus in Hiftoria Diplomatica variis locis [3]. Poft tot egregios Scriptores non oportet alios memorare. Adlatis monimentis lapis nofter Pafchafianus accedat, fed infra apertius res declaranda eft. Interea de Natale DOMNI ASTERII fermonem inftituamus.

Porro *Natale* pro obitu ufurpatum, quum de illis agitur, qui Chriftianæ Fidei teftimonium fanguine fuo ac vita fortiter data fignarunt, paffim occurrit in Martyrologio Romano [4]. Mors enim juftorum initium eft æternæ felicitatis, quæ eft vita animæ, quare inquit Prudentius [5], de Paffione Hippolyti Martyris.

Jam quum fe revocat decurfis menfibus annus,
Natalemque diem Paffio fefta refert &c.

Ejufdem vocabuli notionem antiquus auctor poft alios vetuftiores Patres explicat in Sermone de Nativitate fancti Joannis Baptiftæ, ubi ait [6]. *Nullius hominis Nativitatem præter folius* DEI, *in auctoritatis arcem recepit Ecclefia, hujus iftius exceptione fervata. Novit enim, quia melior eft dies mortis die Nativitatis, & quod ortus hominum triftitia comitetur: inde eft, quod diem mortis Martyrum, non Nativitatis follemnizat Ecclefia*; MORTEM TAMEN EORVM, NATALITIORVM NOMINE NOMINANS, *quibus eft de morte* NATALIS. *Tunc enim cœperunt de morte nafci ad vitam, quum vitam depofuerunt pro vita &c.* Auctor etiam Sermonum in Antiphonam *Salve Regina*, qui fancto Bernardo adtribuuntur, in laudibus beatæ MARIÆ VIRGINIS

 fefe

(1) Pag. XVIII.

[2] Pag. 169.

[3] Pag 12 & pag. 335. Lampridius, Sigma, five Græci Alphabeti literam c. quod finuata fit, inftar lunenfæ effe inquit. Quare Sidonius Apollinaris, ad Pontium Leontium, de quodam Pago fpeciofo in eam formam finuato, ait.

Cominus erigitur vel prima vel extima turris,
Mos erit hic Dominis hibernum Sigma locare.

(4) Vide Baronium in Præfatione ad Martyrolog. Roman. Cap. IV. & ejufdem notas ad diem III. Januarii. lit. c.

(5) ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ, five *de Coronis* Verf. 3526. pag. 756. In editione Lugdunenfi Veterum Poetarum Latinorum An. M. D. C. III. Tomo II.

[6] Edidit hunc Sermonem Joannes Mabillon, Operum fancti Bernardi Volumine II. inter Opera fuppofititia, & aliena, fed fatis antiqua &c. Parifiis. M. DC. LXXXX. in fol. Vide §. V. Columna 678.

ſeſe effundens, Sermone IV. ita habet [1]. *Denique nullius, præter te, niſi* DOMINI FILII TVI, *& Joannis Baptiſtæ, qui utique ſancti nati ſunt, colit Nativitatem &c.*, diem ſcilicet temporalis eorumdem ortus. Ac propterea Sermone II. in Feſto ſanctorum Apoſtolorum Petri & Paulli recitato, ſanctus Bernardus hæc profert [2]. *Non eſt, Fratres, Nativitatis humanæ ſollemnitas iſta, ſicut paullo ante beati Joannis diem Natalitium celebraſtis. Ille enim naſcens honoratur, quia naſcitur ſanctificatus. Denique in Joanne ſolo celebrior eſt Paſſione Nativitas. Quia etſi paſſus pro* CHRISTO *eſt, quum pro juſtitia & veritate occubuit, evidentius tamen natus pro eo eſt, nimirum homo miſſus a* DEO, *qui in hoc natus eſt, & ad hoc venit in mundum, ut perhiberet teſtimonium veritati &c.* In Epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ de Martyrio ſancti Polycarpi legimus apud Euſebium (3), eamdem Eccleſiàm *ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον, εἰς τε τῶν προηθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἄσκησίν τε καὶ ἑτοιμασίαν* &c. Natalem ejus Martyrii diem celebrare, tum in memoriam eorum, qui hoc certamen ſubierunt, tum ad exemplum & eruditionem aliorum, qui ad idem certamen impoſterum vocati eſſent &c. Videat Lector quæ ad hunc locum notat Jacobus Uſſerius (4). Eamdem vero Epiſtolam cum Uſſerii notationibus apud Ruinartium reperiet in Actis Martyrum ſinceris ab eo vulgatis (5). Dictis concinunt Acta ſanctorum Pionii & Sociorum ejus Martyrum. En horumce Actorum verba (6). *Secundo itaque die ſexti menſis, qui dies quarto idus Martias, die Sabbati majore, Natale Polycarpi Martyris celebrantes genuinum, Pionium, Sabinam, Aſclepiadem, Macedoniam quoque, & Lemnum Presbyterum Catholicæ Eccleſiæ, vis perſequutionis invenit &c.* Quibus paullo poſt ſubduntur iſta. *Ergo ante diem quam Natalis Polycarpi adveniret &c.* Verum audire præſtat duos Catholicæ Eccleſiæ Doctores eximios, qui rem, de qua agimus, luculentiſſime tradiderunt. Horum prior, nempe ſanctus Ambroſius, in Sermone de ſancto Euſe-

[1] §. III. Columna 731. in eodem Volumine II.

(2) Operum ſancti Bernardi Volumine I. quod Opera genuina complectitur, recenſente Mabillonio. Videſis Columna 992. §. IV.

(3) *Hiſtoria Eccleſiaſtica* Lib. IV. Cap. XV.

(4) Pag. 42.

(5) Edit. Veronæ in fol. MDCCXXXI. Vide §. XVIII. pag. 37.

(6) §. II. pag. 118. Memoria ſancti Pionii legitur in Martyrologio Romano die I. menſis Februarii, ubi cum aliis XV. paſſum fuiſſe notatur.

Euſebio ita loquitur (1). *Depoſitionis ipſa dies Natalis dicitur, quod deliſtorum carcere liberati, libertati naſcimur Salvatoris &c.* Poſterior autem, videlicet ſanctus Petrus Chryſologus in Sermone CXXIX. (2) ſic docet. *Natalem ergo ſanctorum cum auditis, chariſſimi, nolite putare illum dici, quo naſcuntur in terra de carne; ſed de terra in cælum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non fluxas, ſed fortes & ſtabiles & æternas, de mundanis riſibus ad coronam & gloriam: tales Natales digne Martyrum celebrantur &c.* Conſtat ergo *Natalis* vocabulo emortualem Sanctorum diem uſu Eccleſiaſtico fere deſignari conſueviſſe. Dicimus fere; non enim hujuſmodi regula plus æquo eſt protendenda; qua quidem, ne de aliis loquamur, minime comprehenduntur, tum Redemtoris noſtri IESV CHRISTI, tum beatiſſimæ ejus Genitricis MARIAE, & ſancti Præcurſoris BAPTISTAE Natales dies: hi namque in vetuſtis Martyrologiis & Kalendariis notantur hoc modo. VIII. KAL. *Julii*. *Nativitas Præcurſoris* DOMINI = VI. *Idus Septembris*. *Nativitas* DEI *Genitricis* MARIAE = VIII. Kal. *Januarii*. *Nativitas* DOMINI *ſecundum carnem*. In aliquibus autem æque vetuſtis Codicibus Martyrologiorum & Kalendariorum, ſub *Natali* voce ſic indicantur. VIII. Kal. *Julii*. *Natalis ſancti* IOANNIS BAPTISTAE = IX. *Kal. Januarii*. *Vigilia Natalis* DOMINI = VIII. *Kal. Januarii*. *Natalis* DOMINI *noſtri* IESV CHRISTI *&c.* Martyrologia & Kalendaria, quæ obſervanda proponimus edita ſunt opera & ſtudio cl. Dominici Georgii poſt Martyrologium Adonis Archiepiſcopi Viennenſis (3), quo Lectores amandare ſatius duximus. Interim ex prælibatis deducimus *Natale* idem ſignificare quod *Nativitas*, adeo ut æque ſynonima cenſenda ſint hæc vocabula, quæ obitum ſive paſſionem Sanctorum translate ſignificant; quia ex hac luce migrantes, novam vitam vivere incipiunt, non amplius fragilem mortalemque, ſed æternam & in ſæcula duraturam.

Sunt autem qui memoriam ſanctæ Agnetis illuſtrantes, non ſine

(1) *Sermone* LVII. Edit. Mon. S. Mauri. Pariis. 1690. Operum Tomo II. pag. 469. & p. 470. in alia edit. Serm. LXX. Alibi Serm. XVI.

(2) Edit. Pariſiis in fol. an. MDCLXXI. curante Theophylo Rainaudo Societatis IESV Theologo. Vid. pag. 363.

(3) Edit. Romæ in fol. An. MDCCXLV. hiſce TYPIS PALEARINIANIS.

ſine vetuſtorum monimentorum teſtimonio, atque auctoritate diſtinguunt *Natale de Paſſione* ab ejuſdem *Natali de Nativitate*. Porro ad hæc aſſerenda juvant quamplurimum Sacramentaria Gelaſianum & Gregorianum: edita quoque nonnulla Martyrologia & Kalendaria, in quibus *Natale* utrumque memoratur. Profecto ſanctæ Agnetis *Natale de Paſſione* recenſetur ad diem XXI. *Natale* vero *de Nativitate* ad diem XXVIII. Januarii. Idipſum *Natale de Nativitate* Rabanus *Genuinum* dixit ad eamdem diem XXVIII. Januarii, & in Epternacenſi Martyrologio dicitur *Ingenuinum*. Primum *a Genere*; Secundum *ab Ingenuitate* auſpicatur ſignificationem. Ergo *Natale de Paſſione*, Martyrium ea die paſſam fuiſſe ſanctam Virginem Agnetem, ideoque cælo natam fuiſſe, nobis in mentem revocat. *Natale de Nativitate*, ſive *Genuinum*, ſive *Ingenuinum* dixeris, eum diem, quo ipſa Virgo in terris nata eſt, indicare videtur. Sed plura de eadem re nuper dicta ſunt ab eruditiſſimis viris Alexio Symmacho Mazochio, & P. Ludovico Sabbatinio in Commentariis ad vetuſtum marmoreum Kalendarium Eccleſiæ Neapolitanæ (1). Plura quoque a doctiſsimo Dominico Georgio in notis ad Martyrologium Adonis (2). Multa etiam a clariſsimo P. D. Antonio Franciſco Vezzoſi Clerico Regulari Theatino in nova editione, quam molitur, & ſtrenue proſequitur, Operum Ven. Servi DEI Joſephi Mariæ Thomaſii S. R. E. Cardinalis, Tomo IV. qui Reſponſoria & Antiphonas pſalmodiis interiiciendas comprehendit (3). Itaque ſaltem V.° Chriſti ſæculo, quo S. Gelaſius floruit, duplicem Feſtivitatem ſanctæ Agnetis celebratam fuiſſe, in dubium revocari non poteſt. IV.° enim *ſæculo*, inquit ibidem Mazochius (4). *Nullum ejus Feſti* (videlicet de Nativitate ſanctæ Agnetis), *veſtigium, in Bucheriano Kalendario occurrit, in quo tantum prius Feſtum ſic conſignatur*. XII. KAL. FEBR. AGNETIS IN NOMENTANA.

Lectorem heic monitum volo, laudatum Mazochium, quoniam legerat Codicem Sacramentorum Romanæ Eccleſiæ Leo-

[1] Edit. Neapoli. CIↃ IↃ CC XXXXIIII. in 4. Vide adnotationes diei XXI. Menſis Januarii ſubjectas.

(2) Ad diem XXI. Januarii. *Item* ad diem XXVIII. ejuſdem Menſis.

(3) Edit. Romæ. MDCCXLIX. in 4°. pag. 268. & ſeqq.

(4) Pag. 18. §. VII.

Leonianum, quem edidit vir cl. P. Josephus Blanchinius Oratorii Romani Presbyter, nobisque amicitiæ vinculo conjunctus (1); legerat etiam *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores*, editos a Ven. Thomasio (2), errore deceptum, fidenter scripsisse, *in Leoniano Sacramentario* (3), *jam duplex Agnetis Festum occurrit. Prius de Passione, posterius de Nativitate. Quare*, idem inquit, *ea credo saltem initia festi Nativitatis sanctæ Agnetis fuisse*. Porro deest in Sacramentario Leoniano mensis Januarius, in quo de Festivitatibus sanctæ Agnetis supra recensitis mentio fieri deberet: desunt pariter menses Februarius & Martius; neque integer est mensis Aprilis, ut in Prolegomenis ad Anastasium Tomo IV. videri potest (4). In *Codice* autem *Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ*, quem Lib. II. citati Operis (5) Cardinalis Thomasius, jure *Codicem Gelasianum* appellat, ita legitur (6). IN NAT. SANCTAE AGNETIS VIRGINIS DE PASSIONE SVA XII. KAL. FEBRVARIAS. Item (7). IN NATALE EIVSDEM (sanctæ Agnetis) DE NATIVITATE. V. KAL. FEBR. Primo igitur, dum satagit Mazochius recitata verba ex Gelasiano Codice describere, librum ipsum editum a Ven. Thomasio, loco Leoniani Codicis allegavit, dein nimium memoriæ fidens, eadem omnia se legisse arbitratus est etiam in Codice Leoniano.

Mos celebrandi *Nativitatem* hujus sanctæ Virginis quamdiu perduraverit, non est cur investigemus: certe aliquando exolevit; nam in Martyrologio Romano habetur tantummodo ad diem XXVIII. Januarii. *Romæ sanctæ Agnetis secundo*. Ubi loci Baronius animadvertit vetustam admodum esse talem hujus diei memoriam; eademque sanctæ illius Virginis *Adparitionem* dumtaxat designari, qua *parentibus ad sepulcrum ejus vigilantibus, choro sanctarum Virginum comitata &c.* (8) *consolata est eos*, prout continent ejus res gestæ, quæ habentur apud sanctum Ambrosium [9]. Ego

(1) Prolegom. ad Anastas. Opusc. II. pag. XII. Tom. IV.

(2) Romæ 1680. in 4.°

(3) Vid. Kalendarium Neapolitan. pag. 18. §. VII.

(4) Opusculum II. *Codex Sacramentorum vetus Romanæ Ecclesiæ a sancto Leone Papa I. confectus*. Vide pag. XII.

(5) *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores &c.* edit. Romæ in 4.° 1680.

(6) Pag. 144. §. VI.

(7) Pag. 145. §. VII.

(8) Vid. in not. lit. A.

(9) Lib. IV. Epist. XXXIV. editionis Romanæ Dominici Basæ. in fol. MDLXXXV. pag. 215. & seqq.

Ego vero, quum hunc morem celebrandi duplicem *Nativitatem* sanctæ Agnetis, disciplinæ veteri Ecclesiasticæ omnino adversari perspicerem, aliquid statuere ea de re decreveram, quod conjectura me adsequutum esse putavi. Igitur, si viri docti probaverint, Festum sanctæ Agnetis; quod *Natale de Nativitate* dicitur in hisce monimentis die XXVIII. Januarii, nihil aliud indicare crediderim, quam hujus sanctæ Virginis famigeratam *Adparitionem*, seu *Visionem*, qua de vera ejusdem in cœlum *Nativitate*, quæ die XXI. Januarii contigit, certiores facti Christifideles, *Secundo* Festum Agnetis celebrare occœperint. At vero, non multo post (ut fit in rebus humanis, quæ tempore currente obscurantur, verasque notiones amittunt), quum in vetustioribus Ecclesiasticis monimentis unice descriptum reperiatur *Natale de Nativitate* [quod mysterio non carere putandum est], fortasse in eam opinionem nonnulli descenderunt; ut existimarent naturalem *Nativitatem* celebrandam esse, eamque aliquando celebrarunt, itaut *Natale genuinum*, itemque *ingenuinum*, ut supra vidimus, nuncupaverint, pieque crediderint *Natale generis* illa ipsa die contigisse; atque ita adjectum eum diem fuisse fastis Ecclesiasticis, qui modo ob vetustatem, quam præseferunt, jure meritoque maxima sunt in existimatione ac pretio habendi.

Hujus observationis occasione in mentem scrupulus venit, fortasse errorem quemdam in Acta sancti Pionii superius recensita, amanuensis vitio irrepsisse, a viris eruditis, quod sciam, hactenus inobservatum. Certum est enim, in illis Actis memoratum *Natale* Polycarpi *genuinum*, nullo umquam tempore celebratum fuisse ex vetusta Ecclesiæ disciplina, sed *Natale Passionis* tantum; ac proinde rem serio perpendentes, quum in Martyrologiis idem Pionius dicatur Martyrio coronatus cum aliis quindecim, suspicati sumus, *genuinum* non esse illic adpositum, tamquam *Natalis* epitheton, sed proprium nomen unius ex quindecim Martyribus, qui cum Pionio passi sunt, denotare. Revera ex variantibus diversorum Codicum lectionibus, quæ a Ruinartio adferuntur, in Codice altero Colbertino legit ipse *Jenuinum*,

nuinum, prima litera longa, majuſcula nempe [1]. Nec ſuſpicio prorſus vana eſt, aut ſolido caret fundamento, quum in Martyrologio Romano *Genuini* mentio non ſemel occurrat. Genuini enim Epiſcopi memoria recolitur ad diem v. Februarii; & in Appendice ad Martyrologium Adonis apud Georgium, ad diem IX. Octobris legimus. *Romæ Marcellini & Genuini, & inter duas Lauros Priminæ*. Itaque legendum in eiſdem Actis propono. *Natale Polycarpi celebrantes, Genuinum, Pionium, Sabinam, Aſclepiadem, Macedoniam quoque, & Lemnum Presbyterum Catholicæ Eccleſiæ, vis perſequutionis invenit*.

Quam prave ac ſubdole verſuteque Rhenanus illum Tertulliani locum. *Oblationes pro defunctis*, PRO NATALITIIS ANNVA DIE FACIMVS (2), *de Natalitiis* more Gentilium ſit interpretatus, noverit quiſquis adeat Jacobum Pamelium falſa ejuſdem Rhenani commenta pie doctiſſimeque confutantem in adjectis notationibus, quas inter potiſſime animadvertendum eſt ſancti Cypriani teſtimonium (3). Sane de incruento Sacrificio, quod annuo recurrente die obitus ſanctorum Martyrum DEO offerebatur, pro ſua opportunitate loquitur eo loci Tertullianus. Illud *tempus faciendi Domine &c.* (4), priuſquam Miſſæ ſacrificium inchoëtur, coram Sacerdote recitat Diaconus, ut habetur in veteri Liturgia ſancti Joannis Chryſoſtomi; Denique verbum FECIT, apud celeberrimos Latinos Scriptores maxime uſurpatum, quum ſermo haberetur de ſacris Gentilium, nemo neſcit (5). NATALES autem *Cæſarum* (6), Virorum quoque illu-

(1) Edit. Veronæ &c. pag. 118. in notatione tertia ad calcem paginæ.

(2) Lib. *De Corona Militis* Cap. III.

(3) Epiſtola XXXIV. ad Presbyteros & Diaconos Eccleſiæ Carthaginenſis. num. 13.

(4) Pſalm. CXVIII. Verſic. 126.

(5) Etſi nonnulla jam dicta ſint a nobis de verbo *Facio*, addendum tamen heic eſt, tum a Gentilibus, tum a Chriſtianis Scriptoribus uſurpatum hoc verbum fuiſſe ad exprimendum id quod eſt *Sacrifico*. Ceterum quoniam hæc ſparta ab aliis adornata eſt, Chriſtianorum exempla nonnulla videat Lector in *Hierolexico* Dominici & Caroli Fratrum Macri. Reliqua ad Gentiles pertinentia viderit *in Lexico Romanarum antiquitatum* Samuelis Pitiſci.

(6) Conſule Suetonium in Vitis XII. Cæſarum, & alios, qui hiſtorias Imperii Romani deſcripſerunt. Vide item Julium Cæſarem Bulengerum *in Imperatore Romano*. Lib. III. Cap. II. Jacobus Sponius in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis Sectione VI. pag. 218. ſequentem lapidem vulgavit, Romæ exiſtentem ad ſancti Pancratii, cujus acceperat deſcriptionem ex Abbate Doni Florentino. loquit autem idem Sponius. *Natales Auguſtorum quotannis celebrari ſolebant, non ſine magnis impenſis, quarum rationes curabant & exſcribebant his deſtinati Tabularius*,

illuſtrium (1), & Amicorum (2); a nonnullis etiam proprios ſummopere cultos (3), oſtendunt cippi marmorei, vetuſtæ inſcriptæ columellæ, & alia antiqua monimenta. Præterea Urbium illuſtrioſum NATALES ſumtuoſiſſime celebratos fuiſſe teſtantur antiqui Scriptores, & numiſmata; ac præſertim Romanæ Urbis (4), & Con-

rius, ſive Vicarius Tabularii. Porro lapis ita ſe habet.

GARNABO
AVG. N. VERN.
ADIVTORI
TABVLARI
NATALIS AVG.
N. DISP. FRATRI
MERENTI
FECIT

Sponii vero recenſitam interpretationem rejecit Fabrettus *Antiquar. Inſcription.* Cap. IV. pag. 295. iterumque in notis pag. 335. Ibi enim NATALIS, nomen eſſe contendit, non Officium; & jure quidem meritoque. Etenim NATALIS memoriam GARNABO FRATRI ſuo FECIT. Hic erat in Familia Auguſti ADIVTOR TABVLARII; ille autem DISPENSATOR. Revera tamen Suetonius in Auguſto, differens *de dilectione Romanorum ad eum*, inquit Cap. LVII. *Equites Romani* NATALEM *ejus, ſponte atque conſenſu, biduo ſemper celebrarunt &c.*

(1) Pluribus, quæ adferri poſſent, exemplis prætermiſſis, Senecæ ea de re adducimus teſtimonium: Is enim Epiſtola LXIV. ſive Lib. VIII. Epiſtola VII. ad Quintum Scatium, ita inquit. *Quid ni ergo* (quædam exemplaria habent, *ego*), *magnorum virorum & imagines habeam incitamenta animi, &* NATALES *celebrem? Quid ni illos honoris cauſſa ſemper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eamdem illis præceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt &c.* Addendus Senecæ Cornelius Nepos in Elogio Timoleontis pag. 299. ait enim. *Prælia maxima* NATALI DIE *ſuo fecit omnia, quo factum eſt, ut ejuſdem* NATALEM, *feſtum haberet univerſa Sicilia &c.*

(2) Auſonius Epiſt. IX. Paullo 5.
Sed feſtos, quia ſæpe dies partim ipſe meorum
Excolui, inque vicem conviva vocatus adivi,
NATALIS *ſi forte fuit ſollemnis* AMICO *&c.*

(3) Inquit Cicero Lib. II. *de Finibus bon. & mal.* pag. 82. edit. Venetæ Lucæ Antonii Juntæ in fol. Operum Tomo IV. *Hæc ego non poſſum dicere, non eſſe hominis, quamvis & belli & humani, ſapientis vero nullo modo, Phyſici præſertim, quem ſe ille vult putari, ullum eſſe cujuſquam* DIEM NATALEM. *Quid? vere ne poteſt eſſe dies ſæpius, qui ſemel fuit? Certe non poteſt. An ejuſdem modi? Ne id quidem, niſi quum multa annorum interceſſerint millia, ut omnium ſyderum eodem unde profecta ſint, fiat ad unum reverſio. Nullus eſt igitur cujuſquam* DIES NATALIS. *At habetur, & ego ſcilicet id neſciebam. Sed ut ſit, etiam ne poſt mortem coletur, idque teſtamento cavebit is &c.* Verum adverſus Ciceronis opinionem in baſi quadrata apud Gruterum legimus pagina CCCXXII. num. 4. CAPVT EX TESTAMENTO EXTRANIAE SAVARINAE, ubi præ ceteris ait teſtatrix EX REDITV. HS. QVATERN. M. N. OMNIBVS ANNIS. PRID. IDVS. IVN. DIE. NATALIS. MEI. OLEVM. SINGVLIS. VOBIS. DIVIDATVR. ET EX REDITV. HS. BINVM. MILLIVM. N. MANES. MEOS. COLATIS &c. Videndus item Jacobus Philippus Thomaſinus Lib. *de Donariis, ac Tabellis votivis* Cap. IX. pag. 91. & ſeqq. aliique. Sed *Geneſis* Cap. XL. Verſ. 20. Grande convivium memoratur, quod Pharao pueris ſuis facere conſueverat DIE SVO NATALI. Chriſtianos etiam dies ſuos NATALITIOS aliquando celebraſſe, & memoriæ poſterorum conſignaſſe in lapidibus deſcriptos, fidem faciunt vetuſta marmora, quæ in Commentario ad Nummum æreum *Muſei Victorii* edidimus Parte II. Cap. XVII. dum *de Baptiſmo* diſſereremus. Hiſce monimentis, quæ alia occaſione ab aliis antea vulgata erant, alia plura, ſi velit, eruditus Lector adjunget.

(4) NATALE Urbis Romæ XI. Kal. Maii Romani veteres celebrabant, die ſcilicet XXI. Aprilis, qua die *Palilia* (quæ etiam *Parilia* dixerunt), ſollemni ritu perſolvi mos erat, *Pali* Deæ. Siquidem, capto ab avibus auſpicio, ſelegit Romulus hanc diem Urbis mœnibus delineandis.

Qua-

Constantinopolitanæ (1), quæ numismata in *Museo Victorio*, alibique servantur:

Quare inquit Propertius *Elegiarum* Lib. IV. *Eleg.* IV.

Urbi festus erat, dixere Palilia Patres.
Hic primus capit manibus esse dies.

Ovidius, Sulmone in Pelignis ortus. Lib. IV. *Fastorum* circa finem ait.

Apta dies legitur, qua mœnia signet aratro.
Sacra Palis suberant, inde movetur opus.

Et Lib. XIV. *Metamorphoseon* Vers. 775.

. . . . . Festisque Parilibus, Urbis
Mœnia conduntur &c.

Scribit Plutarchus in Vita Romuli. Edit. Lutetiæ Parisior. in fol. An. M. DC. XXIV. Tom. I. Græc-Lat. pag. 23. *Conditam Urbem in confesso est* XI. *Kal. Majas, quem diem Romani* PATRIAE NATALEM *appellant, habentque festum*. Julius Solinus Polyhistor. Cap. II. inquit. *Romulus . . . auspicato murorum fundamenta jecit duodeviginti natus annos* XI. *Kal. Majas. Hora post secundam ante tertiam* (vel, ut in aliis libris legitur, *ante tertiam plenam*) *sicut L. Taruntius prodidit Mathematicorum nobilissimus: Jove in piscibus: Saturno, Venere, Marte, Mercurio, in Scorpione, Sole in Tauro: Luna in Libra constitutis; & observatum deinceps, ne qua hostia Parilibus cæderetur, ut dies ille a sanguine purus esset, cujus significationem de partu Iliæ tractam volunt &c.* Hæc autem ridet Cicero Lib. II. *de Divinatione*. Operum Tomo IV. pag. 354. postquam enim Lucii Taruntii Firmani familiaris sui opinionem de NATALI URBIS exposuit. *O Vim maximam erroris!* *exclamat. Etiam ne* URBIS NATALIS DIES *ad vim stellarum, & Lunæ pertinebat &c.?* Mamertinus etiam *Genethl. Maximiani*, Romanæ Urbis NATALEM DIEM celebratum fuisse memorat ubicumque locorum Imperatores ea die fuissent, etiamsi longe ab Urbe Roma, & ab Italia abessent.

Numismata majoris minorisve moduli, quæ NATALI Urbis memorare censentur, quod scilicet cusa fuerint, ut recurrente NATALI Urbis spargerentur in vulgus, habent protomen mulieris obliquam, pectore tenus loricatam & galeatam, cum lemmate INVICTA ROMA. Item VRBS ROMA. In exergo plerumque Lupa exprimitur, subpositos lactans gemellos, Romulum & Remum, Io area vero aliquorum supereminent duo sydera. Sed in Parte adversa horumce numismatum, visitur aliquando ingens quercus, quam aquilæ duo hinc inde respiciunt. Nonnumquam una tantummodo, eaque grandior aquila, veluti pedibus incedens, & caput venuste ac suaviter arborem versus reflectit, alis aliquantulum explicatis. *Servantur* ea *in Museo Victorio*, ubi etiam nonnulli sunt nummi minuti, adolescentis laureati imaginem præferentes, adjecto copiæ cornu, sive ejus loco, Victoriola. Circum legitur POP. ROMANVS. Parte altera, sertum quoddam cum gemma cusum est, nummi peripheriam exornans. In centro nummi, Stella radiis octo insignis emicat: infra legitur CONSA. Sed alio etiam typo occurrunt *in eodem Museo*. Aliquos ex his in Thesauro Morelliano a Sigeberto Havercampio illustrato reperies Tab. I. Tab. II. & Tab. III. Adisis pagina 474. & seqq. Lege autem & notationem, quæ mox sequitur.

(1) Hujus Urbis NATALEM DIEM refert Menologium Græcorum ad diem XI. Mensis Maii Consulendus etiam Idacius in Fastis ad Consules GALLICANVM II. & SYMMACHVM. Genebrardus item ad eamdem diem refert dedicationem Urbis Constantinopolitanæ, nempe V. Eidus Martias; eademque die nummos æreos minutos cum Urbis imagine cusos, & populo distributos fuisse suspicatur. Certe nummus exstat *in Museo Victorio* eodem typo signatus, quem nummi præferunt Romanæ Urbis galeatæ in superiori adnotatione descripti. Legitur in gyro CONSTANTINOPOLIS. In parte adversa Victoria exsculptur alis instructa, & protensa ad clypeum sinistra. Legitur infra SMANI.

Nummos maximi moduli, alterum VRBIS ROMAE, alterum CONSTANTINOPOLIS, vidimus apud Carolum Patinum *in Thesauro Numismatum* pag. 206.

Civitas hæc olim *Ligos*, postea *Byzantium* dicta est, donec ipsam Constantinus Magnus, substructionibus molibusque ædificatis, & ad æmulationem antiquæ Romæ magnifice auctam, ut Roma altera videretur, suo nomine donavit. Videsis sanctum Hieronymum in Chronico, Zonaram, Cassiodorum, Ammianum Marcellinum, aliosque. Ceterum in Codice Theodosiano Lege II. *De Feriis* DIEM NATALEM Romanæ Urbis & Constantinopolitanæ, *Festum* haberi præcipit sanctio Imperialis, quæ sic habet. *His Adjicimus* NATALITIOS DIES *Urbium maximarum*, ROMAE, *atque* CONSTANTINOPOLIS, *quibus debent jura deferre, quia & ab ipsis quoque nata sunt*.

D Mul-

Multis adnotatis circa NATALITIORVM notionem ab antiquis Christifidelibus pro consummatione Martyrii usurpatam, & nostro quoque ævo, Ecclesiastico ritu a majoribus accepto, sollemnem, aliqua videntur addenda de titulo DOMNI, antequam de ASTERIO dicamus, cujus NATALE recensetur in epitaphio, & cui DOMNI titulus exhibetur. Hunc titulum selecta eruditione illustravit Ancyræ Archiepiscopus Justus Fontaninius edito Commentario in Discum argenteum votivum Musei Albani (1); legitur enim circa insculptum in eo Disco anathema. DE DONIS DEI ET DOMNI PETRI VTERE FELIX CVM GAVDIO. Vere autem vocabulum DOMNVS in honoris & venerationis significationem remotissimis etiam temporibus adhibitum, in eodem Commentario evincitur (2), potissimum ex Commodiani testimonio (3), qui ibidem dicitur *Cypriano Episcopo, & Martyri æqualis*; itemque, *omnium, quos viri docti observaverint, antiquissimus*. Nos certe Commodiano addimus Cyprianum ipsum, qui hoc honoris titulo non semel afficit sanctos CHRISTI Martyres in suis Epistolis (4), DOMNOS scilicet, sive DOMINOS nuncupando eos, qui ad Martyrium erant destinati (5).

Ad hæc IESVS CHRISTVS, qui CAPVT EST MARTYRVM (6), DOMINVS

[1] Romæ ex Typographia Rochi Bernabò. An. MDCCXXVII. in 4°.

(2) Cap. XIV. pag. 36. & 37.

(3) *Ibidem* pag. 36. & p. 37.

(4) Videsis Epistolam XX. & Epist. XXI.

(5) Epist. XX. *Celerinus Luciano Salutem: Hæc quum tibi scriberem* DOMINE FRATER, *gaudens & tristis eram, gaudens eo quod audierim te pro Nomine* DOMINI *nostri* IESV CHRISTI *Salvatoris nostri tentum, & illius Nomen penes Magistratus hujus mundi confessum; tristis autem &c. . . . . . . donec auxilium* DOMINI NOSTRI IESV CHRISTI (subveniat), *& pietas per te, vel per eos* DOMINOS MEOS, *qui coronati fuerint &c. . . . . Rogo itaque*, DOMINE, *& peto . . . . ut ceteris collegis tuis, fratribus tuis*, DOMINIS MEIS *referas, & ab eis petas, ut quicumque prior vestrum coronatus fuerit &c.* Sed hic titulus honoris & venerationis pluries etiam in eadem Epistola occurrit.

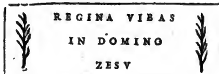
Epistola XXI. *Lucianus Celerino* DOMINO, *si dignus fuero vocari collega in* CHRISTO, *Salutem. Accepi literas tuas* DOMINE FRATER *dilectissime &c. . . . . . . Nunc, carissime, jam inter* MARTYRES *deputande &c.*

Ævo posteriori titulum SANCTI, ac DOMNI æque usurpatum fuisse, vetera monumenta aperte declarant. In Codice Vaticano signato num. 3835. literis uncialibus descripto circa seculum VIII. de quo plura habet paullo ante laudatus P. Josephus Blanchinius, *in Evangeliario Quadruplici* Latinæ versionis antiquæ, Parte II. pag. DCII. & seq. ita legitur. SERMONES DECEM S. LEONIS. De *passione* DOMINI *&c.* SERMONES III. SANCTI LEONIS PONTIFICIS *De Ascensione* DOMINI *&c.* In fine vero eorumdem Sermonum legitur hoc modo *Expliciunt Sermones* DOMNI *Leonis Papæ de Ascensione* DOMINI *nostri* IESV CHRISTI, *numero duo*. DEO *gratias*. TRES SERMONES S. LEONIS PONTIFICIS *de Pentecosten &c.*

[6] Consule S. Augustini Hypponensis Episcopi Commentar. Psalm. LXIII. Versic. 2. & alios Patres.

MINVS appellatur Ambrosiano ritu. Plane inquit Joannes Mabillonius Musei Italici Tomo I. Parte altera, in observationibus de ritu Ambrosiano (1). *Evangelio recitando, non nudum venerandi Nominis* IESV *vocabulum proferebatur Ambrosii ævo, sed* DOMINVS IESVS *semper appellabatur. In Epistola* XVIII. *Rogavit quidam Pharisæus* DOMINVM IESVM, *& in Epistola* XLV. *Præteriens* DOMINVS IESVS *vidit a generatione cæcum. Idem ritus hactenus servatur in Ecclesia Mediolanensi, quod etiam in Gallicana olim fiebat.*

His quæ diximus, veteres aliquot inscriptiones subnectimus. In antiquo epitaphio e sacris cæmeteriis eruto legimus.

Ediderunt hunc lapidem Bosius & Severanus (2), Aringhius (3), Gruterus (4), Schacchius Fortunatus (5), Fabrettus (6), & Boldettus (7), qui aliud hoc marmor vulgavit ex cæmeterio sancti Hippolyti (8),

PETRO ET MARCELLINO IN SIGNO DOMINI ☧
VI VI SI VI FECERVM

Legique debet PETRO ET MARCELLINO IN SIGNO CHRISTI DOMINI VIVI SIBI FECERVNT. Occurrit in antiquo marmore apud Lupium in Opere alibi laudato (9). ZHC ЄN ΘЄΩ KΥPЄIΩ XPЄICTΩ, nempe VIVAS IN DEO DOMINO CHRISTO, & apud Fabrettum in hoc vetusto Epigrammate pariter legimus, DEO DO-

(1) Edit. Lutetiæ Parisior. An. MDCLXXXVII. in 4°. videsis §. X. Num. IV. pag. 106.

(2) Lib. III. Cap. XXI. pag. 483.

[3] *Roma Subterranea* Tom. II. Lib. IV. Cap. XXXVII. pag. 262.

(4) Pag. MLVIII. num. 6.

[5] Lib. *De cultu & veneratione Servorum DEI. De notis & signis Sanctorum* Sectione IX. Cap. II. pag. 668.

(6) *Antiquar. Inscription.* Cap. VIII. pagina 573. num. 149.

(7) *Osservaz. sopra i Cimiterj de' Santi Martiri, ed antichi Cristiani &c.* Lib. I. Cap. XXIX. pag. 266.

(8) *Ibidem* Lib. II. Cap. III. pag. 345.

(9) §. XIX. pag. 191.

MINO CHRISTO (1). Initio enim Epigrammatis Crux apparet, quæ ad tuendam ſententiam noſtram confert plurimum; quippe CHRISTO Crux unice dicata eſt DOMINO noſtro.

✝ HIC . MIHI . CARA . PIO . TEGITVR . CONIVX . ECCE . SEPVLCR
EMERITA . SANCTIFICO . SEMPER . SOCIATA . PVDORE
BIS DVODENOS . ET FIDA * DEO QVE PERTVLIT ANNOS
INVIOLATA MALO FELICI CONDITA LVCI
SANCTIMONIVMQVE GERIT. * DOMINO. TRIBVENTE CORONA
LAVRENTIVS CONTRA VOTVM

Igitur ſi NATALE ASTERII jam e vivis erepti in epigrammate recenſetur, quod pene ſatis eſſe poteſt ex argumentis & exemplis paullo ante expoſitis adductiſque, ut eumdem Martyrem credamus, multo firmius in eadem ſententia perſiſtemus, quum DOMINI titulo ornatum perſpiciamus, qui pariter illa ætate ſanctis Martyribus, ut mox vidimus, tribuebatur.

Exſtant inter erudita marmora vulgata veterum Chriſtianorum nonnullæ inſcriptiones, ex quibus de Martyrio aliquid certum minime eruitur, etſi DOMNI titulus adpoſitus in eis legatur. Quæ ſequuntur id genus Epigrammata ex Fabretto deſcripſimus (2).

I.
DOMINO FILIO INNO
☧ CENTISSIMO ET
DVLCISSIMO . BO
NO . SAPIENTI
PELAGIO. QVI. VIXIT.
ANNIS. VI. M. VII. D. XIIII
H. VIIII. SOCRATIANVS . ET
HYRENE. PARENTES. B. QVES
IN PAC

II.
IN P — DOMINE FILIAE MARTYRIAE
AGE — QVE VIXIT ANN. III MENSIS IIII.

De hiſce epitaphiis, quæ heic adferuntur, inquit idem Fabrettus. DOMINAM *vocaſſe uxorem, non fuit a latina proprietate alienum*;

(1) *Antiquar. Inſcription.* Cap. VIII. pagina 583. num 173. Adeundus Baronius ad annum Chriſti CCCCXVI. num. 23. Ubi Evodium citat Lib. de Miraculis S. Stephani.

(2) Cap. VIII. pag. 583. num. 168. num. 169. *Ibidem* Num. LXXXIX. Ea vero antiqua inſcriptio, quæ num. 4. a nobis deſcripta eſt, exhibetur ab eodem Fabretto Cap. V. pag. 422. num. 389.

num ; filium autem in puerili adhuc ætate eodem titulo decorasse , non quidem novum , sed absurdum videtur , tum apud Ethnicos &c. . . . tum apud Christianos &c.

III. DOMINAE. MEAE. CONIVGI. STERCORIAE. INCOMPARABILI.
VIRGINIAE. SVAE. CVM. QVEM. VIXI. ANN. XXVII. M. V. D. VI.
ITEM. DOMINO. MEO. DVLCISSIMO. FILIO LEONTIO. QVI VIXIT. ANN. XIII.
M. VIIII. PATER. INFELICISSIMVS. TIBI. ET. MATRI. TVAE. POSVIT.

IV. DOMINAE FILIAE VITALIANI FESTVS ET VRBI
CA PARENTES ET FESTA SORORI ME
RENTI POSVERVNT QVAE VIXIT ANNIS QVIN
QVE MENSIBVS DECEM DIEBVS QVINQVAGINTA
ET VNVM

Aliæ inscriptiones a cl. Boldetto editæ , sunt hujusmodi (1) .

I. ☧ DOMINAE . FELICITATI . COMPARI
SANCTAE . QVAE DECESSIT

II. DOMINO FILIO DVLCISSIMO CHALLOTI
VIXIT IN PACE ANN°. N°. III M LIIII D. I
DEFVNCTVS PRI IDVS IAN DEPOSITVS XVIIII
KAL FEB. SALVIANV PATER

III. DOMINA DVLCISSIMA
STERCORIA FILIA QVI
BIXIT. AN. II. MENS. IIII. IN
PACE DOMINI DORMIAS

IV. DOMINE ALEXANDRE BENEMERENTI
sic QVE VIXIT . ANN. XXV. IN PACE DEP. V. KAL
OCTOB.

Sed ex pluribus hæc jam satis esse possunt proposito nostro .
In his marmoribus nullum passi Martyrii indicium animadverterunt

(1) *Osservaz. sopra i Cimiterj de' santi Martiri &c.* Lib. I. Cap. XLVII. pag. 252. *Ibidem* Lib. II. Cap. VI. pag. 396. Et paullo ante Cap. V. pag. 383. idem epitaphium occurrit nonnihil immutatum . *Ibidem* Lib. II. Cap. VII. pag. 418. *Ibidem* Lib. II. Cap. XIII. pag. 488.

terunt editores, nihilque de hac re adnotarunt. Verum lapis alter inscriptus, quem subdimus, omnibus indiciis signisque distinguitur.

DOMINE
sic SVAE. GRATE
ROCATIANVS

Eumdem primus vulgavit non multo antea Marangonius in Appendice ad Acta sancti Victorini Episcopi Amiterni & Martyris (1), ex quodam sarcophago, Via Salaria reperto in cæmeterio Thrasonis, seu sancti Saturnini, in quo vas etiam sanguinis repertum est. In eo sarcophago, parte antica anaglyphis imaginibus ornata, bis imago GRATAE Martyris expressa est, stans, expansisque manibus. Uni superstat nomen GRATA. Alteri GRA-
sic TE BENEMERENII.

Marmor aliud, in quo legitur DOMINE ECCOMPARIAVAE &c. signato pariter loculo Vase sanguinis, edidit Boldettus (2). Fortasse DOMNI, sive DOMINI titulus CASTVLO quoque tribuitur in hac vetusta, rudique prorsus inscriptione, quam Fabrettus protulit (3).

QVORO SVN NOMI
NAE MASIME
CATIBATICV
ISECVNJV
MARTYRE ☧
DOMI INV
CASTVLV ISCALA

Ex ea certe, *verum cæmeterii Beati* CASTVLI *situm*, ipse Fabrettus deprehendit. Conatum cl. Corsinii, iterum in hac Dissertatione memorati, qui ad hunc lapidem illustrandum suam symbolam contulit (4), laudat vir doctus Franciscus Antonius Zacharias Societatis IESV Presbyter, in Historia Literaria (5), quam nuper emisit in lucem. Sed ultra pergamus.

In:

(1) Pag. 86.

(2) Lib. II. Cap. VIII. pag. 433.

(3) *Antiquarum Inscriptionum* Cap. VIII. num. XXVI. pag. 556.

[4] *Notæ Græcorum collectæ & illustratæ &c.* Dissertat. II. pag. XXVII.

(5) *Storia Letteraria d' Italia &c.* Volume 2. Lib. II. Cap. V. §. VI. pag. 228. In Venezia 1.

In Regione Cælii montis existit etiam nunc sacra Ædes sanctæ MARIAE in DOMNICA nuncupatæ, vel ab Ædibus sanctæ CYRIACAE, quas ibidem olim exstitisse sentiunt eruditi viri (CYRIACA quippe a Latinis DOMNICA, sive DOMINICA dicitur; ac proinde a Scriptoribus Ecclesiasticis ita indigitatur ejus Ædes, sive etiam (1) sanctæ MARIAE in CYRIACA) ; vel ab ejusdem CYRIACAE piis operibus, queis continuo juvabat CHRISTI Martyres, DOMNOS, sive DOMINOS, aliquando, ut dictum est, appellatos. Porro eodem DOMINI titulo decorantur a S. Gregorio II. Principes Apostolorum PETRUS, & PAULLUS in ea cælata marmorea tabula; quæ in nova porticu Vaticanæ Basilicæ muro adfixa adhuc visitur, perenne monimentum donariorum, quæ idem Pontifex sancto PETRO Apostolo, ejusque vetustissimæ Basilicæ munifice obtulit, atque elargitus est (2). Sed posteriori ævo idem titulus persæpe, ut notum est, non modo Sanctis, verum etiam Ecclesiasticis, Religiosisque viris, quin immo Magnatibus adhuc in vita manentibus addictus occurrit (3).

Jam vero DOMNUS, sive DOMINUS, præterquam quod est titulus honoris & reverentiæ (4), fuit etiam aliquando nomen proprium tum apud Christifideles, tum apud Gentiles. Salonæ in Dalmatia, quæ *Spalatum* hodie dicitur, Diocletiani Romanorum Imperatoris Urbe patria, Templum olim exstitisse Jovi sacrum scribit Sponius in Miscellaneis eruditæ antiquitatis (5), quod

[1] Adi Pompejum Ugonium &c. Octavium Pancirolum. *I Tesori nascosti nell' alma Città di Roma &c.* & alios.

[2] Tabulam istam edidit Joannes Baptista Donius Lib. *de restituenda salubritate agri Romani* pag. 64. Paullus de Angelis in descriptione Basilicæ Vaticanæ pag. 81. Baronius in Annalibus Ecclesiasticis ad annum Christi DCIV. §. XV. Nonnulli tamen ex Editoribus erraverunt, adscribentes lapidem & donaria sancto Gregorio Magno, quum vere Gregorius hujusce nominis Secundus, non autem Primus donator exstiterit. Postquam hæc scripta a nobis sunt, hoc ipsum in nupera Collectione Bullarum sacrosanctæ Basilicæ Vaticanæ observatum invenimus Tom. 1. in calce pag. 8. Tabulam hanc ibidem habes, eidemque ex MS. Codice Bibliothecæ Vaticanæ, signato num. 6757. auctarium adjicitur, quod in vetusto lapide modo desideratur.

[3] Adi Cangium in Glossario *Mediæ & infimæ Latinitatis* in voce DOMNUS.

[4] Fabrettus *Antiquar. inscription.* Cap. VIII. pag. 582. num. 167. hunc vulgavit lapidem.

D. M PATRI DOMINO
FILIO AMANTIO CARO DUL
CISSIMO CUIUS AFFECTUI ET BLANDITIIS
ET CARITAS QUI MI DOLOREM ET
LUCTUM RELIQUIT UNICUS
IN DIEM VITE MEAE
QUI VIX. AN. VI. M. II. D. XV. MOR
HOR. NOCT. X

Inversum se illum reperisse ait in cæmeterio sanctæ Agnetis, & calce obductum.

[5] Sectione V. pag. 180.

quod in honorem DOMNII, sive DOMNIONIS Episcopi, & CHRISTI Martyris modo dicatum est, cujus festus dies in Martyrologio describitur tertio eidus Aprilis. Recensentur etiam in Fastis Sanctorum, non una vice, DOMNVS, & DOMNA; nomina quoque DOMNINI, ac DOMNINAE, quæ facili poteris perquisitione nancisci. DONNVS apud Gentiles proprium nomen est in ea inscriptione, quæ in arcu Segusinorum triumphali legitur, & in Præfatione ad Historiam Diplomaticam cl. Maffei edita est (1). Idem nomen exstat in alio vetusto lapide collectionis Donianæ (2), in qua alius item lapis DOMNIONIS nomine insignitus profertur (3). De Julia DOMNA Septimii Severi Imperatoris uxore, nonnulla commentatus est Joseph Justus Scaliger in animadversionibus ad Thesaurum temporum Eusebii (4). Percurrere autem proderit Ezechielis Spanhemii Opus de Præstantia & usu numismatum antiquorum (5), & Meursium in Glossario Græco-Barbaro, verbo ΔΟΜΝΑ. Utrique autem, Christiani scilicet ac Gentiles eamdem vocem DOMNVS, si licet conjectura uti,

Et datur occultum per proxima quærere verum,

ut Prudentius ait (6), a dictione DOMINVS derivarunt.

DOMINICVM plane dicitur in Fastis Idatii sacra majoris Ædis Constantinopolitanæ moles, DEO OPTIMO MAXIMO dicata. Etenim post par Consulum, qui sunt Constantius X. & Julianus III. sic habemus: *His Consulibus dedicatum est Constantinopoli* DOMINICVM *die* XV. *Kal. Martias* (7). Legimus etiam in Itinerario Hierosolymitano, quod vulgavit Bertius (8). *Inde quasi ad lapidem missum* (loquitur autem de monte Golgotha, in quo IESVS CHRISTVS DOMINVS noster crucifixus fuit), *est crypta ubi corpus ejus positum fuit*,

[1] Ea est Epistola nuncupatoria ad Victorium Amedeum Sardiniæ Regem Sabaudiæ Ducem, quæ vicem Præfationis gerit, æreamque comprehendit Tabulam, ubi Arcus Segusinorum cum emblematibus & vetusta inscriptione repræsentatur.

[2] Classe I. pag. 10. num. 36.

(3) Classe I. pag. 21. num. 73.

(4) Pag. 230. Edit. Amstelod.

(5) Tomo II. pag. 294.

[6] In ΑΜΑΡΤΙΓΕΝΕΙΑ, sive *De origine peccatorum*, Vers. 148. Illud autem Opus scripsit Prudentius adversus Marcionitas.

[7] Vide Pignorium *Symbolarum Epistolicarum* Lib. I. Epist. XXXII. quam ad Felicem Osium misit.

(8) *In Theatro Geographiæ veteris* Tomo posteriori pag. 43. Edit. Amstelod. in fol. an. CIƆIƆCXVIII. typis Isaaci Elzevirii, sumtibus Judoci Hondii. Sed adi Baronium ad diem VIII. Kal. Januarii in notis ad Martyrologium lit. g. ubi quam multa de hac voce disseruit. Nos ea de re diximus in illustratione Floreni aurei veteris Parte IV. pag. 371.

fuit , & tertia die resurrexit , ibidem modo jussu Constantini Imperatoris Basilica facta est , idest DOMINICVM *mira pulcritudinis &c.* Ut Gentilium sive Paganorum testimonio confirmemus ejusdem vocabuli originem , satis est indicare marmor antiquum apud Sponium (1) , in quo DELICATVS quidam dicitur AVGVSTI ADIVTOR A COGNITIONIBVS DOMNICIS . Plura si cupiat de titulo DOMINI , adeat Lector Epistolam ad Virum clarissimum & eruditissimum Paullum Mariam Paciaudi , parte altera (2) , a nobis in Urbe datam Kal. April. Anno MDCCXLVII. & ea , quæ paullo post adjecimus in Dissertatione Apologetica (3) .

Post hæc omnia de NATALITIIS, deque titulo DOMNI præmissa , quibus sancti CHRISTI Martyres , eorumque festi dies vetustiori ævo distinguebantur , jam nunc de ASTERIO disserere oportet , cujus NATALIS dies in epitaphio nostro memoratur , & cui DOMNI titulus rite tribuitur . Ex his autem ASTERIVM , nedum Martyrem fuisse cognoscimus , sed præclarissimum Martyrem fuisse , plane colligimus ; quum vix unum aliud exemplum , de quo infra erit sermo , animadvertisse meminerimus in antiquitatibus Ecclesiasticis , quas perlustravimus . Itaque NATALI die sancti ASTERII , quasi nota characteris , vel Tribunicia quadam potestate , sive aliqua Consulum indicatione , quibus illa ætate distinguebantur singuli Romanorum Imperatorum anni (4) , veteres Christicolæ in hoc lapide usi sunt , ut Paschasii dies obitus in memoria posterorum perennaret . Verum enim vero , quum plures ejusdem ASTERII nominis insignes Martyres , variis locis pro Christiana Religione fortiter passos colat Ecclesia Catholica , eorumque memoria in vetustis Martyrologiis , & in Romano quoque recolatur , locus in quo lapis repertus est ; ac potissime dies passionis ejus , sive NATALIS in eodem saxo notatus , cui ASTERIO ex multis conveniat ac debeatur , indices erunt .

In ipso hujus Dissertationis exordio dictum est , e cæme-

 teriis

(1) *Miscellanea erudita antiquitatis &c.* Sectione VI. Pag. 207.

(2) Edit. Romæ Typis Zempelianis . M. D. CC. XXXXVII. in 4°. pag. 16.

(3) Edit. Romæ ex Typographio Zempeliano . CIↃ.IↃ.CC.XXXXIX. in 4°. pag. 16.

(4) Notas Consulares, atque annos Tribuniciæ potestatis faces esse Historiæ , rebus gestis temporibusque designandis adprime utiles , ac fere necessarias , nullus dubitat . Sed magis ad rem facit lapis vetustus infra producendus , in quo NATALE SVSTI , sive sancti SISTI memoratur .

teriis suburbanis, Via Ostiensi, emersisse lapidem quem illustramus. Dictum pariter Paschasium obiisse IV. IDUS OCTOBRIS, scilicet ejusdem mensis die XII. Rursus hunc diem cum OCTAVO, nempe die, ANTE NATALE DOMNI ASTERI esse copulandum, ex ipso lapide innotescit, & ex huc usque observatis. Nunc ad magis particularia descendentibus occurrit nobis, in Martyrologio Romano DUODECIMO KAL. NOVEMBRIS, hoc est, die *vigesima prima Octobris*, Passio ASTERII Presbyteri, & Martyris; sed ipsa Martyrologii verba par est huc adferre; sunt enim hujusmodi: *Apud Ostia Tiberina sancti* ASTERII PRESBYTERI ET MARTYRIS, *qui ut in passione beati Callisti Papæ legitur, sub Alexandro Imperatore passus est*. Intercedunt vero dies octo a duodecimo die, in qua decessit Paschasius, ad diem vigesimam primam Octobris, in qua festum, sive NATALE ASTERII celebratur, primis vesperis (1), seu pervigilio (2), ritu Ecclesiastico, die vigesima persoluto, quod aperte videtur indicare illud ANTE in marmore expressum, Latina phrasi in ceteris consueta, ANTE DIEM &c., qua utitur persæpe Cicero, tum in Oratione pro Publio Quintio (3), & in Lucium Catilinam (4), tum in Epistolis frequentissime.

(1) A primis vesperis inchoari festa Sanctorum, indubia res est, nostræ etiam ætatis consuetudine, & usu a majoribus accepto confirmata. Propterea sollemniores esse solent secundis primæ vesperæ. Illud licebit arguere ab antiquo more Romanorum Pontificum, quo in Cappella Papali utuntur, in ea enim primæ vesperæ solummodo celebrantur.

(2) Antiquitus non eadem res erat vigilia, ac jejunium, licet postmodum utriusque vocabuli significatio confundi cœperit, nostroque ævo, ni secus moneatur, eæ voces idem prorsus sonant. Sane veteres Christi fideles ita vigilias Sanctorum solebant peragere, ut noctes, quæ diem festum celebrandum præcedebant, psalmodiis & canticis recitandis insomnes ducerent. Easdem vigilias Lib. II. *ad Uxorem* Cap. IV. *Nocturnas convocationes* nuncupat Tertullianus. Sanctus Isidorus Episcopus Hispalensis, *Originum* Lib. IX. Cap. III. *De regnis, & militiæ vocabulis* agens, inquit. *Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias semper agunt. Sunt enim ex numero militum, & in porticibus excubant propter regalem custodiam. Excubiæ autem diurnæ sunt, vigiliæ nocturnæ. Unde & Vigiles.* Ab his vero nomen accepisse *sacras* Patrum nostrorum *vigilias*, putamus neminem negaturum, quo pacto *Sacræ Stationis* vox, ut idem S. Isidorus ait, *Originum* Lib. VI. Cap. XIX. *De militari exemplo nomen accepit*. De sacris hisce vigiliis multa habes Baronius in Annalibus Ecclesiasticis, & præcipue ad annum Christi LI. num. marg. LXIX. item num. LXX. & num. LXXI.

(3) Operum Tomo I. pag. 4. *Proficiscitur, Roma egreditur ante diem IIII. Kal. Februarii, Spurione & Norbano Coss. Quæso ut eum diem memoriæ mandetis.*

(4) Oratione I. in Catilinam pag. 388. *Meministi ne me ante diem XII. Kalend. Novembr. dicere in Senatu; certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VIII. Kalend. Novembris. C. Manlium audaciæ satellitem atque administrum tuæ: num me fefellit Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis? Verum id, quod multo magis admirandum, dies? Dixi ego idem in Senatu, cædem te Optimatum contulisse in ante diem V. Kal. Novembris &c.*

tiſſime (1). Idipſum deſignabant Græci hac compendiaria nota ΠΡ, quemadmodum in Theſauro antiquarum inſcriptionum variis locis notari poteſt apud Gruterum (2), & Fabrettum (3), qui doctiſſimus vir inquit (4). *Compendium illud* ΠΡ, *loco adverbii* πρὸς *notandum eſt, tamquam ſignificando tempori adhibitum, cujus vice Latini* ANTE DIEM *ſcribere ſolebant.*

Surius Tomo VII. Vitarum Sanctorum, ad diem XIV. Octobris, ſancti Calliſti Papæ deſcribens Acta Martyrii, ſive Paſſionem, inquit, ASTERIUM, unum ex Presbyteris ejuſdem Calliſti, noctu cum Clero ſanctum Pontificem tumulaſſe in cæmeterio Calepodii, Via Aurelia. *Poſt dies vero ſex*, in hunc modum proſequitur, *tenuit Alexander* ASTERIUM *Presbyterum, quem præcepit per pontem præcipitari, cujus corpus inventum eſt in Oſtia* [5]. Heinc quoque conſtat, poſt dies ſex a die decimaquarta, jubente Imperatore Alexandro, ASTERIUM ſubiiſſe Martyrium. Ergo dicamus oportet, die vigeſima prima Octobris in cælum emigraſſe. Ita porro legimus in Martyrologio Adonis XII. Kal. Novembris,

(1) Ad Lentulum, ad Tyronem, ad Atticum &c. Singula Ciceronis loca huc pertinentia recenſere non vacat, neque expedit. Omnia enim induſtria ſcribentis circa res obſcuriſſimas verſari debet, quo illæ e tenebris eruantur, & lucem qua carent omnibus modis adipiſcantur. Ceterum eadem phraſi ANTE DIEM utitur quoque Plinius *Naturalis Hiſtoriæ* Lib. XV. Cap. XVIII. *De Ficorum generibus* ſcribens: narrat enim quemadmodum Cato *perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotumque Securitatis anxius, quum clamaret in omni ſenatu Carthaginem delendam, adtulit quodam die in Curia præcocem ex ea provincia ficum. Oſtendenſque patribus, interrogo vos, inquit, quando hoc pomum demtum putatis ex arbore? Quum inter omnes recens eſſe conſtaret: Atqui* TERTIUM, *inquit* ANTE DIEM *ſcitote decerptum Chartagine, tam prope a muris habemus hoſtem, ſtatimque ſumtum eſt Punicum tertium bellum, quo Charthago deleta eſt &c.*

(2) Pag. CCCXXX. num. 5.

(3) *Antiquar. inſcription.* Cap. VIII. pagina 587. num. XCIX. & num. CII.

(4) *Ibidem* pag. 587.

(5) Corpus ſancti ASTERII a Sergio II. Romano Pontifice in Titulum Equitii fuiſſe translatum notat Baronius in notis ad Martyrologium Romanum ad diem XXI. Octobris lit. c. Rei teſtimonium legimus etiam in vetuſto lapide hoc ævo adhuc exiſtente, muroque prædicti tituli adfixo in deſcenſu ad Hypogeum. Titulus autem Equitii, ut tyronibus, & peregrinis cultoribus ſacrarum antiquitatum Romanæ Urbis quoquo modo morem geram, vetuſtiſſimus eſt, & nun dicatus in honorem ſanctorum Silveſtri, & Martini in Regione Montium; ſed vulgo plerumque dicitur *ſancti Martini in Montibus*. Idque nominis habet, non quidem a ſancto Martino Papa & Martyre, qui plura paſſus eſt ab Imperatore Græco Conſtante, ſæculo æræ chriſtianæ VII. ſed ab ejuſdem nominis Epiſcopo Turonenſi Martino, qui ſæculo IV. ſanctitate præfulſit. Certe in Synodo Romana ſub Symmacho Pontifice celebrata, Eccleſia ſancti Martini non ſemel memoratur; & Equitii Titulus dicitur in ſubſcriptionibus Felicis, Sebaſtiani, Adeodati, ac reliquorum hujuſce Tituli presbyterorum. Conſule Mabillonium in Commentariis ad Ordinem Romanum Cap. II. Corpora eorumdem ſanctorum, nempe Martini Epiſcopi Turonenſis, & Martini Papæ in eadem ſacta Æde pietas Fidelium veneratur.

ubi de ASTERIO Presbytero ; & pridie eidus Octobris, ubi de Callisto Pontifice agitur ; ac proinde evidentissimi erroris convincitur Surius, qui post hæc, citato supra loco ait (1), *a quibusdam Christianis sepultum* ASTERIUM *in eadem Civitate Ostiensi quarto decimo Kalendas Novembris*, nempe die decima nona Octobris. Quisque profecto videt luce meridiana clarius, sex integris diebus elapsis post decimam quartam, diem vigesimam primam ex ordine necessario sequi, non utique decimam nonam. Antiquum igitur nostrum Paschasii monimentum adamussim convenire deprehenditur cum Martyrologio Adonis, & Romano.

Sanctorum Martyrum dies NATALES, quibus gloriosam pro CHRISTO mortem oppetierunt, diligenter adnotari præcepit instituitque sanctus Clemens Romanus Pontifex, si fidem habemus Historiæ Pontificali, quæ Anastasio S. R. E. Bibliothecario tribuitur (2). Antherus etiam summus Pontifex fuit admodum sollicitus, ut Acta Martyrum describerentur (3). Rem urgebat deinde sanctus Fabianus Papa, ut in eadem Historia memoratur (4). Sed invictissimum hujusce moris testimonium habemus in sancti Cæcilii Cypriani Epistolis, ubi gloriosissimus Martyr sic ait (5). *Dies eorum, quibus excedunt, adnotate, ut commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus*. Non desunt aliorum sanctorum Episcoporum vetustissima monimenta, quibus ministri sacrorum admonentur de notandis, conscribendisque diligenter Actis Martyrum, prænotatis annis, mensibus, ac diebus passionis eorumdem. Quotannis autem easdem commemorationes

(1) Ad diem XIV. Octobris :

(2) In Vita sancti Clementis apud Anastasium Bibliothecarium edit. Rom. Jo. Mariæ Salvioni Typographi Vaticani an. CIↃ.IↃ.CC.XXIII. Tom. II. pag. 41. & seqq. legimus. *Hic fecit VII. Regiones dividi Notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta Martyrum sollicite & curiose, unusquisque per Regionem suam, diligenter perquirerent*. Vide quæ ad hunc locum notant Antonius Dadinus Alteserra, Franciscus Bencinius, & Alphonsus Ciacconius.

(3) *Ibidem* in Vita S. Antheri pag. 183. *Hic gesta Martyrum diligenter a Notariis exquisivit, & in Ecclesia recondidit ; propter quod a Maximo Præfecto Martyrio coronatus est*.

(4) In Vita sancti Fabiani Tomo II. pag. 186. & seqq. *Hic regiones divisit Diaconibus, & fecit VII. Subdiaconos, qui VII. Notariis imminerent, ut gesta Martyrum in integro colligerent*. Vide notationes Altaserræ, Bencinii, Blanchinii, & Pagii, quibus omnia plene illustrantur.

(5) Epistola XXXVII. Ad Clerum Carthaginensem *De Confessoribus in carcere constitutis*. Cyprianus autem dicitur cognomento Cæcilius, quod fuerit a Presbytero hujus nominis baptizatus, ut monet S. Hieronymus Lib. *de Scriptoribus Ecclesiasticis*.

rationes oblatis DEO incruentis sacrificiis celebrare consuevisse Christifideles idem ipse Cyprianus docet luculentissime (1).

Quid vero de Paschasiani lapidis ætate sentiendum? Nos quidem opinamur, tertio Ecclesiæ sæculo, quo CYPRIANVS, & ASTERIVS pariter occubuere, insculptum fuisse marmor cum epitaphio Paschasii. Nostræ hac de re conjecturæ sunt hujusmodi. Alexandro Severo Imperatore, sæculo tertio ineunte, Martyrii palma ASTERIVM esse coronatum die vigesima prima Octobris; Paschasium vero diebus octo ante ejusdem ASTERII NATALE, sive annuam passionis commemorationem decessisse perspeximus. Quare etsi annus, quo ASTERIVS Martyrium subiit minime descriptus fuerit in nostro epitaphio; tamen non longe ab heinc (& fortasse ipso Alexandro adhuc superstite, licet non eodem anno, quo ASTERIVS est passus), Paschasium occubuisse existimamus. Putandum certe, ex populi in ipsum ASTERIVM cultu tunc recens exorto, atque insigni motum epigrammatarium, ejusdem sancti Martyris memoriam in tumulo notandam selegisse ex pluribus, qui commemorari poterant æque præclaris Martyribus. Paschasium vero si dicamus ASTERII socium vel discipulum, sive etiam Patria Ostiensem fuisse, fortasse non longe a vero aberraverimus. Porro in cæmeterio Lucinæ depositus fuit eadem via Ostiensi, quo loci idem sanctus Martyr ASTERIVS agonem sustinuit. His conjecturis de ævo Paschasiani epitaphii utcumque prolatis, si animum ad ea advertamus, quæ de obitu Martyrum describendo, sancti Romani Pontifices Clemens, Antherus, & Fabianus sapienter constituerunt, ac etiam in sua Carthaginensi Ecclesia præceperat sanctus Cyprianus, ut paullo ante diximus, haud difficile erit adserere hunc lapidem eidem sæculo III. tribuendum esse, in quo Patrum mandata, sanctiones & decreta singulari observantia implebantur.

Ab hoc nostro epitaphio nôn omnino discrepans est titulus ille sepulcralis sanctorum Tiburtii, Valeriani, & Maximi, qui olim teste Antonio Bosio (2), locum indicabat, ubi eorumdem

(1) Epist. XXXIV.

(2) In notis ad Literas Paschalis I. Papæ *De revelatione & inventione corporis beatæ Cæcilia Virginis & Martyris*, §. 7. pag. 141. Sam-

dem corpora in cæmeterio Callisti quiescerent, nunc vero muro infixus est in sanctæ Cæciliæ Ecclesia exstructa Romæ in regione Transtiberina (1). Ille autem titulus sic se habet (2).

sic

SANCTIS MARTYRIBVS TIBVRTIO
BALERIANO ET MAXIMOS QVORVM
NATALES EST XVIII. KALEDAS MAIAS

Nobis autem hic titulus, quamvis multa vetustate spectabilis adpareat, longe tamen ea tempestate recentior videtur, qua hi Martyres passi sunt, quaque Paschasius interiit. Quamobrem nostra magis interest spectare marmor antiquum ab eodem Bosio editum (3), quod utrimque scriptum est, nempe a Gentilibus parte una, parte vero altera a primoribus Christifidelibus. Pars, quæ ad Christianos pertinet hæc est (4).

sic

PRINCIPALIS
QVI BIXIT ANNIS
XLV MESIS II DEPO
SITVS NATALE SVSTI
BENEMERENTI CESQVET IN PACE

Plane NATALE SVSTI, sextam diem indicare arbitramur mensis Augusti, in quam diem incidit NATALE sancti SIXTI hujus nominis II. Papæ & Martyris præclarissimi, quique sæculo III. vix ultra dimidium excurrente, ut Martyrologium Romanum habet, in persequutione Valeriani: *gladio animadversus, Martyrii coronam accepit*. Heinc probe ejusdem NATALI ad epocham depositionis PRINCIPALIS firmandam, eamque posteritati demonstrandam usi sunt,

Eamdem inscriptionem adfert quoque Boldettus: *Osservaz. sopra i Cimiterj de' santi Martiri &c.* Lib. I. Cap. XLIV. pag. 234. & novissime Georgius In notis ad Martyrologium Adonis XVIII. Kal. Maii in Natali sanctorum Martyrum Tiburtii, Valeriani, & Maximi pag. 157.

(1) Agit de hac Basilica Ciampinius Tomo II. *Veter. Monim.* Cap. XXVII. & nos *in Dissertatione Glyptographica* aliquid de eadem adtigimus Cap. XII. Sed plura habent Octavius Pancirolus *I Tesori nascosti nell' alma Città di Roma*, Pompejus Ugonius, *Historia delle Stazioni di Roma &c.* aliique.

(2) Hoc epitaphium in Hypogeo illius Basilicæ servatur, sed nonnisi ad ea tempora referendum videtur, quibus memoriæ traditur, Paschalem I. Pontificem Maximum corpus sanctæ Cæciliæ Virginis & Martyris invenisse.

(3) *Roma sotterranea &c.* Lib. III. Cap. LXI. pag. 482.

(4) Eumdem lapidem, admodum immutatum, videsis apud Gruterum Pag. CIↃLVII. num. 9.

ſunt, qui memorato PRINCIPALI epitaphium inſcripſerunt. SVSTVS, ideſt SIXTVS, legendum eſſe in duabus antiquis pateris vitreis, non autem IVSTVS, ut Paullus Aringhius perperam interpretatur (1), ſolidis argumentis oſtendit alibi laudatus Bonarrotius in adnotationibus ad vitrea fragmenta (2). Illam ipſam pateram vitream [in qua SIXTVS, ac TIMOTHEVS ſedentes expreſſi ſunt, quibus IESVS CHRISTVS coronam præbet], ſive aliam potius illi admodum ſimilem, quæ *in Muſeo Victorio* ſervatur, ut Lectori ſatisfaciamus, non imminutam modulo, ſed in ſua vera magnitudine delineatam, cælatamque heic exhibemus.

Aliud vitrum antiquum, in quo circa duas ſtantes imagines ſacrum volumen manu gerentes, eodem modo legitur, heinc TIMO-

(1) *Roma Subterranea &c.* Tomo II. Lib. IV. Cap. XLVII. pag. 405. Vitrum antiquum, in quo una PETRVS, PAVLVS, DAMASVS, ac SVSTVS auro delineati ſunt, ex Aringhio vulgavit iterum Franciſcus Blanchin. in Prolegom. ad Anaſtaſii vitas Romanor. Pontif. Tom. III. Pag. XXVIII.

(2) *Oſſervaz. ſopra alcuni Frammenti di vetro ornati di figure &c.* Pag. 53. & p. 54.

TIMOTHEVS, inde vero SVSTVS, ut in aliis hujuſmodi vetuſtiſſimis ſacris monimentis ſupra recenſitis animadvertimus, edidit Boldettus *(1)*.

Hanc eamdem nonnullorum veterum Chriſtianorum vere piam conſuetudinem indicandi defunctorum ſuorum diem emortualem, aut depoſitionis, annua recurrente aliqua Sanctorum celeberrima ſollemnitate illa ipſa die, nobis videmur agnoſcere in lapide PECORII, vaſe ſanguinis a Chriſtifidelibus prælignato. Edidere lapidem Lupius (2), Marangonius (3), Muratorius (4), & nuperrime Corſinius (5). Porro lapis eſt hujuſmodi.

PECORI DVLCIS ANIMA BENIT IN CIMITERO VII IDVS IVL. D. P. POSTERA DIE MARTVRORV

Quum igitur VII. Idus Julii PECORIVS illatus fuiſſe dicatur in cæmeterium, videlicet die IX. Julii, fortaſſe argui poteſt, vel ipſum obiiſſe die VIII. Julii, vel etiam aliqua præcedenti die; non enim corpora defunctorum, ſtatimac vita hi exierant, humo conſignabantur, ut in ſequentibus notationibus exponimus *(6)*. Verum, diem depoſitionis PECORII certam ex eodem titulo deprehendimus: depoſitus enim dicitur, ſive tumulatus PECORIVS, vel POSTERA DIE, qua BENIT IN CIMITERO MARTVRORV, nempe die X. Julii, qua die ſanctorum Martyrum VII. filiorum ſanctæ Felicitatis memoria in Urbe ſollemnis recolebatur (7); vel ſi mavis, POSTERA DIE MARTVRORV, hoc eſt die XI. Julii, quæ Feſtum diem eorumdem ſanctorum ſequitur. Etenim Tò MARTVRORV, *utrobique opportune ſitum*, inquit laudatus Lupius (8).

Reliquum eſſet, ut aliqua diceremus de Paſchaſii depoſitione. At de hoc argumento nil aliud præter quam ea, quæ ad Grammaticam, atque ad etymologiam vocis ſpectare poſſent, quo-

(1) *Oſſervaz. ſopra i Cimiterj de' ſanti Martiri &c.* Lib. I. Cap. XXXIX. pag. 194. Tab. III. num. 6.

(2) *De Epitaphio Severæ Martyris illuſtrato &c.* §. XVIII. pag. 181.

(3) In Appendice ad Acta ſancti Victorini pagina 101.

(4) *Novus Theſaurus veter. inſcript.*

(5) *Notæ Græcorum collectæ & illuſtratæ &c.*

(6) Pag. 41. I.

(7) De ſancta Felicitate infra ſermo redibit pag. 74. & pag. 75.

(8) Pag. 181.

quorum nonnulla, etsi obiter, adtigimus in sanctorum septem Dormientium Historia (1), dicendum succurrit. Nam ejusdem depositionis dies in lapide minime adnotatus fuit, ac ideo quotuplex hora, diesque excurrerint ob obitu Paschasii ad depositionem in tumulo scire non possumus, quum multi diebus pluribus, antequam tumularentur, jacuerint, quemadmodum ex antiquis lapidibus, aliisque monimentis aperte cognoscimus (2).

(1) Edit. Romæ ex Typographio Palcariniano. CIↃ.IↃ.CC.XLI. in 4°. Cap XXI. Verum, NATALEM, Depositionem, Festivitatem &c. promiscue adhibitas observant Bollandiani Tomo V. Junii in Analectis de sanctis Petro & Paullo §. xx. num. 125 pag. 475. Colum. 2. Videndus S. Ambrosius Sermone LVII. *In die depositionis sancti Eusebii*. Edit. Monachor. Congreg. S. Mauri, Paris. 1690. Tomo II. Idem sermo in aliis editionibus, alibi notatur num. XVI. alibi num. LXX. &c.

(2) Boldettus Libr. II. Cap. VI. pag. 398. lapidem adfert vetustissimum, quem Pater, nomen suum reticens, posuit ASVRIO VICTORI FILIO DVLCISSIMO. In eo legitur. DECESSIT XI. KAL. APR. DEPOSSONE. X. KAL. APR. Decessit ergo ASVRIVS die XXII. Mensis Martii, depositus vero fuit sequenti die XXIII. Itaque *dies unus* intercessit ab obitu ad depositionem in tumulo. Idem liquet ex epitaphio LEONIS supra a nobis recensito. Etenim III. IDVS MAIAS FATVM FECIT LEO ET DEPOSITVS fuit PRIDIE IDVS MAIAS.

Alium lapidem protulit idem Boldettus Lib. II. Cap VI. pag. 390. pariter a nobis in hac Dissertatione exscriptum. In eo CHALLOTAS dicitur DEFVNCTVS PRI IDVS JAN. DEPOSITVS XVIIII. KAL. FEB. Obiit igitur die XII. & depositus fuit die XIV. mensis Januarii. Ergo *dies duo* ante quam tumularetur excurrerant. Similis est titulus IVLIAE, quem ex editore Severano infra vulgabimus; ea enim SANCTO MARTYRI LAVRENTIO devota ABIBIT, nempe *exivit* III. KAL. OCT. DEP. KAL. SE. videlicet *deposita Kalendis sequentibus*. Julia itaque defuncta est die XXIX. Septembris, tumulata vero die prima Octobris.

Marmor aliud prælaudatus Boldettus vulgavit Lib. II. Cap. VI. pag. 409. ex quo *tres dies* effluxisse discimus, ante quam ROGATIANVS NAVENIVS humo mandaretur. REDDIDIT enim spiritum VII. IDVS SEPTEMBRIS, hoc est die VII. DEPOSITVS autem fuit IIII. IDVS. SEPTEMBRIS, videlicet die X. ejusdem mensis. Habemus etiam hujusce moris exemplum apud S. Hieronymum scribentem ad Virginem Eustochium in Epistola, sive Epitaphio sanctæ Paullæ matris ejus, edit. Veron. Tom. I. Class IV. Epist. CVIII. Vid. Columna 717. & Col. 719. *Hebræo*, ait, *Græco*, *Latino*, *Syroque sermone psalmi in ordine personabant*, *non solum triduo*, *donec subter Ecclesiam*, *&* *juxta specum* DOMINI *conderetur*, *sed &c.* Et in fine. *Dormivit sancta*, *&* *beata Paulla* VII. *Kal. Februarias*, *tertia Sabbati*, *post Solis occubitum*. *Sepulta est* V. *Kal. earumdem*. *Honorio Aug. sexies*, *&* *Aristæneto Consulibus &c.*

Pelagia beati Aredii Abbatis mater, ut legimus apud sanctum Gregorium Turonensem Lib. *de gloria Confessorum* Cap. CIV. postulavit a filio, ne eam *ante diem quartum* sepeliri pateretur: *ut venientes famuli*, *famulæve omnes videant corpusculum meum*, *nec ullus frustretur ab exsequiis meis de his*, *quos studiosissime enutrivi &c.* Vide ejusdem Gregorii Opera a Ruinartio edita Paris. in fol. MDCXCIX. col. 983. Pelagiam vero in Monasterio Atanensi fuisse tumulatam ibidem notatur

Muratorius *in novo Thesauro antiquar. inscription.* Pag. MCMXVI. num. 4. vetustam inscriptionem edidit NILAE FLORENTINAE, quæ nonnisi post *dies novem* sepulcro tradita est. Obiit NILA VIII. KAL OCTOBRES, nempe die XXV. Septembris. Corpus autem ejus PRO FORIBVS MARTYRORVM CVM LOCVLO SVO PER PRESBITERVM HVMATV . . . EST IIII. NON. OCTOBRIS, hoc est, die IV. Octobris. Inquit autem S. Augustinus *in Genesim* Cap. L. *Nescio utrum inveniatur alicui Sanctorum in Scripturis celebratum fuisse luctum novem dies*, *quod apud Latinos Novendial appellant &c.*

De Novendialibus Gentilium, si liceat aliquid heic dicere, consule Kirchmannum *de Funeribus Romanorum* Lib. IV. Cap. I. Gutherium *de Jure Manium* Lib. I. Cap. XVI. &

Itaque lubet potius integram phrasim expendere, quæ sequitur in epitaphio, DEPOSITVS IN PACE, illamque pro viribus illustrare.

Communis hæc est formula veterum Christianorum, qua se invicem fraterna charitate dilexisse testabantur; PAX enim non quomodo eam dat mundus, a CHRISTO data est Apostolis, & Discipulis suis (1). Arcanum igitur mysterium in illis verbis comprehenditur; & quoniam DEVS amator est PACIS, & CARITATIS (2), quando aliquis Christianorum DEPOSITVS IN PACE commemoratur, hunc intelligas oportet vixisse, atque obiisse IN PACE ECCLESIAE CATHOLICAE, hoc est IN COMMVNIONE SANCTORVM, & in BENEDICTIONE DOMINI (3). Disertissime id intelligitur ex hoc vetusto marmore (4).

PARENTES FILIO MERCVRIO FECE
RVNT. QVI VIXIT ANN. V. ET MESES VIIII.
NATVS IN PACE QVINTV IDVS FEBRV.

In eo quidem non DEPOSITVS, non IN PACE obiisse dicitur

MER-

Cap. XLVIII. Joannem Rosinum *Romanar. antiquitat.* Lib. V. Cap. XXXIX. & Servium ad Virgilii *Æneidos* Lib. V. Vers. 64.

Praterea si nona diem mortalibus almum Aurora extulerit &c.

Item Lib. VI. Vers. 218. Vide etiam Plinium *Naturalis Historia* Lib. VII. Cap. LII. & alios &c. Sed in sacris Scripturis, *Genesis* Cap. L. Vers. 10. & Lib. *Ecclesiastici* Cap. XXII. Vers. 13. *Dies VII. Luctui &* exsequiis adsignantur (etsi alibi aliter se res habeat): *fatuis autem, & impiis omnes dies vita illorum*.

Si igitur aliquando memoriæ traditum contigerit invenire, corpus alicujus pietate insignis viri inhumatum extitisse longiori temporis spatio, quam mos tulerit, puta per mensem; aut etiam mense diutius, illud in exemplum minime producendum est, quum desiderio populi satisfacturi, religionis ergo id æquum esse censuerint, ac ita præter consuetudinem permiserint ii, ad quos pertinet ea de re suffragium ferre ac judicare.

(1) *Joannis* Cap. XIV Versic. 17.

(2) S. Cyprianus Lib *De Oratione Dominica* Col. 416. DEVS PACIS, & CONCORDIAE *Magister* &c. & paullo supra inquit. *Ante omnia* PACIS *doctor, atque* VNITATIS *Magister &c.*

(3) Videsis Fabrettum *Antiquar. Inscription.* Cap. II. pag. 757. num. 628. apud quem in lapide antiquo legitur DEPOSITVS HERILA COMES IN PACE FIDEI CATHOLICAE &c. Eamque loquutionem hoc suo epitaphio in Basilica Liberiana posito imitatus est Justus Fontaninius Archiepiscopus Ancyranus.

D. O. M

✝ IVSTVS. FONTANINVS. EX. FORO IVLIO. VENETORVM
EIVS. BASILICÆ. CANONICVS. ARCHIEP.VS ANCYRAN.VS
ET. ABBREVIATOR. SACRI. PALATY
sic H . S . E
QVIEVIT. IN. PACE. FIDEI. CATHOLICÆ
ANNO. SAL. MDCCXXXVI. DIE. XVII. APRILIS
NATVS. ANNO. MDCLXVI. DIE. XXX. OCTOBRIS

Siglæ H. S. E. vetusto more adhibitæ, ita exponuntur. HIC. SITVS. EST.

(4) *In Appendice ad Acta S. Victorini Episcopi Amiterni, & Martyris,* annis superioribus, *a Marangonio illustrata pag.* 88. Ubi de Cœmeterio SS. Thrasonis, & Saturnini &c.

MERCURIUS, ſed NATUS IN PACE, quod ita explicatur, videlicet quod vixerit IN COMMUNIONE SANCTORUM; ideoque ex morte NATUS, novam inceperit vitam vivere CUM DOMINO in cælis, CUM SANCTIS, beatiſſimam, feliciſſimam, plenam veræ PACIS.

Quantum DOMINUS IESUS CHRISTUS dilexerit PACEM, ex eo ſatis intelligitur, quod naſci voluit, *toto Orbe* IN PACE *compoſito* (1). Quando natus in mundo eſt, & in præſepio reclinatus, Angelorum chorus cecinit: *Gloria in altiſſimis* DEO, *& in terra* PAX *hominibus bonæ voluntatis* (2). Cumque mundum relicturus eſſet, perfecto abſolutoque humanæ redemtionis opere, ita diſcipulos ſuos adloquutus eſt. PACEM *relinquo vobis*: PACEM *meam do vobis* (3). Rurſus poſt obitum in Cruce, & glorioſam reſurrectionem ſuam, ſtans IESUS in medio Diſcipulorum ſuorum, ut ait ſanctus Lucas in Evangelio, dixit eis (4). PAX *vobis*, *ego ſum*, *nolite timere &c.* Ceterum multa de PACE antiquorum Chriſtifidelium ſcripſerunt vetuſti Patres; maxime vero ſanctus Cyprianus in Epiſtolis ſuis, & iterum in Libro De Lapſis (5). Libro autem de Unitate Eccleſiæ in hunc modum ediſſerit (6). *Hanc nobis hæreditatem dedit, dona omnia ſuæ pollicitationis, & præmia in* PACIS *conſervatione promiſit. Si cohæredes* CHRISTI *ſumus, in* CHRISTI PACE *maneamus. Si filii* DEI *ſumus*, PACIFICI *eſſe debemus. Beati*, inquit, PACIFICI, *quoniam ipſi filii* DEI *vocabuntur*. PACIFICOS *eſſe oportet* DEI *filios, corde mites, ſermone ſimplices, affectione concordes, fideliter ſibi unanimitatis nexibus cohæredes. Hæc unanimitas ſub Apoſtolis olim fuit. Sic novus credentium populus* DOMINI *mandata cuſtodiens* CARITATEM *ſuam tenuit &c.* Sed mira de PACE prædicarunt etiam Prophetæ, ac potiſſime Iſaias in vaticinio de CHRISTI NATIVITATE, quem PRINCIPEM PACIS appellat (7), PACIS vero, cujus NON ERIT FINIS (8).

Signum ſive Monogramma A ☧ ω, quod poſt Epitaphium Paſchaſii

(1) Adi Martyrologium Romanum VIII. Kal. Januarias.

(2) *Lucæ* Cap. II. *Verſic.* 14.

(3) *Joannis* Cap. XIV. *Verſic* 27.

[4] Cap. XXIV *Verſic.* 36. Vide quoque *Joannis* Cap. XX. *Verſic.* 19. Item *Verſic.* 21. & *Verſic.* 26.

(5) *Sæpe in ſuis Epiſtolis agit de bono* PACIS ſanctus Cyprianus, & non ſemel Libro *de Lapſis* ac etiam alibi frequenter.

(6) Columna 406. Edit. Venet. in fol. An. MDCCXXVIII.

[7] Cap. IX. *Verſic.* 16.

[8] *Iſaias* ibidem *Verſic.* 7.

ſchaſii expreſſum eſt, Græcas literas X. & P. ſimul apte compoſitas, atque inſertas comprehendit, a quibus literis initium ſumit divinum Nomen XPICTOC. De eo multa diximus illuſtrantes Lucernam fictilem, veterum Chriſtianorum anaglypho inſignitam (1). Illud tamen Commentarium a nobis elaboratum, quod item in Diſſertatione Apologetica paullo ante vulgata memoravimus (2), nondum in vulgus prodiit; ipſam vero Lucernam *ex Muſeo Victorio* produximus in lucem ænea tabula cælatam, ornatamque aliis eorumdem antiquorum Chriſtifidelium ſacris lypſanis (3). Porro characteres A & ω in lapide Paſchaſiano, utrimque ad Monogrammatis centrum, ſive umbilicum cælati, CHRISTVM indigitant, qui de ſe ipſo inquit (4). *Ego ſum Alpha, & Omega; primus, & noviſſimus; principium & finis.* Verum enim vero illos characteres, ideo Monogrammati aliquando admixtos fuiſſe credibile eſt, ne ullus umquam dubitandi locus, ſive ſuſpicio foret de Gentilitate. Etenim Monogramma purum in quibuſdam numiſmatibus Ptolemæorum Regum Ægyptiorum (5), cuſum fortaſſe adverterant Chriſtiani. Idcirco, etſi Monogramma illud Ægyptium aliam omnino rem denotaret ab ea, quam deſignat ſacrum Monogramma [6]; tamen ut unum ab altero prorſus ſecerneretur, CHRISTI Monogrammati myſticos hoſce characteres a Fidelibus adpoſitos eſſe crediderim. Hoc autem Signum loculis defunctorum cælare, vel effingere pictis coloribus ſollemne habebant ipſi Fideles, ut intelligeretur CHRISTI Confeſſores

[1] Diſſertationis titulus hic eſt. *De CHRISTI Nomine Monogrammate expreſſo, Lucerna fictili veterum Chriſtianorum; aliiſque ſacræ antiquitatis monimentis, quæ in Muſeo Victorio extant, illuſtrato.* Hæc autem Diſſertatio nondum edita eſt.

(2) Vidaſis pag. 38.

(3) Anno CIↃ.IↃ.CC.XXXV.

[4] Joannes *in Apocalypſi* Cap. XXII. *Verſic.* 13. Ibidem Cap. I. *Verſic.* 8. Eamdem ſententiam habemus etiam non ſemel in Libris Prophetarum.

[5] De hoc Monogrammate in numiſmatibus Ptolemæorum Regum expreſſo multi ſunt qui meminerunt. Antonius Auguſtinius Dialogo I. Jacobus Gretſerus Tomo I. *De Cruce*, Lib. II. Cap. XXXVIII. Laurentius Pignorius *Symbolarum Epiſtolicarum* Lib. I. Epiſt. XXIV. aliique non pauci. Hujuſmodi numiſma ſervabat in ſuo Muſeo Auguſtinius. Vidit Romæ apud Lælium Paſchalinium Pignorius. Vidit quoque in Bibliotheca Ingolſtadienſi Gretſerus. De illo autem Monogrammate non omnes interpretes conveniunt, putantibus aliis ſignum id eſſe monetarii; aliis cognomen Ptolemæi, qui numiſma cudit. Adi, ſi vacat, noſtram Diſſertationem Apologeticam ſupra citatam, *De quibuſdam Alexandri Severi Numiſmatibus* pag. 38.

[6] Vid. Boſium cum Severano, *Roma Sotterranea &c.* Lib. IV. Cap. XXXI.

ſores fuiſſe illos, qui in tumulis eodem Signo diſtinctis condebantur.

Ne quidquam inſalutatum omittamus, quod in Paſchaſiano lapide cenſetur animadverſione dignum, ſcrutemur nunc oportet quidnam ſibi velit Frons illa in epitaphio impreſſa. Fortaſſe aliqui dicent, ad ſignificandam humanæ conditionis fragilitatem hujuſmodi Frondes inſcalptas fuiſſe; illorumque opinio fundamento non caret; dum enim ſponte ſua frondes cadunt ex arboribus, Ver, imo Æſtatem quoque, & Autumnum ceſſaſſe unuſquiſque novit, ſimulque deprehendit vigere hyemale frigus, quod eſt ultimæ ætatis ſymbolum notiſſimum (1). Quum ergo Paſchaſius annos natus XXII. vita exceſſerit, quarto eidus Octobris, Autumno plane declinante, ex ipſo Frondis indicio, immatura morte obiiſſe clare pernoſcitur. Tali animadverſione caſtigari facile poterant mores hominum, qui euntes per cæmeterii ambages, admonebantur, mortem non parcentem ætati, non

[1] Heinc Evander ætatem ſuam annis gravem comparans cum juvenili Æneæ apud Virgilium *Æneid.* Lib. VIII. Verſic. 508. ait.

Sed mihi tarda gelu, ſæcliſque effata ſenectus
Invidet imperium, ſeraque ad fortia vires.

Statius quoque *Thebaidos* Lib. III. Verſ. 384.

Non juvenum modo, ſed gelidis, & inertibus ævo
Pectoribus mens una ſubit &c.

Pari modo Cicero Lib. II. *De Divinatione* pagina 341. *Arbores, hyemali tempore, ſeneſcere* inquit. & Lib. V. *De Finibus bon. & mal.* pagina 126. *Vitam vivere, & mori; arboremque & novellam & vetulam, & vigere & ſeneſcere.* Plinius quatuor ætates in arboribus obſervat, videlicet *Pubertatem* Lib. XIII. Cap. XXII. *Adoleſcentiam* Lib. XVI. Cap. XXXIV. *Juventutem* Lib. XVII. Cap. XVIII. *Senectutem* Lib. XVI. Cap. XXVII. Sed terræ quoque *Senectutem* Lib. XVII. Cap. V. Sic etiam alibi idem Plinius de arborum, herbarumque ætatibus agit.

Hæ vero quatuor anni partibus reſpondent, nempe *Veri, Æſtati, Autumno, Hyemi* Cicero *in Catone majori*, ſive Lib. *de Senectute* pag. 513. *Ver enim tamquam Adoleſcentiam ſignificat, oſtenditque fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, aut percipiendis accommodata ſunt.* Nemo autem Ovidio melius mea ſententia, paucis hæc omnia perſtrinxit Lib. XV. *Metamorphoſeon* Verſ. 199. & ſeqq.

Quid? Non in ſpecies ſecedere quattuor annum
Adſpicis, ætatis peragentem imitamina noſtræ?
Nam tener & lactens, puerique ſimillimus ævo
Vere novo eſt: tunc herba nitens, & roboris expers
Turget, & inſolida eſt, & ſpe delectat agreſtes &c.

Et paullo poſt.

Tranſit in Æſtatem poſt Ver robuſtior annus,
Fitque valens juvenis: neque enim robuſtior ætas
Ulla, nec uberior, nec quæ magis ardeat ulla eſt.
Excipit Autumnus, poſito fervore juventæ
Maturus, mitiſque, inter juvenemque, ſenemque,
Temperie medius, ſparſus quoque tempora canis.
Inde ſenilis Hyems tremulo venit horrida paſſu,
Aut ſpoliata ſuos, aut quos habet, alba, capillos.
Noſtra quoque ipſorum ſemper, requieque ſine ulla
Corpora vertuntur: nec quod fuimuſque, ſumuſve
Cras erimus &c.

Poſtea ætates hominis eleganter deſcribit Ovidius, idemque Lib. II. *Metamorphoſeon* Verſ. 30. Hyemem *Senectuti* adſimilat.

Et glacialis Hyems canos hirſuta capillos &c.

non conditioni, inopinam imminere (1). Alia etiam non spernenda opinio est; Quum enim Frondes quotannis erumpant Vere novo, memoriam illorum, quorum tumulis insculptæ conspiciuntur (2), virentem in mente posterorum, ac permanentem esse debere, quodammodo ostendunt. Sane illud a posteris suis expetunt, qui sibi epitaphia tumulo cælari vel curant, vel præcipiunt. Ita Virgilius ait (3).

Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen.

Ovidius etiam post Phaëtontis casum scribit [4].

Corpora dant tumulo, signant quoque nomine saxum.

Et Lucanus magis late ea de caussa dixit (5).

. . . . *Nullum sine nomine saxum.*

Hujusmodi signis Gentiles aliquando usos fuisse. Poëta magnus docet; *Florem* nempe memorans effictum ad Ajacis Telamonii sepulcrum, & ad Achillis tumulum *Amaranthum*, quibus signis Heroum illorum bona fama significabatur, ex optimo Florum odore ducta comparataque similitudine, eademque translata ad

(1) Inquit Cicero *De Finibus bon. & mal.* Lib. 1. pag. 59. *Accedit etiam mors, quæ quasi saxum Tantalo, semper impendet*, & Lib. 1. *Tusculanar. Quæstion.* qui est *de contemnenda morte* pag. 157. ait. *Itaque non deterret sapientem mors, quæ propter incertos casus quotidie imminet, & propter brevitatem vitæ, numquam longe potest abesse, quominus &c.* Adhuc magis ad rem *in Catone majori*, sive Lib. *de Senectute* pag. 512. *Quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum?* Omni enim ætati communem esse mortem scribit. Inde Horatius *citam* appellat mortem *Carminum* Lib. II. Ode XVI.

Abstulit clarum cita mors Achillem.

Et Lib. 1. *Sermonum*. Ecloga 1.

. . . . *Hora*

Momento cita mors venit &c.

Tibullus Lib. 1. *Elegia* III. *Immitem & rapacem* dicit mortem. Silius Italicus *Bellorum Punicorum* Lib. VIII. Versic. 142. *Instantem* nuncupat. Sed si omnes de eadem re Scriptorum sententias, quæ huc collineant, proferre conarer haud facile esset dicendi finem facere, omnisque ætatis homines videmus quotidie interire. Juvabit tamen ex Patribus sanctum Bernardum audire, qui in Sermone, sive Lib. *de conversione ad Clericos* Cap. VIII. Column. 484. Operum Volumine 1. ita inquit. *Quid vero in rebus humanis certius morte, quid hora mortis incertius invenitur? Non miseratur inopiam, non divitias reveretur, non generi cujuslibet, non moribus.* NON IPSI DENIQUE PARCIT AETATI. NISI QUOD SENIBUS QUIDEM IN IANUIS, ADOLESCENTIBUS AUTEM IN INSIDIIS EST.

(2) Virgilius *Bucolicor.* Ecloga III. Vers. 57. Ver describens ait.

Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus &c.

Juvenalis Satyra VII. Vers. 207. idipsum adtingit.

Dii majorum umbris tenuem & sine pondere terram

Spirantesque crocos, & in urna perpetuum Ver &c.

Persius quoque Satyra 1. Vers. 38.

. . . . *Nunc non e Manibus illis*

Nunc non e tumulo, fortunataque favilla

Nascentur violæ &c.

(3) *Bucolicorum* Ecloga V. Vers. 42.

(4) *Metamorphoseon* Lib. II. Vers. 326.

(5) *Pharsalicorum* Lib. IX. Vers. 976. De Lucano vide *Chronicon* S. Hieron. ad an. X. Neronis.

ta ad eorumdem gloriam ſignificandam circumquaque diffuſam, qua totum Orbem ſtrenuiſſimi viri claritate nominis, & virtutis laude repleverant (1). Quos vero Gentilium mores adoptavit Eccleſia, eos omnes ſua auctoritate, piiſque majorum noſtrorum inſtitutis ſanctificavit: *nihil enim in Eccleſia* DEI *myſterio vacat*, quemadmodum ſapienter monet Tertullianus.

Vetuſtæ conſuetudinis ſpargendi Frondes circa defunctorum Chriſtifidelium tumulos meminit Prudentius, inquiens (2).

Nos tecta fovebimus oſſa
Violis & FRONDE *frequenti*,
Titulumque, & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore.

Illuſtrat eamdem conſuetudinem Guillelmus Durandus Epiſcopus Mimatenſis in ſuo Rationali Divinorum Officiorum [3]; narrat enim Chriſtianorum cadaveribus ſubſterni conſueviſſe in ſarcophagis *Hederam*, vel *Laurum* [4], aliaque his ſimilia, quæ viriditatem conſervant, *ad ſignificandum*, ut ipſe ait, *quod, qui moriuntur in* CHRISTO, *vivere non deſinent. Nam licet mundo moriantur ſecundum corpus, tamen ſecundum animam vivunt, & reviviſcunt* DEO. Ad hæc quoque pertinent alia, quæ ab eodem Guillelmo memorantur, unaque cum cadaveribus defunctorum Chriſtifidelium in ſepulcris reponi ſolebant, videlicet *Carbones*, *Thus*, *Vas aqua repletum*, quam *Sanctam* nuncupamus, quod divinis myſteriis ſanctificetur [5]. Vas hujuſmodi repertum fuit menſe Decembri anno MDCCXLIV. ad Ædem ſanctæ Cæciliæ in Regione Tranſtiberina, dum amplis porticibus, domoque ante aream Eccle-

(1) Plinius *Naturalis Hiſtoriæ* Lib. XXI. Cap. III. *Florum quidem Populus Romanus honorem Scipioni tantum adhibuit ..... Aſſes ergo contulit Populus, ac funus elocavit: quaque parte ferebatur, flores e proſpectu omni ſparſit &c.*

(2) Hymn. *In exſequiis defunctorum*. Sanctus Paullinus Natali III. ſancti Felicis ſcribit.
Spargite flore ſolum, prætexite limina ſertis,
Purpureumque Ver ſpiret hyems, ſit florens annus.
Ante diem &c.

[3] Lib. VII. Cap. XXXV. Floruit Durandus Sæc. XIII. Obiitque an. MCCIVC.

[4] *De Lauri foliis* in veteribus loculis mortuorum repertis aliqua animadvertit Domnus Gregorius Placentinus Monachus ex Ordine S. Baſilii Magni in ſua *Diatriba*, quam inſcripſit *De ſepulcro Benedicti* IX. *Pontificis Maximi in templo Monaſterii Cryptæ Ferratæ detecto &c.* Edita Romæ an. MDCCXLVII. in 4°. pag. 55.

[5] Lib. VII. Cap. XXXV. *Ponitur in ſepulcro Aqua benedicta, ne dæmones, qui multum eam timent, ad corpus accedant, ſolent enim deſævire in corpora mortuorum, ut quod nequiverunt in vita, ſaltem poſt mortem agant.*

Ecclesiæ exædificandis, per fabros murarios fundamenta foderentur. Detecto enim monumento cujusdam Teclæ, quadratis majoribus laterculis compacto, Vas ex argilla in eo collocatum prope cadaver visum est, & fortasse *Frondes*, aliaque supra memorata reperta sunt, sed nihil tale ad nos fama pertulit, & facile omnia perdidit incuria; eidem vero monumento vetusta hæc marmorea inscriptio adhærebat.

TECLA FIDELIS
IN PACE VIX M VIIII

Legitur autem sic: TECLA FIDELIS, quæ IN PACE VIXIT MENSIBVS VIIII (1), & dicitur FIDELIS, quod admodum infans baptizata esset. Illustratur vetusto hoc epitaphio Canon *Parvuli Fideles* (2). Etenim ante rationis usum TECLA appellatur FIDELIS.

Sanctus Hieronymus ad Pammachium scribens de morte Paullinæ uxoris ipsius Pammachii, inquit (3) *Ceteri mariti super tumulos conjugum spargunt Violas, Rosas, Lilia, Floresque purpureos, & dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam, ossaque veneranda eleemosynæ balsamis rigat &c.* Aliqua de hac eadem re obiter exposuit vir doctissimus Fr. Thomas Maria Mamachius Ordinis Prædicatorum, Theologus Casanatensis (4), de re ipsa fusius alibi tractaturus. Mos autem nostra etiam ætate perseverans spargendi *Frondes*, *Floresque* per vias

[1] Vide quæ diximus *de Sigma-Tau.* pag. 16. & seq

[2] *De Consecrat.* Dist. IV.

[3] Epistolarum Classe III. Epist. LXVI. Operum Tomo 1. Edit. Veron. in fol. MDCCXXXIV. Columna 394. Idem sanctus Hieronymus *de Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum* Epist. LX. scribit. *Quotiescumque nitor in verba prorumpere, & super tumulum ejus, epitaphii hujus flores spargere, toties implentur oculi, & totus in funere sum.*

(4) *Originum & Antiquitatum Christianarum &c.* Tomo 1. Lib. 1. Cap. III. §. XXVIII. pag. 183.

vias, plateas, & templa, dum celebrantur ſollemni ritu aliquæ Feſtivitates, vel ab ipſis Feſtis ſæcularibus Gentilium duxit originem, in quibus *Frondes*, & *Flores* nonnumquam ſpargi conſueverant (1); vel etiam ab iis, quæ ſupra narravimus, fluxiſſe facile exiſtimandus eſt, uſu funerum & conſuetudine, quæ latebat in ſepulcris, converſa, & expoſita in lætitiæ ſignum, ut vere dies obitus, NATALIS dies intelligeretur, & proponeretur jucundiori adſpectu, Fidelibus ad exſultandum in hiſce ſollemnitatibus (2), infidelibus ad confuſionem, ut qui noſtros ritus ſanctiſſimos irrident, ſi velint, & DEVS annuat, ab erroribus, & cæcitate, vitiiſque mentis, quibus falluntur, ea occaſione trahente illos ad ſacras Ædes, ad bonam mentem frugemque redeant, & facilius reſipiſcant.

GRadum autem facientibus nobis ad reliqua illuſtranda ſacræ vetuſtatis κειμήλια, quæ in eadem Tabula æri cælata, & huic Diſſertationi præpoſita exhibentur (3), multa plane occurrunt, quæ noſtras curas ſtudiumque excitant, & humani Lectoris intentum facilemque animum, & propenſam voluntatem expoſcunt ac requirunt. Igitur neminem latere poteſt Prudentium veterem Poëtam Chriſtianum multis carminibus pie docteque conſcriptis illuſtrem, Hymnum in honorem ſancti LAVRENTII Martyris elucubraſſe, in quo paſſionis ejus hiſtoriam tanta fide, tantaque ſedulitate proſequutus eſt, ut qui legerint, eamdem depictam, ſeu potius præſentem ſpectare

 Mar-

[1] Lucretius *de rerum natura* Lib. II. Verſ. 624. & ſeqq. ſacra Cybelis exponens canebat olim.

Ergo cum primum magnas invecta per Urbes
Munificat tacita mortales muta ſalute:
Ære atque argento ſternunt iter omne viarum,
Largifica ſtipe ditantes, pinguntque roſarum
Floribus, umbrantes Matrem, comitumque catervas &c

Ovidius *Triſtium* Lib. IV. *Elegia* II. de Germanico triumphante ait.

Quaque ibis, manibus circumplaudere tuorum,
Undique jactato Flore tegente vias &c.

Et Juvenalis *Satyra* III. Verſ. 172. inquit.

.... *ipſa dierum*
Feſtorum, herboſo colitur ſi quando theatro
Majeſtas &c.

[2] Apertiſſime S. Hieronymus Operum Tomo I. Claſs. III. Epiſt. LX. Ad Heliodorum Column. 338. ſcripſit. *Hoc idem poſſumus & de iſto dicere, qui Baſilicas Eccleſiæ, & Martyrum conciliabula, diverſis floribus, & arborum comis, vitiumque pampinis adumbravit, ut quidquid placebat in Eccleſia, tam diſpoſitione, quam viſu, Presbyteri laborem & ſtudium teſtaretur.*

[3] Videſis num. 3. & num. 4.

Martyrem ipsum, Tyrannum etiam & tortores, propemodum sibi videantur (1). Idipsum exprimit gemma vetustissima, opere diaglyphico diligenter incisa, cujus ectypon extat *in Museo Victorio*, itidemque Lamina plumbea antiquitus utrimque insculpta, & *in eodem Museo* Romæ servata, quas modo examini, auspice DEO OPTIMO MAXIMO subiiciemus, discurrrentes per singula, quæ cultis & eruditis viris animadversione digna videri possunt.

Quæ primo occurrit, Gemma ea est anularis moduli (2), accurati artificis opus non pænitendum, quæ ab aliquo religioso viro gestabatur olim in memoriam sancti Levitæ LAVRENTII, CHRISTI Athletæ fortissimi. Enimvero visitur in ea super prunas imposita ferrea crates, sive craticula (3), & duo comparent lictores, unus heinc, & illinc alter, qui hastis longioribus ignem excitant atque agitant, ut vividius ardeat. Accedit alius tyrannicæ exequutionis impius minister ad fovendum ignem, lignorum fascem deferens, curvatus dorso, atque humero altero, brevique tunica vestitus, & post pectus præcincta, ut reliqui duo priores. Jacet super cratem supinus Martyr LAVRENTIVS, manum alteram cælum versus protendens, oraturus DEVM. Industria antiqui gemmæ cælatoris (4), ut unusquisque videt, quo poterat gestu, habituque corporis jamtum peruiti, veterum Christianorum orandi morem (5) repræsentavit in hac imagine.

Cra-

(1) Hymnus Aurelii Prudentii scriptus in honorem sancti LAVRENTII. Libro ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ, sive DE CORONIS, ea commendatione dignus existimatur, ut clariss. Ruinart. In Actis Martyrum sinceris & selectis, eodem in primis uti necessarium duxerit ad illustrandam ejusdem passionem, cui addidit loca duo insigniora ex libris Officiorum S. Ambrosii: idemque in Admonitione prævia in Martyrium sancti LAVRENTII, ait *Hi sunt indubitatæ fidei testes & omni exceptione majores, quos ad asserendam sancti* LAVRENTII *Martyris veritatem profero*. Vide §. 2. Edit. Veron. in fol. MDCCXXXI. pag. 162. Sæpius vero cum ejusdem Prudentii aliis Operibus hic Hymnus vulgatus est.

(2) Tabula Dissertationi præfixa num. 1.

(3) Adi Gallonium *De Martyrum cruciatibus* Cap. VII. Fig. V. lit. B.

(4) Qui gemmis scalpendis incumbunt, omnem antiquitatem perenrrere deberent, priusquam opera, quæ ad vetus tempus pertinent exprimere aggrederentur. Illud item Pictoribus esset omnino necessarium. Vide Adnotationes nostras *ad Numisma Hieronymi Equitis Odam ex Museo Victorio prolatum* pag. 11. *Utuntur* enim fere omnes, *edito opere Cæsaris Ripæ*, cui titulus, NUOVA ICONOLOGIA AMPLIATA &c. *Quo unice inspecto jam satis esse docti sibi videntur in rebus ad omnem antiquitatem spectantibus*. Vide quoque, si lubet, *Dissertationem* nostram *Glyptographicam* Cap. XXVII. & Cap. XXVIII.

(5) Videsis *in Veteris gemmæ ad Christianum usum exscalpta brevi explanatione*, pag. 6. edit.

Craticulas ſive Crates ferreas, non ſemel ad excruciandos Chriſtifideles, igne ſubpoſito paratas fuiſſe, teſtimonium perhibent antiqua monimenta, Martyrologia, atque Acta ſincera. Cujuſmodi illæ eſſent, deſcribit egregie, æneiſque typis oſtendit Antonius Gallonius Congregationis Oratorii Presbyter, edito Opere de Martyrum cruciatibus. Quæ in hac gemma exhibetur Craticula, quatuor axiculis per longum ductis compacta eſt, cujus in angulis quatuor exſtant axes recti eamdem ſuſtinentes paullulum a terra ſublimem. Hanc ipſam Craticulam perſimilem eſſe comperimus lecto ferreo; nullis enim tranſverſis axiculis, aut laminis conſeritur, quemadmodum lecti ferrei imaginem delineavit prælaudatus Gallonius (1). Minime vero dubitandum, quin majores minoreſve lecti, & ferræ Craticulæ adhibitæ fuerint pro lubito judicum, miniſtrorum ſive tortorum, ut Martyrum tormenta fierent graviora, vel minus gravia quandoque redderentur: videlicet, ut mortem iidem citius ſubirent, aut tardius, pæna diuturniore. Id ſupplicii genus utpote acerbiſſimum, non ad plectendos reos inventum, ſed ad probandos unice Chriſtifideles, ac tentandam experimento ignis eorum conſtantiam uſurpatum novimus; nullibi enim apud profanos ſcriptores mentio illius obvia nobis eſt, ſed in Actis tantummodo ſanctorum Martyrum.

Porro inſtrumentum eſt rei coquinariæ *Craticula, in qua cibi torrentur*, ut inquit Cato (2): Heinc ait Juvenalis (3).

Sicci terga ſuis, rara pendentia crate,
Moris erat quondam feſtis ſervare diebus.

& Martialis (4)

Parva tibi curva craticula ſudet ofella &c.

Sed Crates ſive Craticula fuit etiam eorum ſupplicium, qui ad aquas damnati eſſent. Narrat Titus Livius (5), Turnum Her-

edit. Romanæ ex Typographia Rochi Bernabò An. MDCCXXXII. Libuit editionem hanc noſtram indicare; illa etenim elucubratio iterum impreſſa fuit in Actis eruditorum Lypſiæ An. MDCCXXXIII. pag. 465. ibique vetuſtæ gemmæ cælatura rurſus exhibetur.

(1) *De Martyrum cruciatibus* Cap. VII. Fig. 1. Lit. A. pag. 148. & pag. 149. Sed inſpice pariter Fig. 3. lit. C. pag. 152. & ſeq. edit. Pariſ. in 4°. M.DC.LX.

(2) Cap. X.

(3) Satyra XI.

(4) *Epigrammaton.* Lib. XIV. *Epig.* CCXXI.

[5] Decade I. Lib. I. Cap. XIX.

donium Aricinum, virum cetera insontem, quod Tarquinio, cui *Superbus* nomen inditum (1), adversaretur, *novo genere lethi dejectum ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne injecta, saxisque congestis*, interfectum fuisse. Eamdem pœnam alibi quoque memorat idem Livius aliis inlatam (2). Meminit etiam Tacitus (3). Eodemque modo Plautus in Pænulo (4). Sed hanc Cratem, etsi ærea, aut ferrea ea esset, reti potius similem fuisse credimus, aut ipsum rete. Certe numquam apud Gentiles invenimus Cratis vel Craticulæ supplicium igne subjecto, ut supra dictum est.

Lucretius multas enumerans tormentorum species (5), de illo nihil memoriæ prodidit; ait enim.

Carcer, & horribilis de saxo jactu deorsum (6),
Verbera (7), carnifices, robur, pix, lamina, tædæ.

Singula, quæ hisce versibus descripta sunt, a Gallonio recensentur,

[1] Porro Tarquinio prænomen erat Lucius: Cui, ut ait ibidem Livius, *Superbo cognomen facta indiderunt, quia Socerum gener sepultura prohibuit... primoresque Patrum, quos Servii rebus favisse credebat, interfecit*. Sed aliqua de Tarquiniis jam alia occasione adnotavimus in Dissertatione de superstitioso cultu Cybeles, quæ a veteribus per antonomasiam MAGNA MATER est nuncupata. Hæc Dissertatio aliquando producetur in lucem SOCIETATI COLUMBARIAE dicata.

[2] Decade I. Lib. IV. Cap. XXVIII.

(3) *De moribus Germanorum* Cap. XII. num. 2. *Proditores & profugas arboribus suspendunt, ignavos, & imbelles, & corpore infames, cœno ac palude, injecta insuper crate mergunt*.

(4) Act. V. Sc. II.

(5) *De rerum natura* Lib. III.

(6) Vers. 1019. In nonnullis editionibus, fortasse minus probandis, legimus.
Carcer, & horribilis de saxo jactus eorum &c.

(7) Tertullianus Lib. *Ad Martyras* Cap. IV. Edit. Paris. in fol. M.D.LXXXIII. pag. 225. *Nam quæ hodie apud Lacedæmonas sollemnitas maxima est Διαμαστίγωσις, idest flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur adstantibus parentibus, & propinquis, & uti perseverent adhortantibus &c.* Ejusdem sollemnitatis meminit Cicero in *Tusculanis Quæstionibus* Lib. II. pag. 171. *Sparta vero pueri ad aram sic verberibus accipiuntur (ut multus e visceribus sanguis exeat....... quorum non modo nemo exclamavit umquam, sed ne ingemuit quidem &c.* Vide quoque Lib. V. pag. 227. *Pueri Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati &c.* Porro ΔΙΑΜΑΣΤΙΓΩΣΙΣ, ut inquit Meursius, *Græcia Feriata, sive de Festis Græcorum* Lib. II. *Erat inter Festa Græciæ nobilissima ... inde autem nomen, accepit, quod Adolescentes sese mutuo flagellarent, & quidem per totum diem*. Plane flagellatio ista fiebat ad aram Dianæ inter nobiles adolescentes, licet postmodum in ea sollemnitate celebranda, servi, loco nobilium, inter se certaverint. Antiquus Horatii Scholiastes ad illud Lib. I. Ode VII. *Nec me tam patiens Lacedæmon &c*, ita habet. *In aris Dianæ adolescentes verberibus immobiles cædebantur*, & paullo post. *Hoc statuerunt, ut juvenis ejus aras ascenderet, quem alius tamdiu loris cæderet, donec sanguis e visceribus in aras manaret, atque ita Numini satisfieret*. Plane Matres hortabantur filios ut tolerarent; minabantur etiam, si cessissent verberibus. Si qui vero tam diro sacrificio morerentur, coronati efferebantur cum luctu ab ephebis. Sed de his omnibus plene laudatus Meursius, quem consule. Lege autem quæ Tertullianus adjicit citato loco. *Tanti vitreum? Quanti verum margaritum? Quis ergo non libentissime tantum pro vero habeat erogare, quantum alii pro falso?*

tur, & oculis exponuntur æri cælatis imaginibus (1); constat enim singula tum reos, tum etiam sanctos CHRISTI Martyres perpessos esse. Plautus in Asinaria (2), præter ulmeas virgas memorat.

. . . . *Laminas, crucesque, compedesque,*
Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias.

Sed parum juvat memorare a veteribus inventa supplicia, tormentorumque varios modos, quando id, de quo sermo institutus est, illustrari non potest monimentis vetustatis.

Æneum taurum candentem vere adhibuerunt tyrannico jussu Phalaridis Agrigentini, conjecto in eum Perillo tormenti inventore (3). Sed hoc apud Gentiles non transiit in exemplum. Postmodum vero Imperatore Trajano, ad tentandam sanctorum Eustachii, Uxoris ejus, Filiorumque in Christiana religione firmitatem, usurpatum renovatumque fuisse, vix ullus ignorat (4). Est enim in Historia Ecclesiastica res famæ præconiis ubique terrarum celeberrima. Ante ipsos, Domitiano videlicet Imperatore, Pergami in Asia eodem tormenti genere consumtus fuit sanctus Antipas (5), in Apocalypsi sancti Joannis memoratus (6). Deinde Tarsi in Asiæ provincia Caramania, Imperatore Diocletiano, eodem modo combusta fuit sancta Pelagia Virgo (7). Nec usquam alias in sacrarum historiarum monimentis legisse meminimus, alios Martyres tauro ignito inclusos fuisse combustos. Ex qua tormenti hujus raritate, unusquisque, opinor, ejusdem arguit acerbitatem. Martyrologia vero, & Acta Martyrum testantur, non modo in sanctum LAVRENTIVM

(1) *De Martyrum cruciatibus.*.

(2) Act. III. Sc. II.

[3] Valerius Maximus *Factorum & Dictorum memorabilium* Lib. IX. Cap. II. Plutarchus *in Parallelis* eamdem narrat historiam. Ovidius, *de arte amandi*, scribit.

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus &c.

Cicero quoque meminit Lib. II. *Tusculanar. Quæst.* & complures alii ex veteribus, quos per otium, si lubeat, percurres.

[4] *Martyrologium Romanum* ad diem XII. Kal. Octobris; eademque die *Menologium Basilii*. Nicephorus quoque ejusdem Martyrii historiam refert. Vide, si vacat, Athanasii Kircherii *Historiam Eustachio-Marianam* Parte I. Cap. V. edit. Rom. in 4°. MDCLXV.

(5) Adi *Martyrologium Roman.* & *Menolog. Basilii* Tertio eidus Aprilis.

(6) Cap. II. Versic. 13. *Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi satanas habitat.*

(7) Quarto nonas Maii, ut habet *Martyrolog. Roman* Græci vero Nonis Octobris, ut in *Menologio Basilii*. Typis Urbinatibus edito Græce & latine, Anno MDCCXXVII.

TIUM, ſed in alios etiam Chriſtifideles immani, atque inhumano hujuſmodi Craticulæ ignitæ cruciatu ſævitum fuiſſe. Illos neutiquam recenſendos putamus, ne Lectorem magis detineamus.

Tribus coſtis ſive axiculis longioribus, cratem qua combuſtus fuit ſanctus LAURENTIUS conſtaſſe referunt Acta manuſcripta, quæ Gallonius vidit (1). Inquit autem idem eruditus vir, *exſtitiſſe eas* Craticulas *apud antiquos, & trium, & plurium coſtarum* (2). Nil ergo mirum ſi quatuor coſtis expreſſerit Craticulam artifex in noſtra gemma. Forma etenim majori effinxit illam, vel fortaſſe crate, lectoque ferreo probatus fuit LAURENTIUS, quum nullis tranſverſis axiculis conſertam eamdem inſpiciamus. Quandoquidem ex Hymno Prudentii, Tyrannum hæc protuliſſe docemur (3).

Decumbe digno lectulo.

Lectulum vero pro Craticula, poëtica licentia, atque inſtrumenti ſimilitudine uſurpari poſſe neminem fugit; qua licentia, neceſſitate carminis hæc ita ſcripſiſſe Prudentium magis credibile eſſe nobis videtur. Sed etſi alii quoque CHRISTI Martyres utroque ſummæ impietatis hujuſmodi apparatu, & crudelitatis invento aſſati fuerint; tamen ſancti LAURENTII Martyrium adeo præ ceteris inſigne exſtitit, ut omni ævo celeberrimus fuerit ſanctiſſimus IESU CHRISTI Athleta: cujus in primis meminerunt vetuſtiſſima Kalendaria, Martyrologia, Polemii laterculus; & Indiculus ille ſacrorum Oleorum, quæ ſanctiſſimus Pontifex Gregorius Magnus ad Theodelindam Langobardorum Reginam miſit. Indiculum hunc, ſi velis, vide apud Mabillonium (4), Ruinartium (5), & Muratorium (6).

Subjectus ignis, ut fieret ſupplicii pæna productior, non flammans exprimitur in gemma, aut ardeſcens, ſed prunis ignitis

(1) Conſule Opus *de Martyrum cruciatibus* a nobis non ſemel laudatum.

(2) *Ibidem* Cap. VII. pag. 144.

(3) Stropha 39. In Actis mſs. ſancti Eleutherii, quæ Gallonius adfert pag. 145. legitur, Hadrianum excruciari juſſiſſe Eleutherium Epiſcopum ſuper lecto æreo, *& cum tranſiſſet hora, exiſtimans Imperator eum mortuum, ſolvi præcepit qui extendens manus &c. .... Tunc Hadrianus juſſit Craticulam oleo perunctam adferri & ignem ſupponi præcepit &c.*

(4) *Iter Italicum &c.* num. 28.

(5) Edit. Veron. in fol. MDCCXXXI. pag. 541. *Acta Martyrum ſincera &c.*

(6) *Anecdot. Biblioth. Ambroſiana.* Tomo II. pag. 191. & p. 192.

tis instructus; ita enim sævum tormentum paullatim augeri poterat ad mortem usque Martyris. Proinde inquit de sancto LAVRENTIO sanctus Augustinus (1). *Non enim occisus est cito, sed cruciatus est in igne: diu vivere permissus est, immo non diu vivere permissus est, sed tarde mori compulsus est. In illa ergo longa morte &c.* Idipsum testatur Eusebius (2), de passione sanctorum Martyrum, qui apud Antiochiam Craticulis cruciati sunt; non enim ad mortem usque primo pænæ experimento, sed ad diuturnitatem supplicii plerumque torrebantur.

Levitæ LAVRENTII constantia magnis laudibus prædicatur a sanctis Patribus Ambrosio (3), Leone Papa (4), Maximo Taurinensi Episcopo (5), sanctisque Pontificibus Damaso (6), & Gregorio Magno (7), aliisque, pene dixerim, innumeris, quorum catalogum si heic describerem, utramque paginam implerem; Cultus enim ejusdem Martyris adeo percrebuerat illo adhuc proximiori ævo, Romæ ubi passus fuit, alibique, ut non privatim modo, sed quammultis etiam in honorem illius exstructis Sacellis, Templisque magnificis propagaretur. Sacrarum harumce Ædium in illustratione vetusti alterius monimenti, quod ad ejusdem sancti Martyris venerationem maxime spectat, & proxime sequitur in Tabula æri incisa (8), & huic Dissertationi præposita, mentionem faciemus. Quare passionem sancti LAVRENTII potius, quam ceterorum, qui hujusmodi tormenti genere consumti sunt, in gemma, de qua sermo nobis est, exprimi ac designari, jure meritoque putandum est.

Absoluta descriptione sacræ gemmæ vetustissimæ, quæ sancti

(1) Tractat. XXVII. *In Joan.* circa finem. Sermone III. & alibi.

(2) *Histor.* Lib. VIII. Cap. XXIV. Ceterum Hesychius ad illud *Levitici* Cap. II. Versic. 7. *Si autem de craticula fuerit sacrificium &c.* notat, Craticula CHRISTI mortem & resurrectionem significari.

(3) Lib. I. *Officior.* Cap. XLI. *Item* Lib. II. Cap. XXVIII. & alibi &c.

(4) Serm. I. in NATALI sancti LAVRENTII.

(5) Homilia I. in NATALI sancti LAVRENTII.

(6) Carmine XVIII. *Item* Carmine XIX. & XX. Carm. XXXVII. & XXXVIII. Sed potissime Carmine XIX. & XXXVI. quod ultimum sic se habet.

Verbera, carnifices, flammas, tormenta, catenas,
Vincere LAVRENTI sola fides potuit.
Hæc DAMASVS cumulat supplex Altaria donis,
Martyris egregium suspiciens meritum.

Sancti Damasi Opera exstant in Bibliotheca Patrum Tomo XXVII. edit. Lugduni in fol. M.DC.LXXVII. Eadem edidit Romæ Typis Vaticanis CIↃ.IↃC.XXXIIX. Martius Milesius Sarazanius, notisque illustravit.

(7) *Epistolarum* Lib. III. Epist. XXX.

(8) Num. 4.

Ab Ægyptiis, ac Græcis ad Romanos migravit uſus, ut inquit Varro (1), deferendi amuleta, collo plerumque funiculis ſeu catenulis dependentia, quemadmodum Bullæ aureæ, argenteæ, æneæ, ac ſcorteæ, aliæ a nobilibus pueris in Urbe prætextatis, aliæ a Libertinis geſtari ſolebant (2), maleficii avertendi gratia. Vidimus apud Sponium in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis (3) nummum æreum inſtar bullæ, parte una exhibentem Neronis imaginem, parte altera literas C. VALERI. ABASCANTI, æreaque pendentem catenula, anſulæ nummi inſerta. Ritum hunc feliciter imitati ſunt veteres Chriſtiani, amuleta a ſuperſtitionibus expurgantes, & ſacris imaginibus conſecrantes. Quibus ævo poſteriori aliquando præinſertas ſacras reliquias addiderunt (4), quæ collo ad pectus dependentia geſtarent.

H rent.

ſancti Evangelii theca perſica incluſam. Joannes Diaconus, Epiſtola ad Carolum. *Phylacteria* memorat, *tenui argento fabricata, viliquè panno de collo ſuſpenſa*. Crucem cum pretioſo Ligno, ſive parvulam thecam cum reliquiis Sanctorum accepiſſe ab Imperatore Baſilio Armeno Heliam Eccleſiæ Hieroſolymitanæ Syncellum, & Thomam Tyri Metropolitam, legimus in Synodo Generali VIII. Conſtantinopolitana IV. Actione V. ipſis in eodem Concilio ita de ſe loquentibus. *Nobis autem pervenientibus & degentibus hic per duos circiter annos, anticipantibus ſanctiſſimos Vicarios ſenioris Romæ, impoſuit ſuper colla noſtra*. videlicet Imperator, *Encolpium ſuum*. Ubi in margine notatur. *Encolpium eſt, quod in ſinu portatur*, κόλπος *enim Græce, ſinus Latine dicitur: moris enim Græcorum eſt Crucem cum pretioſo Ligno, vel cum reliquiis Sanctorum ante pectus portare ſuſpenſam ad collum, & hoc eſt quod vocant* ἐγκόλπιον. Videndus Jacobus Gretſerus Tomo I. *De ſancta Cruce* Lib. II. Cap. XXVII. item Cap. XXVIII. Cap. XXIX. & Tomo III. Lib. III. Multa quoque de eadem voce habet Cangius in notis Hiſtoricis & Philologicis ad Alexiadem Annæ Cæſariſſæ pag. 247. & ſeq. Sanctus Gregorius Nyſſenus in ſanctæ Macrinæ ſororis ſuæ Vita, ſive in Epiſtola ad Olympium Monachum, ipſam teſtatur conſueviſſe Crucem ferream ad collum geſtare, ac prætereà ferreum anulum, in quo ſanctæ Crucis particula erat recondita. Idipſum ex Nyſſeno deſcripſit Surius Tomo IV. *Vitarum Sanctorum* ad diem XIX. Julii, & Baronius in Annalibus Eccleſiaſticis ad an. CCCLXVIII. num. XLVI.

Ex fragmento Actorum S. Procopii Martyris, qui etiam *Neanias* appellabatur, & recitatum fuit in Concilio Nycæno II. Æcumenico & Generali VII. Act. IV. patet, Crucem ex auro argentoque eumdem confici juſſiſſe, quam ad collum ſuſpenſam deferre poſſet. Videndus Metaphraſtes, Surius ad diem VIII. Julii, & Baronius ad annum CCCVIII. num. XIX. Corpus ſancti Birini Epiſcopi, integrum repertum fuiſſe, cum duplici ſtola, & infula rubra e panno ſerico, Cruce ex metallo confecta, & pectori ejus impoſita, narrat idem Surius ad diem III. Decembris in Vita ipſius Tomo VI. *Vitar. Sanctorum*. Narrat etiam ibidem ad diem XII. ejuſdem menſis, ſanctum Oreſtem Crucem in pectore geſtaſſe dum viveret, quæ cauſſa illi fuit glorioſi certaminis ſive Martyrii. Sigebertus in Chronico refert Lambertum Lovanienſium Comitem, *Phylacterium* Sanctorum reliquiis inſtructum continuo detuliſſe a collo ad pectus dependens, ut adverſus periculorum incurſus ſe defenderet.

(1) *De Lingua Latina* Lib. VI.

(2) De hiſce Bullis edifferit Ficoronius Libello, cui titulus. *La Bolla d' oro de' Fanciulli nobili Romani, e quella de' Libertini &c.* In Roma 1732. in 4°.

(3) Sectione IX. pag. 299.

(4) Nonnulli Theologi licere negant ſacras reliquias ſecum deferre, verum ſanctus Thomas Aquinas, Doctor Angelicus, in Summa Theologica, Parte Secun-

rent. Ita Græci Imperatores sollemnioribus anni diebus festis Apophoreta sibi ad collum alligabant, ut refert Raynaldus (1), & ritu vetustiore idipsum Episcopi faciebant, sacra quoque mysteria deferentes (2), ex quo nonnulli fluxisse autumant laudabilem consuetudinem illis transeuntibus flectendi genua (3). In hoc ergo sacro Numismate, sive Amuleto, passionem sancti LAVRENTII Martyris, sancti Sixti Papæ II. Levitæ celeberrimi (4), ejusque cultum, qui apud Latinos æque ac Græcos sollemnis & vulgatissimus fuit, opere diaglyphico expresserunt veteres Christiani.

In area nummi media, loco scilicet apte disponendis, & collocandis imaginibus illustriori, exstat Crates ferrea, sive Craticula tribus axiculis longioribus constructa, ad fidem Actorum,

te secunda secundæ Partis, Quæst. LXXXXVI. Artic. IV. ad Tertium argumentum, id fas esse judicat, dummodo Sanctis, quorum sunt reliquiæ, honor, & reverentia cum fide in DEUM adhibeatur. Nec silentio prætereunda ejusdem Doctoris Angelici sententia de sacrarum Reliquiarum cultu, quæ legitur Tertia Parte citati Operis Quæst. XXV. Artic. VI. ad secundum argumentum. *Corpus illud* (Martyris aut alterius Sancti), *insensibile non adoramus propter se ipsum, sed propter animam, quæ fuit ei unita, quæ nunc fruitur* DEO, *& propter* DEUM, *cujus fuerunt ministri*.

(1) Ad annum Christi MCCV. num. 41.

(2) Vetustus ritus deferendi secum Sacramenta, nedum Episcopis adtribuitur priori ævo, sed etiam Sacerdotibus, immo & laicis communis aliquando fuit. Eam rem egregie illustrat cl. Baronius in Notis ad Martyrologium Romanum ad diem XVII. Kal. Septembris lit. c. ubi de sancto Tharsicio Acolytho agitur.

(3) Videsis illos, qui sacros Ecclesiasticos ritus diligenter exponunt. Narrat Surius ad diem XXXI. mensis Julii Tomo IV. *Vitarum Sanctorum* ex Actis sancti Germani Episcopi Antisidiodorensis, eumdem sanctum Episcopum arnula deposita, quam sacris reliquiis refertam gerebat ante pectus a collo demissam, eademque puellæ cujusdam oculis cæcitate laborantis admota, visum statim contulisse, divina in eis operante virtute. Sed aliquando ipsos Episcopos consuetudine optime instituta abusos fuisse, constat ex Concilio Provinciali Braccarensi III., quod Adeodato summo Pontifice fuit celebratum anno DOMINI DCLXXV. Wambani Regis anno IV. Sic enim loquuntur ac decernunt ejusdem Synodi Patres Cap. VI. *Agnovimus quosdam de Episcopis, quod in sollemnitatibus Martyrum ad Ecclesiam progressuri, reliquias collo suo imponant; & ut majoris fastus apud homines gloria intumescat* [*quasi ipsi sint reliquiarum Arca*], *Levitæ albis induti, in sellulis eos deportant. Quæ detestanda præsumtio abrogari per omnia debet &c. . . . . & ideo antiqua in hac parte & sollemnis consuetudo servabitur, ut in festis quibusque Arcam* DEI *cum reliquiis, non Episcopus, sed Levitæ gestent in humeris, quibus & in veteri Lege onus idem impositum novimus esse præceptum. Quod si & Episcopus reliquias per se deportare elegerit, non ipse a Diaconibus in sellula vehatur, sed potius pedissequa una cum populis progressione procedente, ad conventicula sanctarum Ecclesiarum sancta* DEI *reliquiæ per eumdem Episcopum portabuntur &c.*

(4) Prudentius in Hymno de sancto LAVRENTIO *Stropha* IX. & X. inquit.

Qua voce, quantis laudibus
Celebrabo mortis ordinem?
Quo passionem carmine
Digne retexens concinam?
Hic primus e septem Viris
Qui stant ad aram proximi,
LEVITA *sublimis gradu*
Et ceteris præstantior.

rum; quæ in superiori descriptione gemmæ citavimus (1). Ea decem transversis axiculis brevioribus compacta est. Pronus jacet super cratem extensus beatus Martyr omni indumento indecenter exutus, pedibusque utraque manu stantis lictoris apprehensus, jam supinus invertitur, parte altera assatus, ac satis perustus. Sustinet sese summis cubitis, & quoad licet, nonnihil elato capite, manibus atque ore Valeriano ita insultare videtur (2).

Converte partem corporis
Satis crematam jugiter &c.

Porro ad Martyris caput pro tribunali sedet Valerianus, sublata dextera in modum imperantis, ac jus dicentis (3), lævaque virgam seu scipionem eburneum tenet, Consulatus insigne (4), frontem circumdatus laurea corona. Adstat Imperatori (5) lictor alter ad ejus nutum, manibus dubio procul LAVRENTIVM super Craticulam volutandum, ac supine vertendum arrepturus. Notanda in hoc sacro Numismate est sellæ Imperialis figura, cujuscemodi in aliis quoque vetustioribus monimentis occurrit (6), ac suppedaneum, majestatis insigne (7).

Quod autem sanctus LAVRENTIVS vere Martyrium sustinuerit

(1) Consule Gallonium *De Martyrum cruciatibus* Cap. VII.

(2) Apud Prudentium in Hymno *Stropha* CI.

(3) Publicæ adloquutiones Romanorum Imperatorum ad Cohortes ita exprimuntur in vetustis eorumdem numismatibus, nempe elata ab Imperatore dextera. Videsis Angeloni *Historiam Augustam*, & alios antiquorum nummorum Thesauros. Porro in Actis Apostolorum Cap. XXI. Versic. 16. Sanctus Paullus Apostolus ad Judæos verba facturus ita describitur. *Surgens autem Paullus, & manu silentium indicens*, ait &c.

(4) Servius ad illud Virgilii carmen *Æneidos* Lib. XI. Vers. 238.

.... sedet in mediis, & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus,

Apud majores, ait, *omnes Duces cum sceptris ingrediebantur curiam; postea cœperunt tantum ex Consulibus sceptra gestare, & signum erat eos Consulares esse*. Æreum numisma maximi moduli Marci Aurelii Antonini Caracallæ ex Museo Carpineo exhibuit num. I. Bonarrotius, in quo Imperator idem eburnei sceptri puri genus manu tenet, hoc est, sine Aquilæ Consularis signo, cetera notissimo, in summitate sceptri, illud autem describit pag. 155. & p. 156.

(5) Adi Martyrologium Romanum ad diem IV. Eidus Augusti, & consule doctissimas Cardinalis Baronii adnotationes lit. B. quibus Valerianum in morte sancti LAVRENTII, Imperatorem, non utique Præfectum Urbis extitisse, pro virili tuetur. Præfecto certe lauream coronam nullo modo gestare licuisset, quam in hoc sacro monimento, luce meridiana clarius, Valerianum gestare cognoscimus. Triumphantium insigne fuit olim laurea corona, sed a Cajo Julio Cæsare, cui, ut habet Suetonius in ejus Vita Cap. XLV. eadem pro lubito uti concessum fuit, ad reliquos Imperatores manavit consuetudo, lauro caput coronandi.

(6) Agit de his Chimentellius *De honore Bisellii*.

(7) Idem Chimentellius *ibidem* Cap. XXIX. De hoc suppedaneo nonnulla animadvertimus in *Historia sanctorum* VII. *Dormientium* Cap XIV. in adnotationibus ad antiquam gemmam anularem cælatura distinctam.

rit Imperatore Valeriano, ex Actis sancti Sixti Papæ & Martyris manifeste deprehenditur; Sixtum enim Valeriano Imperatore passum nullus dubitat. Plane sanctus Cyprianus, qui tunc in vivis erat, ea scripsit, quæ de Sixto Romæ contigerunt, accepto rerum certo nuncio (1). Sed LAVRENTIVS, triduo post Martyrium sancti Sixti ad Superos emigravit. Igitur eodem Valeriano Imperatore coronatum fuisse constat, spectante Populo Romano illius inhumanitatem, ac protervam sævitiam; & Martyris invictam patientiam, ac finem beatum.

Paullo supra caput Martyris Monogramma, CHRISTI Nomen referens, per Crucem immissam, ut ajunt (2), expressit scalptor, nam sæpe sæpius in antiquis sacræ vetustatis cimeliis imago LAVRENTII cum Cruce diversimode adpicta observari potest apud Aringhium (3), Ciampinium (4), Bonarrotium (5), aliosque; munus enim, quo, inter alia, fungebatur Diaconus, erat deferre Crucem (6). Itaque loco Crucis in nostro Numismate Monogramma expressum est, in quo una simul, & forma Crucis, & CHRISTI Nomen comprehenditur.

Post Martyrem stare videtur Fæmina, vel in aëra nonnihil sublata, vel loco a terra edito, cælum oculis respiciens. Ad mamillas subcincta est, manibusque orantis in modum apertis elatisque (7). Fortasse animam LAVRENTII designat hæc Fæmina, adspirantem & properantem ad gloriam, quemadmodum apud Ethnicos animæ defunctorum, pictura & scalptura, forma fæmi-

(1) Videsis Epistolam ad Successum, quæ est in ordine editarum LXXXII.

(2) Adi *Commentarium* a nobis editum *in Nummum æreum veterum Christianorum Musei Victoris*. Parte I. Cap. XXXVI.

(3) *Roma Subterranea* Tomo II. pag. 265. Vitrum antiquum, de quo Aringhius loquitur exstat adhuc *in Museo Vallicelliano*, prope Bibliothecam, ejusque graphydem infra producemus. Vid. pag. 90. 9.

(4) *Veter. Monim.* Parte II. pag. 102. Tab. XXVIII. semel & iterum.

(5) *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro, ornati di figure &c.* pag. 67. & pag. 68.

(6) Philotheus &c. *Ordo sacri ministerii* apud Goar. Hujus etiam meminit laudatus Bonarrotius in Opere citato pag. 68.

(7) Mos orandi supinis manibus, & stando, illustratur in *Etruria Regali* a Dempstero Lib. III. Cap. VI. Sed & nos aliquando ad Academicos Etruscos Cortonenses lucubratiunculam inscribentes, titulo *Veteris gemmæ ad Christianum usum exscalptæ brevis explanatio*, aliqua de eodem ritu a Christianis usurpato adnotavimus pag. 6.

fæminea effingi consueverant (1), licet plerumque alis papilionum ornarentur ad formam Psyches (2).

Imminent utrimque manibus hujus mulieris literæ A. & ω. DEI æterni symbola, ordine tamen inverso, ad dexteram scilicet ω. ad sinistram A. Omnia enim in CHRISTO revocantur ad initium a DEO, ut inquit Tertullianus (3); & Apostolus Paullus in Epistola, quam ad Ephesios scribit (4), *in dispensatione plenitudinis temporum*, DEVM *proposuisse*, ait, *instaurare omnia in* CHRISTO, *quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso*. Subdit ad rem Pierius Valerianus (5), duas hasce Græcorum literas, primam nempe & ultimam sibi DOMINVM adoptasse, *uti quemadmodum* A. *ad* ω. *replicatur, ita ostenderet in se esse, & initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium, ut omnis dispositio in* ω. *desinens, per quem cæpta sunt, per* VERBVM *scilicet* DEI, *quia* CARO FACTVM EST, *proinde desinat, quemadmodum & cæpit, & a* DEO *in* CHRISTO *omnia revocantur ad initium*. Verumenimvero hæc scribendi ratio illius ampullæ vitreæ titulo comparari potest, quam primo Fabrettus (6), ac deinde Bonarrotius (7) edidere. Titulus enim iste partim a læva ad dexteram, partim econtra inscriptus est, ut eis manifestum erit, qui ad ipsam epigraphen oculos converterint; eumque scribendi modum Græco vocabulo βουςροφηδὸν, ab arandi similitudine Pausanias appellat (8); itemque alii veteres scriptores, ut idem Bonarrotius animadvertit (9); dum enim agricola seu villicus bobus aratro junctis terram sulcis proscindit, peracto sulco aratrum convertit, ut operam suam pro-

(1) *Romanarum antiquitatum vestigia &c* Tab. LXVII. num. 17.

(2) Vide, si iubet, nostram *Sanctorum* VII. *Dormientium Historiam* Cap. XII. in adnotatis ad calcem pag. 36.

(3) Lib. *de Monogamia &c. Duas Græciæ literas, summam & ultimam, sibi induit* DOMINVS, *initii & finis concurrentium in se figuras: ut quemadmodum Alpha ad Omega usque volvitur; & rursus Omega ad Alpha replicatur, ita ostenderet in se esse initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens, per quem cæpta est (per sermonem scilicet* DEI, *qui* CARO FACTVS EST), *proinde desinat, quemadmodum & cæpit*.

(4) Cap. I. Versic. 10.

(5) *Hieroglyphicorum* Lib. XLVII. Cap. XXXIV. pag. 508.

(6) *Inscription. Antiquar.* Cap. IV. n. 168. pag. 277.

(7) *Osservaz. sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro &c.* Tau. XXIX. Fig. 2. pag. 209. e p. 210.

(8) *In Eliacis prioribus*, sive Lib. V. pag. 202. Edit. Floren. In fol. Romuli Amasei, quam Torrentinus excudit.

(9) In Opere non semel a nobis supra laudato, ad calcem p. 209.

profequatur, & ibi fecundo incipit agrum fulcare, ubi primo defierat, contra ducendo boves. Ita primus fulcus a finiftra dexteram verfus ducitur; fecundus a dextera ad finiftram. Tertius a finiftra ad dexteram ut primus; quartus vero a dextera ad finiftram, ut fecundus; & hoc ordine ut totus fulcatur ager, ita fcriptura implebant paginas: *quia fic fcribebant antiqui*, inquit Ifidorus (1), *ficut aratur terra*.

In fumma Numifmatis peripheria manus confpicitur coronam exhibens, five deferens. De qua quidem conftat præmium certaminis defignari, atque oftendi fancto Martyri LAVRENTIO e cælo miffum a DOMINO, cujufmodi nonnulla adhuc exftant exempla in vetuftioribus mufivis operibus a claro Ciampinio illuftratis (2). Accede, fi lubet, ad Ædem facram a fanctis Cofma & Damiano Martyribus nuncupatam (3); ita pariter ad Ædem fanctæ Agnetis extra Urbis muros (4), fancti Marci (5), fanctæ Praxedis (6), fanctæ Cæciliæ (7), fanctæ Mariæ Novæ (8), ut vulgus appellat antiquam illam Ecclefiam DEO facram, in honorem beatæ MARIAE Virginis exftructam. Profecto in defignatis facris Ædibus, fed & alibi quoque in Urbe illud idem fignum invenitur.

Prudentius in Hymno coronam civicam fancto LAVRENTIO adtribuit (9). Tertullianus de ludis edifferens, in quibus a Principibus Agonothetis, Brabeutis, five ludorum Præfidibus victores coronis donari confueverant: *igitur*, inquit (10), *& homo ipfe a* DEO *coronandus eft*. Equidem a DEO coronandus heic exhibetur CHRISTI Martyr LAVRENTIVS; manus enim dexteram

DEI

(1) *Originum* Lib. VI. Cap. XIV.

(2) Parte I. & Parte II.

(3) *Veter. Monimentor.* Parte II. Cap. VII. Tab. XVI. Legenda tamen ea, quæ pag. 60. habet cl. auctor.

(4) *Ibidem* Cap. XIV. Tab. XXIX. pag. 104.

(5) Parte II. Cap. XIX. Tab. XXXVII. pag. 122.

(6) *Ibidem* Cap. XXV. Tab. XLVII. pag. 147. & pag. feq.

[7] *Veter. Monimentor.* Parte II. Cap. XXVII. Tab. LII. pag. 160.

(8) *Ibidem* Cap. XXVIII. Tab. LIII. p. 163.

(9) Stropha 139.

Illic inenarrabili
Adlectus Urbi municeps,
Æterna in arce curia
Geftas coronam civicam.

(10) *De corona militis* Cap. III. Haud aliter Lib. *de Spectaculis* Cap. XXV. Item *Ad Martyras* Cap. III.

DEI denotat in ſacris Bibliorum paginis (1). Manus inter nubes Hieroglyphicum eſt apud Chriſtianos Orientales frequentiſſimum; aliquando etiam cum libro in ipſa manu: hoc autem, nempe manus cum libro deſuper adparens, non infrequens eſt apud Occidentales. Idipſum in antiquis ſacrorum cœmeteriorum picturis, ſarcophagis marmoreis, vetuſtiſque depictis codicibus, uno alterove modo obſervandum præbet Bonarrotius (2). Manus cæleſtis ſpectatur etiam in illo Conſtantini Magni numiſmate, in quo, ex una caput ejuſdem velo obductum conſpicitur; parte altera idem Conſtantinus quadrigam genu altero in ea flexo moderans, expanſa elataque cælum verſus dextera, unde manus illi obviam porrigitur. Numiſma primus vulgavit Antonius Auguſtinius Archiepiſcopus Tarraconenſis (3). Edidit quoque Anſelmus Solerius Cemelienſis (4); deſcripſitque Euſebius Cæſareæ Epiſcopus in Vita Conſtantini Magni (5), & in Annalibus Eccleſiaſticis expoſuit Baronius (6). Multa vero de hoc eodem ſymbolo nuper erudite congeſſit cl. amicus noſter Comes Joſephus Garampius Ariminenſis in Diſſertatione De Nummo argenteo Benedicti III. (7).

Legitur in gyro SVCCESSA VIVAS, fauſta ſcilicet adclamatio, quæ a prædicta manu de cælo coronam deferente bifariam ſecatur ac diſpertitur. Quamobrem non ſine cauſſa dictum a nobis eſt, Fæmina illa, quæ poſt Martyrem expanſis manibus in hoc monimento conſpicitur, fortaſſe animam ſancti LAVRENTII repræſentari: quandoquidem, noſtra opinio eſt, hanc vetuſtiſſimam laminam religionis teſſeram fuiſſe, quam voti cauſſa SVCCESSA, LAVRENTIO Martyri devota, ſibi conflandam cælandamque

(1) *Omnia hæc Manus Mea fecit, & facta ſunt omnia, cujus ſumma poteſtas &c.* Legimus *Iſaiæ* Cap. LXVI. Verſ. 2. Item *Jeremiæ* Cap. XVIII. Verſ. 6. *Sicut lutum in manu figuli, ſic vos in Manu Mea domus Iſraël &c.* Idem exprimitur *Exodi* Cap. XV. Verſic. 6. *Dextera Tua* DOMINE *magnificata eſt in fortitudine: Dextera Tua* DOMINE *percuſſit inimicum.* Et Pſalmo CXVII. Verſ. 6. *Dextera* DOMINI *fecit virtutem; Dextera* DOMINI *exaltavit me. Dextera* DOMINI *fecit virtutem &c.* Vide etiam Epiſtolam II. *ad Timotheum* Cap. IV. Verſic. 8. & Epiſtolam I. *ad Corinthios* Cap IX. Verſ. 25. Sed paſſim in ſacris Bibliis hæc occurrunt.

(2) *Oſſervazioni ſopra alcuni frammenti di Vaſi antichi di vetro &c.* pag. 5.

(3) Dialogo 1.

(4) Lib. *de Pileo* Sect. II. pag. 24. edit. in 8°. Amſtelod. CIↃ.IↃC.LXXI.

(5) Libro IV. Cap. LXXIII.

(6) Ad annum Chriſti CCCXXXVII. num. XIX.

(7) Cap. V. §. XIII. pag. 139.

que curaverat, ut funiculo ad collum adpensam ante pectus gestaret, Ideoque illam adclamationis formulam adposuisse votis suis maxime congruentem. Proindeque animum inducere non possumus, nec facile inducent alii, in fœminæ illius effigie, quæ in hoc plumbeo numismate spectatur, SVCCESSAE ipsius exhiberi simulacrum. Quis enim adeo imprudens & inverecundus, ut suam imaginem, quomodocumque ea formata sit, secum ferat ad pectus adpensam? Profecto vana hæc ostentatio foret; quæ non leve ambitionis crimen incurreret, & animum fere desipientem demonstraret.

Fuerunt autem veterum adclamationes quam multæ, pro varietate rerum diversarum usurpatæ, quibus illi faustas res sibi ceterisque, etiam Magistratibus, Imperatori adprecabantur; & domi forisque res bene gestas laudare consueverant. Enimvero præter vocem illam VIVAS, potissimum in conviviis usitatam, aliæ etiam apud antiquos adhibebantur peculiares adclamationes (1). De his qui nosse cupiunt, adeant Franciscum Bernardinum Ferrarium (2), & Josephum Laurentium (3), qui plene ac disertissime de adclamationibus veterum scripserunt. Ad rem notat Servius Virgiliani Operis vetustus illustrator (4). *Illud quæritur, utrum* VIVE, *an* VIVAS, *idest per imperativum, an per optativum dicere debeamus, & constat dici melius per optativum; optari enim possunt, non imperari bona vel adversa &c.*

Occurrunt nonnumquam in epitaphiis Christianorum hujusmodi adclamationes VIVAS ..... VIVAS IN DEO ..... VIVAS IN DEO CHRISTO, de quibus alibi agendum fuit a nobis (5), dum conaremur vulgarem quemdam errorem tollere circa Monogramma CHRISTI ita expressum ☧, sive hoc modo ⳩, Cruce scilicet *decussata*, vel *recta*, quod Monogramma nonnulli perperam PRO CHRISTO, alii quoque minus vere PAX CHRISTI putant significare, quum nonnisi unicam hanc vocem CHRISTVS exprimat,

(1) Non est animus in alienam messem falcem mittere, nec ad ea transire, quæ volumen potius efficiant, quam rerum nostrarum illustrationi inserviant.

(2) *De veterum Adclamationibus, & plausu.* Mediolani 1627. in 4.° & Græv. Tom. VI. pag. 1.

(3) *De Agyrtis, Histrionibus, Adclamationibus & Osculis.* Gronov. Tom. VIII. pag. 2434.

(4) *Æneidu.* Lib. III. num. 47.

(5) *De* CHRISTI *Nomine Monogrammate expresso &c.* Hæc Dissertatio typothetarum operam exspectat, ut prodeat in lucem.

mat, prioribus duabus græcis literis ejuſdem Nominis, uno, alterove modo, ſive forma de more conſertis, ut alibi etiam, licet aliud tunc temporis ageremus, pro occaſione tamen demonſtravimus (1), teſtimonio maxime Euſebii Pamphili Epiſcopi Cæſarienſis in Vita Conſtantini Magni (2).

Nomen SVCCESSA omnino eſt infrequens apud Chriſtianos antiquos, quod nullibi in vetuſtis Martyrologiis ac Menæis reperimus; apud Bollandianos tamen ſanctæ SVCCESSAE mentio injicitur Tomo III. menſis Martii ad diem XXVII. qua die in Africæ regione eadem paſſa fuiſſe legitur (3). In Romano autem Martyrologio, & alibi SVCCESSVS pluries memoratur. In monimentis Paganorum editis expreſſum eſt nomen SVCCESSA apud Sponium in Miſcellaneis eruditæ antiquitatis (4), & lapidem exſtare, idem inquit, apud Dalmatas. Alia duo antiqua epitaphia vulgavit Fabrettus (5), in quibus idem nomen SVCCESSA ſcalptum eſt. Duo itidem vulgavit cl. Gorius in Opere numeris omnibus abſoluto inſcriptionum antiquarum Joannis Baptiſtæ Donii (6), duaſque VALERIAS SVCCESSAS (7), & unam LIVIAM SVCCESSAM (8) idem Gorius ex ipſo Donio produxit in lucem. Non multum autem refert ſingula hujuſmodi epitaphia perquirere ac rimari apud Scriptores editoreſque veterum monimentorum, quum omnibus indiciis deſtituamur, ut cognoſcere quodammodo poſſimus quænam ea fuerit mulier, SVCCESSA nuncupata, quæ hocce amuleto ſacro, LAVRENTII Martyris hiſtoria inſignito, uteretur, quave ætate in vivis degeret. Illa vero formula ſive adclamatione, SVCCESSA VIVAS, facile intelligitur demonſtrari, priora Religionis Chriſtianæ tempora, & ea fortaſſis, quæ ſancti Levitæ Martyrio propinqua ſatis fuerunt: quibus etiam

I liben-

(1) *Nummus areus veterum Chriſtianorum commentario in duas partes diſtributo explicatus &c.* Parte I. Cap XL. & Parte II. Cap. XI. Item in Differt. *De vetuſtate & forma Monogrammatis SS Nominis* IXAV *pag.* 43.

(2) Lib I. Cap. XXXI. *Pamphilus* autem dicitur Euſebius ob amicitiam cum *Pamphilo* Martyre cultam, ut inquit S. Hieronymus.

(3) Pag. 688. & p. 680. Sed in Martyrologio Romano ad diem XXVIII. Martii habemus, *In Africa ſanctorum Martyrum Rogati, Succeſſi, & aliorum ſexdecim.*

(4) Sectione III. pag. XXXIII.

(5) *Inſcript. Antiq.* Cap. III. pag. 188. num. 439. *Ibid.* Cap. IV. pag. 314 Num. XXXVIII.

(6) Claſſe II. pag. 108. num. 183. & Claſſ. 8. pag. 316. num. 4.

(7) Claſſ. VII. pag. 305. num. 164. & Claſſ. XI. pag. 384. num. 30.

(8) Claſſ. XVIII. pag. 463. num. 24.

libenter adſcriberem hunc titulum, quem ex ſacris cœmeteriis vulgavit Severanus (1), exſtantem ad ſancti LAVRENTII extra muros Urbis in agro Verano.

A ☧ ω
SANCTO MARTVRI LAVRENTIO
IVLIA EXIBIT III. KAL. OCT. DEP. KAL. SS

Plane quemadmodum SVCCESSA, meritis ejuſdem CHRISTI Martyris, vitam temporalem, vel æternam, aut aliquod aliud a DEO beneficium conſequuturam ſe ſperabat, ita IVLIA eidem ſancto LAVRENTIO ſe devovere, & commendare videtur; ſed de eadem hac inſcriptione paullo poſt magis opportune.

In altera Numiſmatis, ſive rotundæ laminæ plumbeæ parte cælatum eſt Altare, quatuor columnis teretibus, unaquaque ſuper ſtylobate conſtituta ornatum; cui ab Eccleſiaſticis Scriptoribus *Confeſſionis* appellatione multoties deſignato, tranſenna vetuſto ritu præponitur. Pendent ab epiſtiliis columnarum in duas æquales partes vela ſinuata, quæ alligata ſunt zophoro eiſdem epiſtiliis innixo, & quod reliquum eſt pendet a medietate zophori, ſeu coronidis ſuper tranſennam ipſam: utrimque inter eadem vela pendentia & zophorum, qua ſcilicet vela ſinuantur, ad augendum ſplendorem ornatum & decus Altaris, duo roſarum flores ſpectantur, & ſupra coronidem duo arcus erecti ſe invicem interſecant. Accedit ad Altare palliatus vir, qui ceream facem accenſam præfert voti cauſſa, pium ſancto Martyri donum oblaturus, eademque epigraphe legitur in ſummitate: SVCCESSA VIVAS.

Non una eſt cauſſa, quæ majores noſtros moverit ad imponendam hujuſmodi Altaribus, ſupra ſanctorum Martyrum corpora excitatis, *Confeſſionis* titulum. Primo ſiquidem ævo Chriſtianæ religionis, *Martyres* æque ac *Confeſſores* appellabantur, qui pro CHRISTI fide tormenta & mortem fortiter ſubierant. *Confeſſor* itaque & *Martyr*, ut in Hiſtoria ſanctorum ſeptem Dormientium diximus (2), *idem ſignificare videntur, ſi Græca unius voca-*

(1) *Roma Sotterranea* Lib. III. Cap. XLI. pag. 394. Hic cl. vir. A. Boſii Opus iterum edidit, auxitque pluribus ſacris monimentis.

(2) Cap. X. pag. 35. Conſule Martyrologium Romanum a Ven. Baronio editum ad diem II. Januarii lit. h. ubi de titulo *Confeſſorum*, pro temporum ratione diverſimode uſurpato, plura erudite digeſſit.

vocabuli, *& Latina alterius origo spectetur*. Ac proinde in libro Cæremoniali Episcoporum legimus (1). *Locus*, *qui in plerisque Ecclesiis sub Altari majori esse solet*, *ubi sanctorum Martyrum corpora requiescunt*, MARTYRIUM, *seu* CONFESSIO *appellatur*. Locus autem ille ita nuncupatus, Altari quoque superædificato, *Confessionis* titulum communicavit; ita ut *Altare Confessionis* dici soleat. Aliqua vetusta rei testimonia a vulgato Anastasio facile peti possunt, quæ Conradus Janningus in Actis sanctorum Bollandianis recenset mense Junio (2). Nostra vero ætas *Confessores* distinguit a Martyribus, ut notum est, & nos in eadem Historia monuimus (3). Ut his quidpiam addamus, non finit egregium Opus summi Pontificis feliciter regnantis BENEDICTI XIV. *De Servorum* DEI *Beatificatione*, *& de Beatorum Canonizatione*, in quo singula, quæ ad hanc disciplinam spectare possunt, revocantur ad trutinam; ac potissime in tertia, quæ modo in Urbe sub prælo sudat editione, reliquarum accuratissima.

Sed, ut propius accedamus ad propositam illustrationem sacri hujus emblematis, Confessionem sancti LAURENTII Martyris exstruxisse sanctum Sixtum III. Pontificem Maximum, eamdemque decorasse porphyreticis columnis (4), narrat Anastasius Bibliothecarius (5), qui etiam inquit ipsum Pontificem ornavisse *transennam*, *& Altare*, *& Confessionem sancti Martyris* LAURENTII *de argento purissimo*. Fecisse quoque *Altare pensan. libras quinquaginta*, *cancellos argenteos supra platonias porphyreticas*, *pensantes libras trecentas*. *Absidam super cancellos cum statua Beati* LAURENTII *Martyris argentea pensan. libras ducentas*. Additque Basilicam ædificasse in honorem Beati LAURENTII, in qua multa dona idem Sixtus obtulit.

Illæ columnæ, quas Anastasius describit indicato supra loco, in eadem sacra Æde adhuc existunt. Produnt vero non Scriptoris erratum sed vulgi; non enim porphyreticæ sunt co-

 lumnæ,

[1] Lib. I. Cap. XII. §. XVI.

[2] Tomo VII. sive Tom. VI. Parte II. pag. 112. & p. 113.

[3] Cap. X.

[4] Videsis Tom. I. Historiæ Pontificalis in Sixto III. Sect. 65. pag. 58. & p. 59. & quæ ad ea verba Anastasii, *Columnas porphyreticas*, adnotantur ab illustratoribus ejusdem Historiæ Tomo III. Edit. Vatic. in fol. pag. 107.

[5] In Sixto III. Sect. 65.

lumnæ, quæ circa Altare ſubterraneum attolluntur, ſed ut Ciampinius obſervat in Synopſi Hiſtorica de ſacris Ædificiis a Conſtantino Magno conſtructis (1), *duodecim columnæ elevant fornicem, quarum quatuor anteriores ex marmore viridi, reliquæ ex pario ſunt*. Columnæ vero circa ſuperædificatum Altare ſunt porphyreticæ (2). Monendus eſt opportune Lector, Bibliothecarium, de Baſilica in agro Verano a Conſtantino Magno excitata (3), primo heic ſermonem feciſſe, in qua *Confeſſionem* Sixtus extruxit. Secundo loco, de alia Baſilica ſanctiſſimo Levitæ ſacra fuiſſe loquutum, ipſe verborum contextus innuit, cui accedit præſtantium codicum lectio, ut videre eſt in poſtrema ejuſdem vulgati Anaſtaſii editione Romana (4). Qua in re allucinatur Ciampinius (5), utrumque Bibliothecarii locum intelligens de Baſilica in agro Verano ſita. Illuſtratores vitarum Romanorum Pontificum eidem Anaſtaſio tributarum, rem hanc, nulla vel brevi nota declararunt, quod fortaſſe mirum atque inſolitum iis videbitur, qui alibi in eumdem Anaſtaſium multam eruditionis frugem ipſos congeſſiſſe norunt (6). Sacra vero Ædes, quam poſteriori loco ipſe Anaſtaſius commemorat, Beato LAVRENTIO a Sixto Pontifice exſtructam, ea veriſimiliter eſt, quæ jam pridem *in Lucina* nuncupatur. Antiquus cælator hujus emblematis, non expreſſit Altare ſubterraneum, ſive hypogeum, quod Conſtantinus ædificavit ornavitque, ſicuti Ciampinius expendit (7), ſed Altare majus, ut ajunt, ſuperimpoſitum *Confeſſioni*, a Sixto exædificatum, quod etiam *Confeſſionis* titulum, ut diximus, ſibi vindicat.

Illu-

[1] Cap. VI. pag. 115.

[2] In eo certe caligavit Boldettus in Obſervationibus ad ſacra cæmeteria Lib. I. Cap. IX. pag. 33.

[3] Anaſtaſius in Vita S. Silveſtri, edit. Vatic Tom. II. Sect. 43. pag. 315. Ita inquit. *Eodem tempore Conſtantinus Auguſtus fecit Baſilicam beato* LAVRENTIO *Martyri Via Tiburtina in agrum Veranum ſupra Arenarium Cryptæ, & uſque ad Corpus Beati* LAVRENTII *Martyris, in qua fecit gradus aſcenſionis, & deſcenſionis. In quo loco conſtruxit abſidam, & exornavit marmoribus porphyreticis, & de ſuperiori loco clauſit de argento, & cancellos ex argento puriſſimo ornavit, qui penſant libras mille, & ante ipſum locum in crypta poſuit lucernam ex auro puriſſimo mixorum decem penſantem libras triginta &c. .... Ante Corpus Beati* LAVRENTII *Martyris argento clauſam paſſionem ipſius ſigillis ornatam cum lucernis byſſenis argenteis &c.* Huc autem loco, ſine ulla heſitatione legendum videtur: *cum lucernis bis ſenis argenteis &c.*

(4) Tomo I. In Sixto III. Sect. 65. pag. 58. & p. 59.

[5] *De ſacris Ædificiis* Cap. VI.

(6) Edit Vatic. in fol.

(7) *De ſacris Ædificiis* Cap. VI.

Illuſtre eſt Bibliothecarii teſtimonium paullo ante a nobis recitatum circa ornamenta, quibus ſanctus Pontifex Sixtus III. *Confeſſionem* ſancti LAVRENTII Martyris decorare curavit: illo etenim ſatis clare demonſtratur, quid hæc tranſenna ſit, de qua ipſe loquitur; eamdemque eſſe, quæ in noſtra plumbea lamina exprimitur, nemo, ut conjicimus, adfirmare dubitaverit. Exemplum huic ſimile ex cœmeterio Calliſti ſeu Prætextati vulgavit tabula æri cælata clarus Boldettus (1), reperta magna ac marmorea tranſenna in ædicula illius cœmeterii ad tumulum quoddam, hoc Monogrammate ☧ ter repetito inſignitum. Pronum eſſet profanæ eruditionis ſubſidio illuſtrare quamplurimum tranſennæ vocem ab optimis Latinæ linguæ ſcriptoribus diverſimode uſurpatam. Verum inſtitutæ rei tractationi digreſſio iſthæc intempeſtiva & minus accommoda Lectori videri poſſet; eam ideo miſſam facimus, & ad alia pergimus.

Vela, quæ ornamenti gratia pendent criſpata ſuper tranſennam, non idem ſunt quod erat olim *Cortina*, ſive *Velothyrum*, ac etiam *Amphithyrum*, & vulgo, Itali, *Portiera* dicimus [2]. Nam hujuſmodi vela ex lino plerumque conſtabant, ſed & ex ſerico fiebant, atque auro contexta, & plus minuſve ſumtuoſa ac pretioſa pro opportunitate loci, cui aptari ea oportebat. Sane pretioſiora erant, quæ non ad alium quempiam uſum parabantur, niſi ad ornatum, cultum, & decorem alicujus ſacræ Ædis [3], arcubus, zophoriſque accommodanda ad modum encarpi, quod etiam nunc in uſu quoque eſt feſtis diebus ſollemnioribus.

. . . . *Quæ feſtis ſuſpendam pallia portis?*

inquit Prudentius [4]. De hiſce velis videndus etiam ſanctus Paullinus Nolanus Epiſcopus Natali III. de ſancto Felice CHRISTI Martyre celeberrimo [5]. Exempla vetuſtatis heic congerenda

(1) *Oſſervaz. ſopra i Cimiteri de' ſanti Martiri &c.* Lib. I. Cap. IX. pag. 35.

(2) Adi *Hierolex. con.* Macri, verbo *Velum*.

(3) *Eſther* Cap. I Verſ. 6. *Et pendebant ex omni parte tentoria aërii coloris, & carbaſini, & hyacinthini ſuſtentata funibus byſſinis atque purpureis, qui eburneis circulis inſerti erant, & columnis marmoreis fulciebantur*.

(4) *In Symmachum*.

(5) De eodem ſancto Paullino meminimus In Hiſtoria ſanctorum VII. Dormientium Cap. V. & Cap. X. & In *Commentario ad Nummum areum* veto-

da essent, queis illustraretur mos iste majorum nostrorum, sed anteivit Ciampinius Opere de sacris Ædificiis [1], alibi in hac Dissertatione citato, præcessitque Bonarrotius suis Observationibus ad sacra Dyptica [2], quin memorem alios sacra, profanaque eruditione præstantes viros, quorum lucubrationes nostra nequaquam indigent laudatione.

Vir, qui palliatus accedit ad sacram LAVRENTII Martyris *Confessionem*, dextera cereum ardentem offert, sinistra sustinet pallium. Ita quidem tunica pallioque indutos processisse priores Christifideles, indicant, quæ adhuc remanent vetusta sacrarum Ædium monumenta, in quibus opere tessellato depictæ sunt imagines IESV CHRISTI Domini nostri, atque Apostolorum [3]. Hujusce vestis meminere in scriptis suis vetustissimi auctores, ac præsertim Tertullianus libro singulari de Pallio inscripto [4], & Eusebius Cæsariensis [5], quid diserte mentionem facit æneæ statuæ sua ætate adhuc exstantis ad Cæsaream Philippi, curante muliere Hemorrhoissa, eademque sumtus in pium opus suppeditante conflatæ, & Salvatorem IESVM CHRISTVM, tunica pallioque indutum [6] exhibentis. Lucianus Christianorum habitum, & Christianum hominem suo more vestitum describens, per jocum inquit [7]. *Pallium putre, sine calceis & tegmine capitis incedens, detonsa coma &c*, qualis ille vir apparet, qui in hocce emblemate spectatur. Ab eo indumenti genere Christianis hominibus adeo communi, certum est dicterium promanasse *a Toga ad Pallium*, cujus meminit Tertullianus [8], quove designabatur Paga-

veterum Christianorum explicatum &c. Parte I. Cap. XI. In eadem autem Historia nonnulla etiam diximus de sancto Felice Nolano Cap. X.

(1) Cap. XXIV. pag. 153. & p. 154.

(2) Pag. 260. Exstant post Observationes ad vitrea fragmenta.

(3) Vide Ciampinii *Vetera monimenta* Parte I. & Parte II.

(4) *Ibidem* eruditas Claudii Salmasii notas expende.

(5) Lib. VII. Cap. XIV. Vide quoque Sozomenum Lib. V.

(6) Multa de hac statua diximus *in Commentario ad Nummum æreum veterum Christianorum &c.* Parte I. Cap. VIII. & Cap. IX. Historiam imaginis IESV CHRISTI Domini nostri ordine chronologico ibidem texentes, ut ipsam imaginem prototypo admodum similem ad nostram usque ætatem pervenisse demonstraremus.

(7) In Philopatr &c.

(8) Lib. *de Pallio*. Ceterum *Togam* vestem esse peculiarem mortuis hominibus destinatam, inquit Juvenalis *Sat.* III. Vers. 171.

Pars magna Italiæ, si verum admittimus, in qua
Nemo Togam sumit, nisi mortuus &c. Floruit autem Juvenalis Vespasiano & Domitiano Impp. Martialis quoque Lib. IX. *Epigr.* LVIII. eodem modo scribebat.

. . . . . *Nec pallens Toga mortui tribulis &c.*

Paganus aliquis homo ad Christianam religionem conversus.

Luminaria cereosque, multis præclarisque testimoniis evincitur, inquit Joannes Stephanus Durantius [1], *nedum vesperi, sed & lucente Sole in Ecclesiis accendi consuetum, ab ipso nascentis Ecclesiæ initio*: quippe cerei luce nos instruimur ex sententia maximi Ecclesiæ Doctoris sancti Hieronymi [2], *ut accenso lumine sponsi spectetur adventus*. Proinde Ceroferarii ministerium eo respicere facile mihi persuadeo, quum munus illius sit cereis accensis adstare, *quando Evangelium legendum est. aut sacrificium offerendum*, ut scribit sanctus Isidorus Hispalensis Episcopus [3]: qui subdit etiam, *non ad fugandas tenebras* luminaria accendi solere, *dum Sol eodem tempore rutilat, sed ad signum lætitiæ demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis, illa lux ostendatur, de qua in Evangelio legitur. Erat lux vera, quæ illuminat &c.*

Plane in templis Christianorum vetustissimus est cereorum usus, multique Patres de eo meminerunt. Sanctus Paullinus Natali III. de sancto Felice inquit.

Limina ceratis adolentur odora papyris
Nocte dieque micant: hinc nox splendorque diei
Fulget &c.

Idipsum occurrit etiam Natali VI. & Prudentius ait in Hymno de sancto LAURENTIO.

Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem,
Auroque, nocturnis sacris
Adstare fixos cereos &c.

Alterius vero generis luminariorum fidem faciunt multæ æneæ lucernæ, plurimæque fictiles, sacris etiam emblematibus insignitæ, quæ frequenter in suburbanis cœmeteriis repertæ sunt [4], quasque adhuc inveniri contingit, aliis cœmeteriorum cuniculis noviter effossis: iis etenim lucernis utebantur Christifideles ingruentibus persequutionum procellis, primis vide-

(1) *De ritibus Ecclesiæ Catholicæ* Lib. I. Cap. VIII. pag. 27.

(2) *Ad Marcellam* Epist. XX.

(3) *Originum* Lib. VII. Cap. XII. Idem inquit S. Hieronymus adversus Vigilantium.

(4) Consule Bosium, Aringhium, Severanum, Fortunium Lycetum, Casalium, & alios veterum Christianorum cimelia illustrantes.

videlicet Ecclesiæ sæculis, ad eorumdem cœmeteriorum cuniculos die noctuque illustrandos, in quibus necessitate compulsi degebant; & ad illuminandas pariter ædiculas, in quibus sacra mysteria & synaxes peragebant, quæ quidem ædiculæ in ipsis cœmeteriis frequentes admodum sunt, & ad illam opportunitatem accommodatæ.

Abs re non erit festa Lucernarum heic paucis memorare, quæ ab Ethnicis, miris modis aliquando celebrabantur. Insignis in tota Ægypto est *Accensio Lucernarum* in Minervæ honorem instituta, quam teste Herodoto [1], adeo celebrem fuisse scimus, ut qui festo non adfuissent, in fenestris domorum suarum eas accenderent; sicque videbatur noctis obscuritas in diei claritatem conversa. Jacobus Sponius in suo Oedeporico [2], basim marmoream protulit æneis typis expressam, in qua opere depresso insculpta cernitur Atheniensium sollemnis in Cereris honorem supplicatio. Incedunt multi funalibus accensis bini circum ipsam basim, eodem opere cælatis imaginibus, quæ tamen temporis iniuria valde detritæ sunt. Istud vero etiam apud veteres Christianos in usu erat, nostraque tempestate adhuc retineri, nemo est qui ignoret. Fiunt autem hujusmodi supplicationes accensis luminibus, plerumque lucente Sole.

Sed antiquitus festos dies luminibus fuisse cohonestatos, docet Suetonius in vita Cæsaris Dictatoris [3], inquiens de ejusdem triumpho: *ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis, dextra atque sinistra lychnos gestantibus &c.* De Cajo Duilio, qui Pœnos classe primus devicerat, videndus Sextus Aurelius Victor [4], item Cicero [5]; tum etiam Lucius Florus, qui ait [6]. *Duilius Imperator, non contentus unius diei triumpho, per vitam omnem, ubi a cœna rediret, prælucere funalia, præcinere sibi tibias jussit, quasi quotidie triumpharet.* De celeberrimo convivio a Cleopatra in Cilicia Marco Antonio sumtuosissime parato, scri-

(1) Lib. II. num. marg. 62.
(2) Tomo II. ita inscripto. *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grece, & du Levant &c.* pag. 283.
(3) Cap. XXXVII.
[4] *De Viris illustribus &c.*
(5) *In Catone majori,* sive Lib. *De Senectute*;
(6) Lib. II.

ſcribit Atheneus (1), iis omnibus, qui convivali feſto interfuerant, egreſſis, Æthiopicos pueros cum facibus fuiſſe præmiſſos, magnificentiæ cauſſa, pompæ, ac decoris. Omittimus de Funerum pompa dicere, quam die adhuc claro multis luminibus aliquando veteres proſequebantur (2), deque aliis hujuſcemodi ritibus diſſerere. Illud magis ad rem noſtram facere videtur, quod legitur in ſacris Bibliis, Antiochum Epiphanem, a quo Jaſon, Onia fratre expoliato, ſummi ſacerdotis dignitatem pecunia emerat, exceptum ab eo, & a Civibus Jeroſolymorum fuiſſe *cum facularum luminibus & laudibus* (3). Denique Daniel Bartolus e Societate IESV, in ſua Sinenſi Hiſtoria (4), feſtum luminariorum a Sinenſibus celebrari narrat, in quo ſcilicet in Domibus intrinſecus, æque ac forinſecus in feneſtris, lucernas accendunt die quadam Lunæ ſacra, cujus ab ordinario certoque curſu, anni primordia patrio more auſpicantur. Sed illuc redeundum eſt, unde ſenſim declinavimus.

Oblationes ergo cereorum laudantur a ſanctis Eccleſiæ Doctoribus, Auguſtino (5), & Joanne Chryſoſtomo (6), aliiſque permultis. Sanctus Gregorius Turonenſis ſcribens de miraculis ſancti Martini (7). *At ego*, inquit, *in vita beati Antiſtitis confiſus, unum ex cereolis tranſmitto per puerum, dicens: Accendite illum coram eo &c.* Laudantur etiam oblationes cereorum a ſancto Hieronymo adverſus Vigilantium, ubi inter cetera ſcribit (8). *Quicumque accendunt cereos, ſecundum fidem ſuam habent mercedem &c.* Porro illam mercedem, videlicet gratiæ divinæ, vel beneficii expetiti conſequutionem & implementum exſpectabat, quicumque ille eſt, qui in noſtro numiſmate, accenſo cereo accedit ad

 aram

[1] Lib. IV.

(2) Adi Suetonium *in Auguſto* Cap. LXXXXVIII. Kirchmannum *de Funeribus Romanorum*, Gutherium *De Jure Manium*, alioſque tum veteres tum recentiores. In fragmento vetuſtæ Inſcriptionis, quod vulgavit Boldettus Lib. I. Cap. LIX. pag. 311. jubet defunctus vir . . . . DIE NATALIS SVI . . . . quo fortaſſe obiit, SPORTVLAS ITEM POPVLO FIERI ET . . . . PVERIS NVCES SPARGI DIE SS ET LVMINATIONE.

(3) *Machabæorum* Lib. II. Cap. IV. Verſiculo 22.

(4) Lib. I. pag. 55. Hujus autem Hiſtoriæ titulus hic eſt. *La Cina terza parte dell' Aſia &c.* Romæ 1663. in fol.

(5) Sermone CCXIII. *De tempore &c. Qui poſſunt aut cereolos, aut oleum, quod in cicindelis mittatur, exhibeant.*

(6) Oratione *de occurſu* DOMINI *& Simeonis &c.* inquit . . . . *Ut tamquam filii lucis* CHRISTO *vero illi lumini Cereos offeramus.*

(7) Lib. II. Cap. II.

(8) Operum ſancti Hieronymi edit. Veron. in fol. MDCCXXXV. Tom. II. Columm. 394.

aram CHRISTI Martyris LAURENTII. Vel fortasse cereum ille offert ad ejusdem sancti LAURENTII *Confessionem*, votum SUCCESSAE impleturus, quæ beneficium quodpiam obtinuit, vel obtinere confidebat. Vetustiores summi Pontifices has Christifidelium oblationes adprobarunt, dum Basilicis, Ecclesiisque insignioribus prædia fundosque addixerunt, ac alia bene multa donarunt pro earumdem luminaribus, ut in vitis Romanorum Pontificum legimus (1), & in tabulariis ipsarum sacrarum Ædium descriptum est, tabulisque marmoreis consignatum (2).

Et hæc quidem erant pia veterum Christianorum vota, quorum etiam privati homines aliquando marmoribus testatam posteris memoriam voluerunt. Primum ex hisce marmoribus, quod heic producimus, illud idem est, quod in hac Dissertatione paullo ante vulgavimus, ipsumque ediderunt etiam Bosius & Severanus (3) ex cœmeterio Cyriacæ.

A ☧ ω
sic SANCTO MARTVRI LAVRENTIO
IVLIA EXIBIT III. KAL. OCT. DEP. KAL. SS.

Sane hoc marmor votum enarrat Juliæ morituræ, sancto LAURENTIO Martyri se commendantis. Obiit illa die XXIX. Septembris. EXIVIT enim III. KALendas OCTOBRIS (4). Tumulata vero die prima OCTOBRIS, quod innuit KAL. SS, nempe KALendis SequentibuS, idest Octobris, qui proximus Septembri est.

Aliud æque insigne marmor votivum vulgavit Boldettus (5) ex eodem cœmeterio Cyriacæ, quod tale est.

PETRVS ET PANCARA BOTV PO
SVENI MARTVRE FELICITATI

Illustris in Urbe est memoria sanctæ Felicitatis Martyris, quæ septem

(1) Anastasio S. R. E. Bibliothecario plerumque tribuuntur Vitæ Romanorum Pontificum, illarumque plures exstant ejus nomine editiones.

(2) Tabulas hasce marmoreas videre licet apud illustratores sacrarum Ædium vetustissimarum, ac potissime Basilicæ Vaticanæ, Lateranensis, & Liberianæ, sive sanctæ MARIAE ad Præsepe DOMINI. Consule, si lubet, quæ notavimus pag. 31. 2.

(3) *Roma Sotterranea &c.* Lib. III. Cap. XLI. pag. 394. Vid. pag. 66. hujus Dissert.

(4) In adlato lapide irrepsit litera B. pro V. verbo EXIVIT, quod tamen imperitiæ quadratarii ne statim tribuatur, vide quæ olim adnotavimus in Illustratione Floreni aurei veteris Parte IV. pag. 457. & p. seq.

(5) *Osservaz. sopra i Cimiterj de'santi Martiri &c.* Lib. II. Cap. VIII. pag. 431.

ptem Filiorum martyrio coronatorum celeberrima fuit mater (1). Ab ea nomen accepit cœmeterium, quod adhuc sanctæ Felicitatis appellatur. Eidem votum voverant PETRVS ET PANCARA (2).

Huic adfinis est titulus in cœmeterio Callisti repertus una cum vase sanguinis, muro sive topho (3) adfixo, & ab eodem Boldetto ita editus (4), ut heic exhibetur.

ALEXANDRO . FRATRI . BENEMERENTI . VOTVM
MERENTI . FRATRES . REDDIDERVNT . VIXIT . IN CHRISTO
ANNIS . XXXIII. DECESSIT . IDVS . IVNIAS

Ejusdem autem sancti Alexandri corpus, ab ipso tituli editore Boldetto, exstare dicitur Urbini in Sacello domestico de Bonaventuris.

Alia duo epitaphia cl. Fontaninius publici juris fecit, illustrans Discum argenteum votivum veterum Christianorum, Perusiæ repertum, quorum primum est hujusmodi (5).

sic

MALCHVS ET EVPHEMIA
CVM SVIS DE DONIS DEI
VOTVM SOLVINT

Idem exstare marmor inquit in platea Aquilejensi.

Alterum, quod olim servabatur in insulæ Gradensis principe Æde sacra, ita descriptum est (6).

LAVRENTIVS V. C. PALATINVS
VOTVM CVM SVIS SOLVIT ET DE
DONO DEI FECERVNT . P. DCC

Utrumque ex Codice Redio depromsit Fontaninius, qui agens

K 2 de

(1) Natale sanctæ Felicitatis describitur in Martyrologio Romano Nono Kalendas Decembris, nempe die XXIII. Novembris. Aliqua de eadem sancta Fæmina eo loci Baronius produxit in notis. De sanctis Martyribus filiis sanctæ Felicitatis, alibi diximus, PAGORIS lapidem expendentes. Videsis pag. 40.

(2) BOTV POSVAMT, lege VOTVM POSVERVNT. Hujusmodi menda in lapidibus veterum Christianorum, passim occurrunt ... MARTVRE, lege MARTYRE.

(3) Sacra suburbana cœmeteria a veteribus Christianis ad opus damnatis, cavato construendis ædificiis topho, atque arena, duro improboque labore, primis Ecclesiæ sæculis sunt ædificata, plurimis cuniculis, cubiculisque nonnullis scalpro excisis; ita ut semitarum & cuniculorum multitudine considerata, qui etiam sæpe in plures ordines sunt distincti, merito a scriptoribus, veluti Urbs altera, *Roma Subterranea* dicatur.

(4) *Osservaz. sopra i Cimiterj de' santi Martiri &c.* Lib. I. Cap. LX. pag. 323.

[5] Cap. XII. pag. 31.

(6) *Ibidem* pag. 86.

de hoc ipſo Laurentii lapide, ait (1): *bene ſit piis illis majoribus noſtris, qui tanta religione in ſacrarum Ædium ornatum ſua vota* DEO *perſolvebant! Laurentius, ſi quid video, una cum ſuis in Patriarchali Gradenſi, pavimentum, quod voverat, pedes ſeptingentos ſternendum curavit.*

Quod ſequitur marmor vetuſtum, a Boſio & Severano editum (2), in Æde ſancti Sebaſtiani Martyris nomine inſignita muro adfixum eſt, occurritque introeuntibus dextrorſum.

TEMPORIBVS SANCTI INNOCENTII
EPISCOPI PROCLINVS
ET VRSVS PRESBB.
TITVLI BIZANTIS
SANCIO MARTYRI
SEBASTIANO EX VOTO FECERVNT

Innocentius autem primus anno Chriſti CCCCI. ſummus Pontifex fuit inauguratus.

Antiquorum Chriſtifidelium veram in DEVM pietatem, ac venerationem erga Sanctos hæc vota præſeferunt; aut enim DEO OPTIMO MAXIMO aliquid ii dicarunt ac voverunt, aut Sanctorum meritis confiſi, DEVM ſibi propitium hiſce votis precabantur ac flagitabant.

Non prætereunda autem duo ſequentia epitaphia putavimus a Bonarrotio vulgata (3), quod hunc noſtræ Diſſertationis locum valde ornent.

I.

SABBATI DVLCIS
ANIMA PETE ET RO
GA PRO FRATRES ET
SODALES TVOS

II. IVLIANE VIBAS IN DEO ET RO &c. (4)

Maxime vero pertinent ad augendas ſancti LAVRENTII laudes hæc monimenta, quæ addimus, & a clariſsimo Blanchinio

(1) Pag. 86.

(2) *Roma Sotterranea &c.* Lib. III. Cap. XII. pag. 252.

(3) *Osservaz. sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro &c.* pag. 167. Mutilam vulgavit Boldettus hanc inſcriptionem Lib. II. Cap. XIII. pag. 490.

(4) Videlicet. ET. ROSA. Reliqua omittimus; non enim ſpectare ad idem epitaphium monet editor Bonarrotius citato ſupra loco. Tamen idem

nio in Præfatione ad Tomum primum Anastasii (1), edita sunt.

✝ HOC QVOD CERNITIS DISCITE QVOD LVPERCVS EPISCOPVS COMPSIT ET ORNAVIT IN HAC ECCLESIA

LVPERCVS EP FIERI PRE CEP

AMORE DI ET SCORVM FELIC. ET PAVLINI RVFI LAVRENTI ET PATRICII

Ecclesiæ Nolanæ, de qua in hoc lapide sermo, præfuit Lupercus Episcopus circa annum Christi DLV. (2). Aliud marmor ad Hilarum Archidiaconum spectat, qui fuit postea Pontifex Maximus, & Oratorium sancti LAVRENTII instauravit ornavitque, & tale est (3).

✝ AVXILIANTE DNO DO N XPO ORANTE BEATO LAVRENTIO MARTYRE

HILARVS ARCHIDIAC FECIT.

Hilarus natione Sardus Pontificatum tenuit annis sex & ultra, tumulatus deinde fuit in cœmeterio ad sanctum LAVRENTIVM, inquit Anastasius (4), *juxta corpus beati Sixti*.

Prudentius de eodem sancto LAVRENTIO, veluti magno Romanorum patrono, inquit (5).

Ipsa & Senatus lumina
Quondam Luperci, & Flamines,
Apostolorum & Martyrum
Exosculantur limina.
Videmus illustres domos,
Sexu ex utroque nobiles
Offerre VOTIS *pignora*
Clarissimorum liberum.
Vittatus olim Pontifex
Accitur in signum CRVCIS,
Ædemque LAVRENTI *tuam*
Vestalis intrat Claudia &c.

Et paullo post hæc, eadem pietatis laude, ac religionis studio erga

idem qui Bonarrotio misit Boldettus edidit hoc modo Lib. II. Cap. VII. pag. 418.

IOVIANE VIBAS IN DEO ET NOS.

(1) Videsis Sectione XXVI.

(2) Ughellius in Episcopis Nolanis hunc LVPERCVM, non bene nuncupat LVPERVM. Miramur in nuperrima editione Operis Ferdinandi Ughellii viri clari, hoc mendum neque notatum fuisse, neque castigatum, Tomo VI. Columna 253.

(3) Sectione XXXVI. Hunc eumdem lapidem alia occasione vulgavimus olim in illustratione Floreni aurei veteris Parte IV. pag. 455.

(4) In vita Hilarii.

(5) ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ in Hymno de sancto LAVRENTIO.

erga sanctum LAVRENTIVM, Prudentius ita sequitur.

Quæ sit potestas credita,
Et muneris quantum datum,
Probant QVIRITVM *gaudia*
Quibus ROGATVS ANNVIS.
Quod quisque supplex postulat,
Fert impetratum prospere.
Poscunt, litantur, indicant,
Et tristis haud ullus redit &c.

Sæpe sacræ Paginæ nos admonent emissa vota solvenda esse (1), ne tamquam divinæ Majestatis impudentes, ac protervi irrisores, promerita cælesti indignatione asperrime puniamur. *Si quid vovisti* DEO, scriptum est in libro Ecclesiastes [2], *ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis & stulta promissio, sed quodcumque voveris, redde. Multoque melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere &c.* Et in Deuteronomio [3]. *Quum votum voveris* DOMINO DEO *tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud* DOMINVS DEVS *tuus. Et si moratus fueris reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris &c.*

Sed, ut redeamus in viam, quomodo cereus adeo levidense munus [4], gratum acceptumque esse possit DEO rerum omnium crea-

[1] Psal. LXXV. Versic. 12. *Vovete, & reddite* DOMINO DEO *vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera &c.* Psalm. CXXXI. Vers. 2. *Votum vovit* DEO *Jacob &c.*

(2) Cap. V. Versic. 3. & Vers. 4.

Numer. Cap. XXX. Versic. 3. *Si quis virorum votum* DOMINO *voverit . . . . . non faciet irritum verbum suum, sed omne quod promisit implebit &c.* Asa Rex Juda, ut legimus Lib. II. *Paralip.* Cap. XV. Vers. 18. *Quæ voverat Pater suus, & ipse, intulit in domum* DOMINI, *argentum, & aurum, vasorumque diversam supellectilem.*

(3) Cap. XXIII. Versic. 21. & Vers. 22. Proinde S. Ambrosius inquit Lib. IX. in Lucam Cap. XX. *Quam gravia vincula promittere* DEO, *& non solvere.* Sanctus Hieronymus Epistola *ad Rusticum*, qui voverat ad sacra Palestinæ loca peregrinari. *Redde*, ait, *quod præsente* DOMINO *spopondisti: incerta est vita mortalium, ne ante rapiaris, quam tuam impleas sponsionem.*

[4] Instituto Romam versus itinere *ad Limina Apostolorum*, in eoque defuncto apud Lingonas Ceolfrido Abbate suo, misit Beda ad *Basilicam Vaticanam*, præ ceteris donariis, quæ ille destinaverat, *Pandecten*, quam sanctus Hieronymus ex Hebræa, sive Græca lingua verterat in Latinam. Vide Bedam Venerabilem Lib. *De sex ætatibus mundi*, Operum Tom. II. pag. 117. edit. Coloniæ Agrippinæ in fol. sumtibus Antonii Hiersti, & Joann. Gymnici Anno MDCXII. Vide item Ven. DEI Servum Cæsarem Baronium S. R. E. Cardinalem in Annalibus Ecclesiasticis ad annum Christi DCCXVII, num. V. Hic Ceolfridus inter Sanctos Ordinis sancti Benedicti connumeratur, ejusque obitus contigisse narratur die VII. Kal. Octobris an. DCCXVI. De eodem agit Mabillonius suo loco in Annalibus Ordinis sancti Benedicti, & in Opere de sanctis ejusdem Ordinis.

Adsimile munus obtulerunt *Basilicæ Principis*

creatori [1], facile cognoſcitur, ſi libros Divinarum Scripturarum percurramus, & ſacrificia, & munera, quæ offerebat Abel [2], ceterique Patres Teſtamenti veteris, inſpiciamus. In Evangelio autem Vidua illa proponitur a Marco [3], & Luca [4] memorata, quæ quum *æra minuta duo* miſiſſet in Gazophylacium, propterea magnam ab ipſo Salvatore DOMINO noſtro IESV CHRITO ſibi laudem promeruit.

Verumenimvero, ea quæ in honorem Sanctorum offeruntur munera, & oblationes, DEO unice offerre licet in honorem eorumdem Sanctorum. Viros autem ſanctitate præclaros, eſſe a nobis honorandos, quia potentes ſunt apud DEVM, divinæ Scripturæ paginis, & exemplis ibidem deſcriptis aperte admonemur. Celeberrima res eſt in veteri Teſtamento hominem mortuum ex fortuito oſſium Eliſei contactu, ad vitam fuiſſe revocatum (5). Onias quoque, dum vixit, ſummus Sacerdos, & Jeremias Propheta, dicuntur *orare pro populo, & univerſa ſancta civitate &c.* (6). In novo Teſtamento ſcimus quanta ſigna & prodigia per manus Apoſtolorum adhuc viventium fierent in plebe; ita

pis Apoſtolorum Michaël & Theophilus Imperatores Orientis, ſed ex rei dignitate, & ex dignitate perſonæ, ornatiſſimum. Igitur Miſſa Epiſtola ad Ludovicum Pium in Occidente Imperatorem, inquiunt. *Honorem Eccleſiæ* CHRISTI *quærentes fecimus literas ad Sanctiſſimum Papam antiquæ Romæ, & eas miſimus per prædictos Miſſos noſtros ad eum, dantes eis* EVANGELIVM *aureum ex lapidibus pretioſis ornatum, ſimiliter & patenam auream, & calicem ſimili modo ornatum, ambobus inſcripta Imperii noſtri nomina, ut* DEO *jubente illuc pervenientes, offerant ea ad Templum Sanctiſſimi, & Beatiſſimi Apoſtolorum Principis* PETRI, *qui intercedat pro nobis & vobis*. Edidit hanc Epiſtolam Petrus Delalande Ricomagenſis *in Supplemento antiquorum Conciliorum Galliæ*, pag. 106 & ſeq. Vide pag. 108. Baſilicæ autem ſancti PETRI Conſtantem Imperatorem dono dediſſe Codicem E. VANGELIORVM, gemmis ornatum memorat Anaſtaſius, quem Codicem ad Vitalianum Romanum Pontificem ea de cauſſa idem miſit, nempe ut Beato PETRO offerret.

(1) *Geneſis* Cap. I. Verſic. I. *Exodi* Cap. XX. Verſ. II. *Pſalm.* LXXXVIII. Verſic. 12. &c.

(2) *Geneſis* Cap. IV. Verſic. 3. & ſeqq. ſanctus Paulus Epiſt. *ad Hebræos* Cap. XI. Verſic. 4.

(3) Cap. XII. Verſic. 41. & ſeq. *Et ſedens* IESVS *contra Gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba jactaret æs in Gazophylacium, & multi divites jactabant multa. Quum veniſſet autem Vidua una pauper, miſit duo minuta, quod eſt quadrans. Et convocans diſcipulos ſuos, ait illis. Amen dico vobis, quoniam Vidua hæc pauper plus omnibus miſit, qui miſerunt in Gazophylacium. Omnes enim ex eo, quod abundabat illis, miſerunt: hæc vero de penuria ſua, omnia quæ habuit, miſit totum victum ſuum.*

(4) Cap. XXI. Verſic. I. & ſeqq. *Reſpiciens autem* IESVS, *vidit eos, qui mittebant munera ſua in Gazophylacium, divites. Vidit autem & quamdam Viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. Et dixit: vere dico vobis, quia Vidua hæc pauper pluſquam omnes miſit. Nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera* DEI: *hæc autem ex eo quod deeſt illi, omnem victum ſuum, quem habuit, miſit.*

(5) Regum Lib. IV. Cap. XIII. Verſ. 21.

(6) *Machabæor.* Lib. II. Cap. XV. Verſic. 12. & Verſ. 14.

ita ut *Umbra Petri* ſatis eſſet ad curandos omnes ab infirmitatibus ſuis (1). Mirum eſt etiam quammultis DEVS ſanitatem reſtituerit, poſitis ſuper languidos *ſudariis*, & *ſemicinctiis*; hoc eſt, cincticulis, arctioribuſve zonis, quibus *Paullus* Apoſtolus utebatur (2). Prodigia vero, quæ pro nobis patrarunt, & quotidie patrant Apoſtoli, & Sancti in cælo, qui Servi & Amici DEI ſunt, quis numerare, quis memorare ſufficiat? Adeo multa ſunt beneficia, quæ illorum meritis a DEO impetramus! Hæc quidem promiſit *Petrus* Apoſtolus ſcribens (3). *Dabo autem operam, & frequenter habere vos, poſt obitum meum*, commendatos ſcilicet. Itaque Sanctos opem nobis divinam implorare, noſtraſque preces eorum meritis DEO commendari, utriuſque Teſtamenti paginis adſerta res eſt. Ceterum triplex diſtinguitur a Theologis adoratio, ſive cultus, *Latriæ*, *Hyperduliæ*, *Duliæ* [4]. Cultu *Latriæ* DEVM tantummodo adoramus (5); *Hyperduliæ*, DEIPARAM Virginem MARIAM Dominam noſtram veneramur. *Duliæ*, Sanctorum merita recolimus. A DEO, miſericordiam: A Sanctis vero, ac præſertim DEIPARA, ut DEVM pro nobis exorent, poſtulamus.

Hujuſmodi vero cultus, quem Beatis in cælo cum CHRISTO regnantibus exhibemus, deſignari conſuevit ab antiquis temporibus per cereorum, aliorumque donorum delationem ad Sanctorum tumulos, & ſacras ipſorum Ædes (6). Quem quidem ritum illuſtrat pleniſſime ſequenti carmine ſanctus Paullinus (7);

Lu-

(1) *Act. Apoſtolor.* Cap. v. Verſic. 12. Verſic. 15. & Verſ. 16.

(2) *Act. Apoſtolor.* Cap. xix. Verſic. 11. & Verſ. 12.

[3] Petri Apoſtoli Epiſtola II. Cap. 1. Verſic. 15. Vide quæ ad hunc locum illuſtrandum produnt S. Joann Chryſoſt. Petrus Damian. Salmeron, Bellarminus &c.

(4) Conſule veteres Patres, ac Theologorum ſcita, & ſi lubet, vide Joannem Stephanum Duranti *De ritibus Eccleſiæ Catholicæ* Lib. II. Cap. XXXVI. & alios &c.

[5] S. Auguſtinus Lib. xx. *Contra Fauſtum* Cap. XXI. *Illo cultu, ait, qui Græce λατρεία dicitur, Latine uno verbo dici non poteſt, quum ſit quædam proprie divinitati debita ſervitus, nec colimus, nec colendum docemus, niſi unum* DEVM.

(6) Legimus in ſepulcrali memoria *Petri Mates* Barchinonenſis, XII. filios obtinuiſſe Parentes ejus, quum antea ſteriles eſſent, invocato ab ipſis SS. XII. Apoſtolorum patrocinio, accenſiſque in Eccleſia, dum Miſſa celebraretur, XII. candelis, in quibus inſcriptum unicuique erat unius Apoſtoli nomen. Illud autem cuilibet natorum impoſuerunt, qui multos poſt annos prope feſtum ſui Apoſtoli mortui ſunt. Petrus omnium poſtremus obiit Romæ an. MCCCCCXLV. natus an. MCCCCLXXIV. Lapidem vidimus in muro poſitum, dextrorſum poſt Sacrarium, in aditu. qui a cornu Evangelii ducit ad Aram maximam Eccleſiæ S. Salvatoris *in Lauro* nuncupatæ; & longus eſt palmis circiter XII.

(7) Natali IX. ſancti Felicis Epiſcopi Nolani.

Lubet enim de hac re cum eodem dicendi finem facere, quemadmodum fecimus initium.

Cedo; alii pretiosa ferant donaria, meque
Officii sumtu superent, qui pulcra tegendis
Vela ferant foribus, seu puro splendida lino
Sive coloratis textum fucata figuris:
Hi leves titulos lento poliant argento,
Sanctaque præfixis obducant limina lamnis:
Ast alii PICTIS *accendant lumina* CERIS,
Multiforesque cavis lychnos laquearibus aptent,
Ut vibrent tremulas FUNALIA *pendula flammas.*
Martyris hi tumulum studeant perfundere nardo.
Et medicata pio regerant unguenta sepulcro &c.

Pictas candelas, cereosque, nostro ævo videre licet ex veteri instituto Ecclesiæ Catholicæ, die II. Februarii, qua die Festum Purificationis beatæ MARIAE Virginis celebratur, *Hypapante*, vel *Hypante* a Græcis appellatum (1). Sane iidem Cerei peculiari sacroque ritu benedicti, religiose in domibus adservantur. Sed alio ritu, eoque vetustissimo consecratur etiam Cereus, qui in templis exponitur a die Sabati Hebdomadæ majoris, ad festum usque Ascensionis in cælum DOMINI nostri IESU CHRISTI. Hi pariter, prout quisque vult, variis coloribus pinguntur & ornantur; nobis autem repræsentant eumdem IESUM CHRISTUM, lumen verum, æternum, descendens a patre luminum.

Hoc insuper adjicio, ejusdem ritus deferendi cereos ad Martyrum sepulcra, cujus ritus expressa est forma in nostro numismate, aliquam imaginem exhiberi nostra ætate, Senatus Populique Romani pia consuetudine, & usu a Majoribus nostris ævo sequiori instituto, tametsi hujusmodi institutionis memoria in Tabulario Capitolino minime reperiatur. Jam & hic usus adeo vetus est! Plane solent Conservatores hujus almæ Urbis, annua recurrente sancti LAURENTII Martyris sollemnitate, argenteum calicem, & pateram sive patenam argenteam quotannis offerre

L cum

(1) Videsis *Commentarium in Nummum aereum veterum Christianorum, in duas partes distributum &c.* Parte 1. Capite XX. ad calcem pagina 25.

cum cereis funalibus quatuor, progredientes cum pompa (1) ad ejus Ædem *Palis-pernæ*, sive *Panis-pernæ* nuncupatam (2), in Monte Viminali sitam, & a Virginibus Sanctimonialibus Ordinis sanctæ Claræ, ea veneratione, qua par est, cultam, & decore ornatam. Hujusmodi obsequium Romanæ Urbis Conservatores exhibent quoque tribus majoribus Basilicis, Vaticanæ, Lateranensi, & Liberianæ, aliisque nonnullis Ecclesiis insignioribus (3), statutis decreto Senatus certis infra annum aliquibus festis diebus pro ea oblatione facienda.

Fortasse de eadem sacra Æde sancti LAVRENTII, quæ vetustissima est, loquitur Prudentius in Hymno celeberrimo (4), inquiens.

Vittatus olim Pontifex
Accitur in signum Crucis,
Ædemque LAVRENTI *tuam*
Vestalis intrat Claudia &c.

Floruit autem idem Prudentius sæculo IV. Imperatore Theodosio, quem *Seniorem* appellant.

Equidem heic locus est, sacras Ædes in honorem sancti LAVRENTII Martyris DEO dicatas (quod antea nos promisisse succurrit), breviter memorandi. Quinque illas in Urbe exstitisse sæculo VI. memoriæ prodidit sanctus Gregorius Turonensis Episcopus (5), qui eodem sæculo floruit, obiitque (6). Modo novem

[1] Pompam, qua procedunt Almæ Urbis Conservatores, & ordinem quem servant, oblationes argentei calicis, & cereorum de more facturi, descripsimus in Illustratione Aurei Floreni veteris Parte IV. in additionibus & emendationibus pag. 513. & p. 514.

[2] Hujus vocabuli certa notio multos fatigavit Antiquarios. *Sed fortassis a Quadratiano Perpenna, ejusque Ædibus magno sumtu in ea regione olim excitatis nomen est deductum, postea vero imperiti vulgi licentia depravatum.* Meminit hujus sacræ Ædis sanctus Gregorius Magnus Epistola XXX. Lib. III. multique sunt qui putant hoc loci Martyrium subiisse sanctum LAVRENTIUM. Ita scribunt Octavius Pancirolus, *I Tesori nascosti nell' alma Città di Roma &c.* pag. 416. Franciscus Maria Turrigius; *Le cose maravigliose dell' alma Città di Roma &c.* pag. 45. Videndus etiam Tobias Corona, *I sacri Tempj &c.* Parte I. Cap. XXIII. et. Mabillonius *in Itinere Italico* pag. 82. aliique non pauci.

(3) Oblationes, quæ fieri solent a Senatu Populoque Romano nonnullis in Urbe Ecclesiis, singulis annis, tabula edita recensentur, indicatis mensibus, ac diebus propriis.

(4) ΠΕΡΙΣΤΕΦΑΝΩΝ, sive Lib. *De Coronis.* Hym. de sancto LAVRENTIO. Stropha CXXXII.

(5) *De miraculis Sanctorum &c.* In Codice MS. Bibliothecæ Vaticanæ num. 4654. in fol. 41. quem citat Floravantes Martinellus in sua *Roma ricercata &c.* Edit. Venet. 1664 in 8°. pag. 101. Nobis tamen, diligenter quæsito loco, non licuit in eodem Codice, quæ prodit Martinellus, reperire.

(6) Anno Æræ Cristianæ DLXXXXIV.

vem in ipsa Urbe numerantur Basilicæ ac Templa clarissimo hujus sancti Levitæ nomini ab ævo vetustiori inscripta, si quæ in agro Verano, extra Urbis mœnia, sed non procul ab Urbe, sita est sacra Basilica comprehendatur. Ea jampridem insignita est a summis Pontificibus titulo unius ex Septem Urbis Ecclesiis, eodemque titulo multis privilegiis & indulgentiis decoratur, ea potissimum de caussa, quod corpora sanctorum LAURENTII Diaconi, & STEPHANI Protomartyris in eadem sacra Æde conserventur. Agunt de ea Ciampinius (1), Onuphrius Panvinius (2), Pompejus Ugonius (3), Octavius Pancirolus (4), & alii complures, qui Urbis sacras memorias describunt.

Altera insignis Basilica *ad Theatrum Pompeii* ædificata, titulo sancti LAURENTII *in Damaso* appellatur, a quo etiam illustratur Carmine XVIII. & Carmine XX. (5). Clero Canonicorum & Presbyterorum, quos Beneficiatos vocant, decoratur, præter Cappellanos & Clericos, qui omnes sacra obeunt mynisteria, Officiorumque Divinorum decus auget chorus Musicorum. Hæc Basilica sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinali Procancellario (6), a summis Pontificibus, titulo, ut ajunt, *Commenda* adtribui consuevit (7).

Mul-

(1) *De sacris Ædificiis a Constantino Magno constructis* Cap. VI. pag. 111. & seqq.

(2) *De VII. Urbis Ecclesiis &c.* Cap. VI. pag. 226. & seqq. Perceclebrem hanc Basilicam, at ibidem ioquit Panvinius pag. 230. Clerici primam habuere, deinde Monachi, postea Cardinales, Commandæ titulo, at ajant. Demum Canonicis Regularibus sancti Salvatoris Bononiæ, vulgo *Scopettini* concessa fait, a quibus hodieque incolitur. Ceteram qainque fuerunt olim vetustiores Urbis Ecclesiæ sacra peregrinationoc conspicuæ, Patriarchales etiam dictæ, quæ hisce Versibus comprehenduntur.

Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius, atque Joannes.

Hi Patriarchatus nomen in Urbe tenent.

Habeatur iidem Capite *Fundamenta de Elect.* in VI. apud Joannem Picardum a. a. n. Cardinalem, ex qao Capite Panvinius descripsit eiusd Operis Cap. I. pag. 10. Quinque autem Ecclesiis mox enunciatis additæ fuerant sacræ Ædes S. Sebastiani, & sanctæ Crucis in Hierusalem, quæ septenarium numerum constituunt.

(3) *Historia delle Stazioni di Roma che si celebrano nella Quadragesima &c.* in 8.°. pag. 149. item pag. 308.

(4) *I Tesori nascosti nell' alma Città di Roma &c.* Edit. In 8°. Roma MDC. pag. 411. e segg. Vide quoque Franciscum Mariam Turrigium &c. *Le cose maravigliose dell' alma Città di Roma &c.* io 8°. MDCXIX. pag. 20. Tobiam Corona, *I sacri Tempj &c.* Parte I. Cap. XXIII. pag. 284.

(5) Videsis Operum sancti Damasi Papæ editionem, Romæ Typis Vaticanis. CIƆIƆCXXXVIII. a Martio Milesio Sarazanio curatam, qui suas eidem adnotationes adjecit. Vide etiam Tomo XXVII. Bibliothecæ maximæ veterum Patrum, edit. Lugduni io fol. M.DC.LXXVII.

(6) Ad librum, cui titulum fecimus, *Il Fiorino d'oro antico illustrato &c.* Part. IV. pag. 479.

(7) De hac Basilica Ciampinius disserit Lib. *de S. R. Ecclesiæ Vicecancellario &c.* Camillus Fanucci, *Trattato di tutte l' Opere pie dell' alma Città di Roma.* Lib III. Cap. XVI. pag. 232. Pompejus Ugonius, *Historia delle Stazioni di Roma*

Multa etiam vetustate conspicua est Ecclesia ejusdem sancti Levitæ LAVRENTII, quæ *in Lucina* dicitur. Sunt enim qui putant a Sixto III. Pontifice Maximo ædificatam fuisse sæculo V. ineunte. Canonici aliquando eidem inserviebant, sed illis a Paullo V. Romano Pontifice inde amotis anno MDCVI. redditibusque translatis, atque addictis magnifico exstructo ornatoque Sacello Burghesiano in honorem sanctissimæ Genitricis DEI MARIAE in Liberiana Basilica, ut in usum Presbyterorum, Cappellanorum, & Clericorum, atque utensilium memorati Sacelli converterentur, Ecclesia Clericis Regularibus, Minoribus nuncupatis, concessa est (1).

Antiqua propemodum est alia Ecclesia, *in Fonte* appellatâ, ab illo prodigioso Fonte, qui baptizandis Hippolyto, Lucillo, ceterisque pluribus illic manasse dicitur. Illud certissimum est, hoc in loco Fontem hodiedum exstare: &, si vulgatæ opinioni fidem adhibeamus, LAVRENTIVS ibidem carcere detentus, multos baptizavit (2).

Jam vero, & alias Ecclesias, DEO in honorem sancti LAVRENTII dicatas, commemorabo. Igitur, alia *in Miranda* dicitur, quæ in agro Boario exstat, eratque olim Faustinæ Augustæ Templum, & Aromatariis Urbis a Martino V. summo Pontifice donata est anno MCCCCXXX. (3).

Alia dicitur *in Piscibus*, quam Gaspar Alveri (4), & Camillus Fanuccius (5), ab amplissimis Ædibus Armellini Cardinalis

Roma &c. pag. 221. Turrigius, *Le cose maravigliose dell' alma Città di Roma &c.* pag. 40. Tobias Corona, *I sacri Tempj &c.* Parte I. Cap. XXIII. pag. 284. Panvinius, *De VII Urbis Ecclesiis*, Cap. II. pag. 17. Pancirolus, *I Tesori nascosti &c.* pag. 403. & seqq. His tamen longe ante præivit vulgatus Anastasius in Vita *Damasi*, quem vide.

(1) Pauca de hac Ecclesia habet Panvinius Lib. *De VII Urbis Ecclesiis* Cap. II. pag. 17. & Cap. VI. pag. 227. Pauca item Pompejus Ugonius pag. 182. Aliqua habet etiam Camillus Fanucci Lib. III. Cap. XLII. pag. 302. Turrigius quoque in Opere citato, pag. 53. ubi inquit. *Quivi officiavano li Canonici, & hora sotto il Pontificato di Papa Paolo V. ad intercessione del Card. Montalto, vi sono stati messi i Padri di S. Agnese in Piazza Navona.*

(2) Pancirolus. *I Tesori nascosti &c.* pag. 408. & seqq. Turrigius, *Le cose maravigliose dell' alma Città di Roma &c.* pag. 45.

(3) Vide Pancirolum in Opere citato pag. 420. & seqq. Turrigium item in suo Opere citato pag. 43. Camillus autem Fanuccius Lib. I. Cap. XXXVIII. pag. 214. & Lib. IV. Cap. XXIV. pag. 381. de hac Ecclesia, Hospitali, & de Societate Aromatariorum, instituta Altorgio Cardinale Beneventano Protectore, nonnulla haud spernenda disseruit.

(4) *Roma in ogni stato*. Parte II. pag. 132. pag. 247. & p. 403.

(5) *Trattato di tutte l' Opere pie dell' alma Città di Roma &c.* Lib. III. Cap. XVII. pag. 243.

lis eidem proximioribus, inquiunt postmodum nuncupatam *dell' Armellino*. Eruditissimi viri Antonius Martinetti, & Philippus Laurentius Dionysius, qui nuper collectionis Bullarum sacrosanctæ Basilicæ Vaticanæ, naviter curarunt editionem (1). Dissertationibus, ac notis perpetuis illustratam, sancti LAURENTII *Pallatini* Ecclesiam in Leonis IX. Bulla commemoratam, eamdem esse cum ea, quæ *in Piscibus* alibi dicitur, suspicati sunt, & conjecturam argumentis confirmarunt (2). In Bulla autem Innocentii III. in qua Ecclesia sancti LAURENTII *in Piscibus* memoratur, subdunt in adnotatis (3), ita dictam fuisse, *ab illustri Familia de Piscibus, sive a loci vicinia, ubi pisces venum ibant*. Hæc Ecclesia multo sumtu a Familia Cæsia iterum a solo excitata an. MDCL. Clericis Regularibus Pauperum Matris DEI Scholarum piarum tradita est (4).

Ex reliquis ejusdem sancti LAURENTII nomine DEO dicatis Ecclesiis, alia sanctorum simul LAURENTII Martyris, & BENEDICTI Abbatis titulo insignita, parum dissimili vocabulo dicitur *in Piscinula* (5). Extat in regione transtiberina, ultra pontem Fabricium, vulgo *di Quattro capi*; post insulam Lycaoniam, & contra pontem Cestium, qui vulgo dicitur *di S. Bartolommeo*.

Alia denique, a Corvina vetusta Gente, nobilitate olim in Urbe conspicua, vulgo dicitur ad Macellum *de' Corvi*, ut inquit Pancirolus (6).

Sed aliæ plures olim fuerunt Ecclesiæ Levitæ LAURENTII nomine claræ, quæ labentibus temporibus perierunt. De his consulendus Floravantes Martinellus in sua Roma ex Ethnica sacra (7). Verum præter recensitas sacras Ædes, hodiedum quammulta sunt Sacella in Urbis Ecclesiis, ejusdem sancti LAURENTII titulo

(1) Titulus Operis est: *Collectio Bullarum sacrosanctæ Basilicæ Vaticanæ &c.* Tom. 1.

(2) *Ibidem* videsis pag. 26. not. c.

(3) *Ibidem &c.* pag. 84. not. d.

(4) *Summus* Pontifex Innocentius X. ut consuleret publice commoditati, Regulari huic Ordini Pauperum Matris DEI, qui instituendis pueris incumbunt, maxime pauperibus, locum hunc destinavit, ne deessent Regioni, quæ vulgo dicitur *di Borgo*, Piæ Scholæ, sanctissimum Caritatis Opus a Beato Josepho Calasanctio in Urbe institutum.

(5) Gaspar Alveri, *Roma in ogni stato &c.* Parte II. pag. 403. Turrigius, *Li sacri Trofei Romani &c.* pag. 111. edit. Rom. in 8°. 1644. Floravantes Martinellus, *Roma ex Ethnica sacra &c.* Cap. XII. pag. 347.

(6) *I Tesori nascosti nell' alma Città di Roma &c.* pag. 419.

(7) Cap. XII. pag. 363. & seqq.

tulo decorata. Omnium autem est præclarissimum, quod Oratorio sanctissimi Salvatoris ad Sancta Sanctorum adjacet, idque Sacellum Populus Romanus frequens adit, dum vetustissimam ipsam sanctissimi Salvatoris Imaginem veneraturus invisit. De eo videsis Josephi Mariæ Soresinii Opusculum de Imagine sanctissimi Salvatoris in Basilica ad Sancta Sanctorum adservata (1), & Commentarium nostrum in Nummum æreum veterum Christianorum explicatum (2). Plura vero habes in Vitis Pontificum Romanorum, apud Ciampinium (3), & alios.

Sane Festum sancti LAURENTII fuit semper ubique, nostraque ætate pariter est celeberrimum (4), legiturque aliis majoribus Festis adnumeratum in Sylvii Polemii laterculo IV. Idus Augusti. Scriptus est autem hic Laterculus, Theodosii & Valentiniani Imperatorum ævo, ut a Bollandianis animadvertitur (5): eademque die legitur in vetustioribus Kalendariis, Romano, & Carthaginensi. Primum, Liberio summo Pontifice descriptum, Bucherius vulgavit (6); alterum, spectans ad sæculum V. edidit Mabillonius (7).

Præterea sancti LAURENTII memoriam quotannis sollemni pompa a priscis Fidelibus fuisse celebratam, luculentissime testantur antiquæ picturæ ac cælaturæ, quas e sacris cœmeteriis variis temporibus effossas vulgarunt Romæ subterraneæ descriptores (8). Supersunt quoque vitreorum vasculorum fragmenta, in quibus non semel ejusdem sancti LAURENTII imago & nomen occurrit. Bosius (9), atque Aringhius (10), ex Ædibus Vallicellanis unum protulerunt, quod ibidem adhuc servatur, & post LAURENTII caput Monogramma CHRISTI in eo visitur. Hujus vitrei vasis, cujus in hac Dissertatione paullo ante meminimus,

(1) §. XIX. pag. 53. & seqq.

(2) Parte I. Cap. XIV.

(3) *De sacris Ædificiis &c.* Cap. II. pag. 19.

(4) Heine plane factum est, at S. LAURENTII nomine occurrant per Orbem terrarum Civitates, Oppida, Pagique, Insulæ, Montes, Flumina &c.

(5) In Præfatione ad Tomum I. Januarii, Cap. IV. §. 3.

(6) Hæc duo Kalendaria, Romanum videlicet, atque Carthaginense, quorum primum edidit Ægidius Bucherius, in Actis Martyrum sinceris apud Ruinartium iterum vulgata sunt.

(7) *Analectorum Veterum* Tomo III.

(8) Bosius, Aringhius &c.

(9) *Roma Sotterranea &c.* Lib. III. Cap. LXI. pag. 509. Num. I. edit. Romæ &c. In folio magno Guillelmi Facciotti Anno MDCXXXII. Sed vide in eadem Tab. Num. VII.

(10) Tomo II. Lib. IV. Cap. XXXVII. pag. 265. Num. I. Vide quoque in eadem Tab. Num. VII.

mus (1), lubet graphidem heic adponere, ab ipſo exemplo exceptam, quod non ſatis emendatam ii vulgaverint.

Bonarrotius horumce vitreorum vaſculorum, LAVRENTII imagine, ac nomine inſignitorum, tria exhibuit illuſtravitque (2). Ex iis autem illud ceteris præſtantiſſimum arbitramur quod Emblemate votis antiquorum Chriſtifidelium adſimilatur, quamplurimum. VICTOR VIVAS IN NOMINE LAVRETI, nempe LAVRENTII (3), & omnino ſimile eſt bis repetitæ inſcriptioni plumbei noſtri numiſmatis. SVCCESSA VIVAS, videlicet (etſi expreſſe id adponere opifex non curaverit), IN NOMINE LAVRENTII. Etenim

(1) Videſis pag. 60.

(2) Tab. XVI. fig. 2. Tab. XIX. fig. 2. Tab. XX. fig. 2.

(3) Tab. XIX. fig. 2. pag. 129. & ſeqq. Ita apud Boldettum Lib. II. Cap. V. pag. 388. in vetuſto lapide Vaſe ſanguinis diſtincto legimus RVTA . '.. BIBET, ideſt VIVET . .. IN NOMINE PETRI.

nim loco horum verborum satis esse judicavit ipsas historias, &c. emblemata utrimque cælata.

Gum hisce imaginibus vetustissimis sancti LAVRENTII, quas vel adtulimus, vel indicantes illustravimus, non inopportune vulgandam censuimus hoc loci aliam ipsius imaginem, quæ depicta est in Codice Vallicellano membranaceo, annorum supra mille; Cui ævo characterum figuræ, & libri forma pene quadrata respondent (1). In hac pictura Juvenianus Subdiaconus expressus est sancto LAVRENTIO Codicem illum offerens. Sedet LAVRENTIVS Crucem manu tenens (2): Stat Juvenianus. Corona vero clericali, sive *Tonsura*. uterque distinguitur (3). De Sandaliis LAVRENTII, atque Juveniani, quæ Cruce signata sunt (4); De vestibus, & earumdem coloribus, nihil in præsentia dicimus, ne fines egredi videamur. Supra, manus visitur (5), quæ sancto LAVRENTIO benedictionem impertitur. Quæ autem in eadem pictura scripta sunt, Vota scilicet Juveniani Subdiaconi, in hoc exemplo, characteribus fideliter imitatis, suis locis exhibentur. Porro supra caput sancti LAVRENTII, sic legitur. † SCS LAVRENTIVS LEVITA ET MARTVR. Supra Juveniani imaginem: † IVVENIANVS HVM SVB- DIAC. Inter utrumque: OFFERO TIBI BEATISSIME SCE LAV LEVITA ET MARTVR. Infra vero: SCE LAVRENTI PROPITIVS ESTO MIHI MISERIMO PECCATORI (6). De hoc Codice loquitur cl. Josephus Blanchinius Congregationis Oratorii Presbyter, in Evangeliario Quadruplici nuper in Urbe edito (7); pictura vero, modulo nonnihil imminuto, nunc primum pub-

blice

(1) Codex notatur lit. B. num. 25. 2.°

(2) Videsis quæ diximus de Cruce cum imaginibus S. LAVRENTII depicta in vetustis monim. p. 60.

(3) De Clericali corona nonnulla erudite disseruit cl. Comes Garampius in Dissertatione *De Nummo argenteo Benedicti* III. *Pont. Maximi* Cap. V. §. V pag. 120. & seqq.

(4) Fratres Macri Dominicus, & Carolus in Hierolexico, verbo *Sandalia*, marmoreum semipedem vetustissimum in Sabinis repertum, ediderant, qui tunc temporis erat apud Cardinalem Brancatium, fragmentum statuæ Pontificalis antiquæ. Sandalium, quo pes munitur, soleam habet in inferiori parte, supra nonnisi funiculos quosdam a Cruce in medio conjunctos, ut pes ad osculum porrigeretur. Hoc insigne monumentum contra Novatores exstat modo Romæ in *Musco Victorio*. Ceterum Honorius I. cum sandaliis Cruce signatis opere musivo expressus visitur adhuc in Abside Ecclesiæ S. Agnetis, Via Nomentana, Gregorius IV. in Ecclesia S. Marci. Paschalis I. in Ecclesia S. Ceciliæ. Vid. Ciampin *Veter. Monim.* Tom. II. Cap. XIV. Cap. XIX. Cap. XXVII. &c.

(5) De manu superne prodeunte diximus p. 62.

[6] Notæ breviatæ SCS = HVM = SVB-DIAC = LAV, leguntur SANCTVS = HVMILIS = SVBDIACONVS = LAVRENTIVS: MARTVR, lege MARTYR: MISERIMO, lege MISERRIMO.

(7) Tom. II. pag. DCCIX. a tergo.

blice luci, & eruditorum virorum commodo, atque utilitati exponitur.

Neque reticendum putamus veteres Chriſtianos triduanis vigiliis ad celebrandam ſancti LAURENTII ſollemnitatem ſeſe

 diſpo-

disponere fategisse, ut ex Actis ipsius satis antiquis eruitur, in quibus legitur (1). *Quum tradidissent sepulturæ sanctum* LAVRENTIVM, *jejunantes celebrarunt vigilias noctis triduo, cum multa Christianorum frequentia, nec cessarunt a luctu & lacrymis. Beatus vero Justinus presbyter obtulit sacrificium laudis, & participes facti sunt omnes.* Ad hæc subdit sanctus Gregorius Magnus in Sacramentario, quod edidit Menardus (2), ritu sollemniori celebrari in Urbe consuevisse Festum sancti LAVRENTII; quippe in eo ter sacra Mysteria peragebantur. Tres autem Missas in Nativitate DOMINI nostri IESV CHRISTI [3]: in Nativitate quoque sancti Joannis Baptistæ (4); aliisque nonnullis Festis sollemnioribus celebratas olim fuisse, evincunt Cardinalis Bona (5), Edmundus Martene (6), & alii, qui rem Liturgicam tractarunt.

Heinc factum est, ut Reliquiæ ipsius semiustulati corporis ita sedulo ab iis Christifidelibus collectæ sint, qui Martyrio adstiterunt, ut nonnullis in locis depositæ, tum in Urbe, tum extra Urbem pie religioseque colantur (7). Cum quibus corporis Reliquiis, etiam instrumenta Martyrii (8), videlicet Craticulæ magna pars, & furcæ ferreæ servantur, queis utebantur impii lictores ad Martyrem dire cruciandum. Porro iisdem furcis valide membra patientis comprimebant, ut candens subpositæ craticulæ ferrum, & ignem totum inflammantem corpus, veluti Gal-

(1) Adi Baronium in notationibus ad Martyrologium Romanum Quinto Eidus Augusti, ubi sermo est de Vigilia sancti LAVRENTII. Sed vide quoque Surium mense Augusto ad diem x. Tomo IV. Vitarum Sanctorum, ubi hæc eadem describuntur, etsi non iisdem utatur verbis Actorum illorum scriptor anonymus: verumtamen triduanæ vigiliæ nocturnæ ad ejusdem Martyris tumulum celebratæ aperte explicantur pag. 539. edit. Coloniæ Agrippinæ. 1573. in fol. Gesta sancti LAVRENTII citantur etiam in notis ad Historiam sanctorum Martyrum Abundii Presbyteri, & Abundantii Diaconi &c. quas Patres Societatis IESV olim lucubrarunt, ediderunque Romæ an. CIↃ.IↃ.LXXXIV. in 8. quando nempe eorumdem sacra corpora fuere translata. Videsis pag. 112.

(2) Pag. 119.

(3) Hoc autem adhuc in usu est. Vide Canonem *Nocte sancta* Dist. 1. *De Consecratione*. Ubi Glossa. *Celebrentur una ante diem, quæ significat tempus ante Legem, quando eramus in tenebris; Secunda dum dilescit, quæ significat tempus in Lege, quando non dum plena agnitio DEI habebatur. Tertia in die, quæ significat tempus gratiæ, quando jam plena cognitio habebatur.* Sed alias æque pias explanationes afferunt Doctores, & Interpretes ad hunc locum, quos consule.

(4) Ordo Romanus, Albinus, Amalarius &c.

(5) *Rerum Liturgicarum* Lib. 1. Cap. XVIII. num. 5. & seqq. pag. 133. &c. edit. Romæ 1671.

[6] *De antiquis Ecclesiæ ritibus* Tomo 1. Lib. 1. Cap. III. Art. 3. pag. 282. & seqq. Edit. Antverpiæ in fol. MDCCXXXVI.

(7) Octavius Pancirolus, *Delle Reliquie delle Chiese di Roma*, Lettera L.

(8) Videsis *Sanctorum VII. Dormientium Historiam* Cap. VII. in notis ad calcem pag. 15.

Gallonius ære incisis tabulis ostendit (1), sine intermissione Martyr experiretur.

At cur nam sancto CHRISTI Martyri LAVRENTIO, tanta ROMAE præ ceteris gloria, ut adeo multas ac magnificas Ædes, sacrasque memorias exstruxerint QVIRITES, & ejus nomini dedicaverint: tam insignia exhibitæ venerationis argumenta ac monimenta reliquerint? Cur honor tantus ipsi vivo adhibitus, & postquam in cælum migravit magnopere adauctus? Sed de morte & gloria posthuma sancti LAVRENTII, fortasse dictum satis. De eodem, dum in vivis ageret, hoc pro certo habendum, natale solum ROMAM ipsum habuisse. Quæ enim, amabo, ratio suadeat, exterum hominem, natione Hispanum, ut nonnulli perperam existimant, eumdemque juvenem, statimac in VRBEM advenerit, unum e pluribus electum fuisse, qui Pontifici sanctissimo ministraret, quique ROMANAE ECCLESIAE Diaconus designaretur ac renunciaretur? An homini plane novo id muneris committeretur? An qui neminem in VRBE cognosceret, curator pauperum, & thesauri Ecclesiæ custos constitueretur? Verumenimvero Civem ROMANVM fuisse Levitam LAVRENTIVM, præter ea, quæ ex dictis non obscure colligi possunt, ex Prudentio veteri Poëta Christiano, facili negotio intelligitur statuendum esse; nihil quippe de Hispanica origine ejusdem sancti LAVRENTII, Hispanus ipse (2), memoriæ prodidit, quum de aliis, qui ab ea regione traxerunt ortum, in celebrandis ipsorum præconiis, diserte meminerit, Hispaniarumqne laudes in pluribus ejus Hymnis de Sanctorum gestis, contineantur. Verum in Hymno de sancto LAVRENTIO, celebrat ab exordio Prudentius laudes & encomia ROMANAE VRBIS, quibus prosequendis operam non mediocrem impendit. Fere iisdem argumentis tutatus est hanc eamdem sententiam cl. Blanchinius, Congregationis Oratorii Presbyter, in editione, quam olim moliebatur Operum Venerabilis viri Josephi Mariæ S. R. E. Cardinalis Thomasii (3), Adnotatione

M 2

(1) *De Martyrum Cruciatibus* Cap. VII. Fig. III.

(2) Inquit idem Prudentius de se ipso in eodem Hymno Stropha CXXXV.

Nos *Vasco* IBEROS *dividit*
Binis remotos alpibus,
Trans Cotianorum juga,
Trans & Pyrenas ningidos &c.

(3) Parte I. pag. CCXCII. Romæ Anno MDCCXLI. In fol.

tione CVI. in Libellum Orationum antiquissimi ritus Gothico-Hispani. Hujusce autem laudationis initium heic lubet describere.

Antiqua fanorum parens,
Jam ROMA CHRISTO *dedita,*
LAVRENTIO *victrix duce*
Ritum triumphas barbarum.
Reges superbos viceras,
Populos frenis presseras,
Nunc monstruosis idolis
Imponis imperii jugum.
Hæc sola deerat gloria
VRBIS TOGATAE *insignibus*
Feritate capta gentium
Domaret ut spurcum Jovem.
Non turbulentis viribus,
Cossi, Camilli, aut Cæsaris,
Sed Martyris LAVRENTII
Non incruento prælio &c.

Ad CHRISTVM autem jam se convertens LAVRENTIVS, pro ROMANIS in hunc modum orans inducitur a Prudentio.

Oh CHRISTE *Numen unicum!*
Oh splendor! Oh virtus patris!
Oh factor Orbis & poli,
Atque AVCTOR HORVM MOENIVM!
Qui sceptra ROMAE *in vertice*
Rerum locasti, sanciens
Mundum QVIRINALI TOGAE
Servire & armis cedere &c.

Et paullo post pergit ipse Beatus LAVRENTIVS rogare pro hac eadem VRBE.

Da CHRISTE ROMANIS TVIS
Sit CHRISTIANA, *ut* CIVITAS,
Per quam dedisti, ut ceteris
Mens una sacrorum foret.

Sed nullatenus intermissa prece, ROMANORVM religionem, & po-

& potentiam DEO commendat, & ita ex animo prosequitur.

Confœderantur omnia
Hinc inde membra in symbolum.
Mansuescat ORBIS *subditus,*
Mansuescat & SVMMVM CAPVT.
Advertat adjunctas plagas
Coire in unam gratiam,
Fiat fidelis ROMVLVS,
Et ipse jam credat NVMA *&c.*

Addit etiam post pauca ad VRBIS ROMAE decus extollendum.

Et jam tenemus obsides
Fidissimos hujus spei.
Hic nempe jam regnant DVO
APOSTOLORVM PRINCIPES,
ALTER VOCATOR GENTIVM
ALTER CATHEDRAM *possidens*
PRIMAM, *recludit creditas*
Æternitatis januas &c.

Ex his igitur, quæ adeo enixe postulat pro VRBE ROMA, & ex laudibus, quibus eam ornat; tum ex eo, quod in ea longa precatione nihil protulerit de origine Hispana, neque pro ipsis Iberiæ populis Martyr oret, ut congruum esse videretur, si quicquam de illis ad eum pertinuisset, satis constat Prudentium in ea fuisse sententia, non Hispanum LAVRENTIVM fuisse, sed ROMANA GENTE progenitum. His accedit insigne testimonium sancti LEONIS MAGNI Pontificis, qui sæculo V. florebat, non longe a Martyrio sancti Levitæ; passus est enim LAVRENTIVS sæculo III. ut vidimus, paullo post sanctum SIXTVM II. Pontificem Maximum, cujus Diaconus fuit. Igitur sanctus LEO I. in Sacramentario, sive Codice Sacramentorum, quem ipse composuit (1), in una ex *Collectis* sive Præfationibus recitanda IV. Eidus Augusti in NATALI sancti LAVRENTII, de PATRIA illius aperte nos docuit, dum

(1) Opusc. II. in Prolegomenis ad Anastasium Tom. IV. Vitar. Romanor. Pontif. Romanæ edit.

dum ait (1). *Quamvis enim Sanctorum tuorum, propagante te*, DOMINE, *toto* ORBE *clara sit gloria; de Beati tamen sollemnitate* LAVRENTII *peculiarius præ ceteris* ROMA *lætatur*, CVIVS NASCENDO CIVIS, *sacer Minister &c.*

Quoniam vero, quod nobis agendum erat, cumulate, ni fallimur, præstitimus, explanatis sacræ vetustatis monimentis, quæ in tabula ænea cælata continentur; quin etiam quum de usu sacri Numismatis, sive plumbeæ laminæ rotundæ, utrimque a priscis Christifidelibus exsculptæ; & quomodo, sive catenula, sive loro ad ansulam inserto, quibusve de caussis ante pectus e collo pendens idem Numisma deferretur, satis multa dicta sint, hoc unum remanet, ut sanctis LAVRENTIO, ASTERIOQVE, quorum memorias perscrutavimus, vota nostra offerentes, eorumdem tutelæ, ac patrocinio, nos, scriptionesque nostras commendemus, & æquo humanoque Lectori fausta omnia adprecemur a DEO OPTIMO MAXIMO (2), quem etiam poscimus, ut cæptis nostris benigne faveat; & ut nobis, dum hisce lucubrationibus curisque animum intendimus, divinam opem assidue præbeat, enixe flagitamus.

ΘΕΟΣ. ΚΑΙ. ΗΜΕΡΑ. (3)

Hoc

(1) Pag. XXXVIII. num. XII. Hanc sancti Leonis Magni *Collectam*, sive Præfationem ad asserendam eamdem rem, ex ipso Codice, obiter descripsit Jacobus Acamius Comes Parte III. §. XII. pag. 224. Dissertationis Apologeticæ Tripartitæ &c., cui titulus est *Dell' Antichità, Autore, e pregio del Sagramentario Veronese, pubblicato dal M. R. P. Giuseppe Bianchini della Congregazione dell' Oratorio &c.* In Roma 1748. in 4°.

(2) Cicero *pro Domo sua*, Operum Tomo II. Edit. Venetæ in fol. Antonii Philippi Juntæ a Petro Victorio curatæ, pag. 525. inquit. *Quocirca, te* CAPITOLINE, *quem*, PROPTER BENEFICIVM, *Populus Romanus*, OPTIMVM; PROPTER VIM, MAXIMVM *nominavit &c.* Ita quidem IOVEM appellabant Gentiles, quum verum DEVM non agnoscerent; quem etiam OPTIMVM, & MAXIMVM dicebant; quum enim plures DEOS colerent, Majores, Minoresve, IOVEM eorumdem esse caput existimabant.

(3) Auctoris Emblema.